

Hæf Forføg.

til en

Rhetoriken

i et

Udtog

af Hugo Blairs Forelæsninger over

Rhetoriken,

med Hensyn til Undervisningen i de

lærde Skoler,

forsattet

af

Mag. Jakob Rosted,
Professor, og Rektor ved Kathedralskolen i Christiania,
samt Bibliothefar ved Skolens og det Deichmanske
Bibliothek samme steds.

Trykt paa Forfatterens Forlag

hos N. S. Berg i Christiania

1810.

Den

Kongelige Direction

for

Universitetet og de lærde Skoler

tillegnes dette Forsøg

ærefrygtfuld

Underdanighed

af

Forfatteren.

Fortale.

Ansledningen til dette lille Arbeide, som jeg her voer at lægge Publicum for Mine, er, at da jeg ved Christiania-Kathedralskoles Reform var blevet Overlærer i det danske Sprog sammesteds, og skulde i saadan Egenstab tillige undervise i Rhetoriken, manglede jeg en Lærebog i denne Videnskab. Som den, der vel tilforn ikke var ganske ubekjendt med Reglerne for det gode Foredrag, men dog ei heller havde belavet mig paa at blive Lærer i Talekunsten, vil det uidentvivl tilgives mig, om jeg ikke kunde blive Original; og Noget skulde jeg dog have at begynde med. Jeg maatte altsaa tænke paa, om jeg ikke ved Hjælp af Andres Arbeider kunde raade Gud paa Mangelen. Bartholms geistlige Talekunst var det Eneste, man endnu i dette Fag havde paa Dansk; men hvør store Fortjenester denne end kan have, saa angaaer den, som geistlig Talekunst, dog egentlig kun den geistlige Weltalenhed; og af Tremmede, hvem skulde Valget hellere falde paa, end den fortræffelige Blair, hvis Forelesninger over Rhetoriken man kun behøver at kjende for at ynde dem, og sætte en høi Priis paa dem. Blair blev altsaa min Mand; jeg bestattede at forsatte et Udtog af hans Lectures on Rhetorick, men blot til Brug for mig selv ved Skoleunderviisningen, uden at det faldt mig ind at ville give det ud. Dette begyndte jeg først at tænke paa, efterat jeg af den da værende høie Commission for Universitetet og de lærde Skoler, hvem jeg i en af mine Indberetninger havde tilkjendegivet, at jeg ved Underviisningen gjorde Brug af Blair, var ble-

ven opmuntret dertil. Men frugt for, om ikke juft at vanskabe ham ved et Udtog, saa dog for at fremstille ham for danske Læsere i en Skikkelse, der ikke var ham værdig nok (Chi dertil elsefde jeg ham altsor meget) holdt mig endnu tilbage. Paa den anden Side syntes ogsaa Rahbecks Forsøg om den danske Stil, som imidlertid udkom, og det i Fortalen til samme give Haab om engang at erholde fra hans Mesterhaand noget Fuldstændigt og Originalt i dette Fag, nu al gjøre mit Arbeide mindre nødvendigt. Mæsten havde jeg derfor opgivet tanken om at lade dette mit Forsøg komme for Lyset; og virkeligen gif det af disse Varsager i Langdrag dermed, indtil omisider saavel Erkendelse af min Pligt, at opfyldte den høie Commissions Ønske, som Betragtning af den Nutte, det dog maaske endnu kunde blive til for SkoleUndervisningen, og Begierlighed efter at gjøre en Forsatker, der saa ganske havde indtaget mig selv, mere almindelig kjendt og læst af mine Landsmænd, overvandt alle Vetcensninger.

Saaledes har da min Bog, først bestemt til at trykkes i Kjøbenhavn, hvor den havde fundet en Forlægger i Hr. Universitets-Boghandler Brummer, men siden, efterat det første Manuscript var fortørret af Luerne i det Kjøbenhavnske Bombardement, med Hr. Brummers Samtykke, for min egen Regning trykt i Christiania, altsaa par varios casus, saaet sin Tilværelse. Nu skylder jeg ogsaa at gjøre Læseren Reanstab for dens Indretning. Jeg har afdeelt den i Kapitler, og under ethvert af disse indbefattet det Væsentligste af det, som Blair har udfort i flere Foreleßninger samme Hovedmaterie angaaende. Herved har jeg troet at lette Læseren Oversigten af hvad der hører til enhver Hovedgjenstand især, og desto bedre at feste hans Opmærksomhed derpaa. Hvor Reglerne hos Blair syntes at ligge noget ind-

hyllede

Rabdale

hyllede i Foredraget og Indkleðningen, har jeg sat dem mere til Skue, og fremstillet dem i et affondret Lys. Forresten har jeg overalt fulgt samme Orden, som han, i Gjenstandenes Fremstættelse og Afhandling. Jeg har endog allevegne, saa meget muligt, betjent mig af Blairs egne Udtryk, og ladet ham selv tale. Et min egen Fortjeneste derved bleven mindre, saa har jeg dog, om jeg ellers har været heldig med at overfore hans Udtryk i Modersmaalet, forstillet Læseren den Fordel, at have i Foredraget af Reglerne for Weltalenhed en Monster paa Weltalenhed. Da jeg med alt dette ei har skulst være Oversætter, men Udtogsforfatter: saa, ligesom jeg paa den ene Side ikke har villet beroeve Blair sin heile Skjønhed og Behagelighed ved at fremstille et blot Skelet af ham, saa har jeg paa den anden Side dog forestretet mig saa snevre Grænder, som det var muligt, naar intet Væsentligt skulde forbrigaaes, og Alt foredrages i sammenhængende og god Orden. Derfor har jeg forbrigaaet saa mangen fortræffelig Forelæsning, saa mangen skarpsindig Undersøgelse og Bedommelse, som deels ikke ansæs nødvendig for min Hensigt, deels ei kunde meddeles uden heel og holden i en Oversættelse. Kun hans træffende og skjonne Domme over nogle af de gamle latiniske og græske Skribenter har jeg med Hensyn til Skoleundervisningen, saa fort som muligt, tilfojet i Anmærkningerne, for at give den studerende Ungdom, som daglig omgaaes med disse Skribenter, nogen Veiledning til en rigtig Kundstab om dem. At jeg har forbrigaaet hans Forelæsninger over Weltalenhedens Historie vil formodentlig ei kunne lægges mig til Last, da han i den nyere Weltalenheds Historie har indskrænket sig blot til Frankrig og England. Mindre vil det maaske undskyldes, at ogsaa hans Forelæsning over den Kunst at danne sig til Kaler er blevet tilskadesat af mig; men deels har jeg ma-

see

Se feilende, ikke anseet denne Vore for noget af det Uters væsentligste i Rhetoriken, deels syntes mig ogsaa, at det Vigtigste af hvad den indeholder enten er sagt, eller kan udledes af det, som ved Kærlighed er sagt paa andre Steder i Bogen; hvorfor jeg saa meget heller gik den forbi, som jeg ikke fandt noget passende Sted for den, da den, i det mindste i Udtog, er for lidet til at udgjøre et Kapitel for sig selv.

Elsidst maa jeg endnu tilfsie et Par Ord angaaende de Exempler af danske Forfattere, som jeg i de to første Kapitler for det Meste har tilladt mig at sætte istedetfor Blairs af engelste. Hvorvidt disse ere vel valgte eller ikke, maa jeg overlade Andre at bedomme. Men at jeg heri har handlet hensigtpassende, er jeg overbevist om; og som den, der under Udarbejdelsen fornemmeligen har taget Hensyn paa Skoleundervisningen, troer jeg ikke heller at have forseet mig meget ved at søge de fleste af disse Exempler i en Bog, som Ungdommen har i Hænder, nemlig Rahbeks Læsebog, hvorved jeg tillige for mig selv vandt den Fordeel, at jeg uden at nævne Forfatterne, hvor jeg ikke vilde, kunde henvisse til Læsebogen.

Hermmed troer jeg at have sagt Alt hvad der behovedes i Fortalen til en Bog som nærværende. Maatte jeg være saa lykkelig, at man fandt Skjønneres Bifald, og nyde den Glæde, derved at have bidraget noget til den gode Smags videre Udbredelse blandt mine Landsmænd: saa var mit Ønske opnæaet, og tillige den kjæreste Belønning for mit derpaa anvendte Arbeide.

Christiania i Marts 1810.

J. Nosted.

Inndhold.

Inndeling.

Første Kapitel, om Stilen og dens Egenskaber fornemmelig med Hensyn til Tydelighed.

1. Om Stil og dens Hovedfuldkommenheder. 5

2. Hvad Stilens Tydelighed fordrer i Henseende til Ord og Talemaader. — 7

3. Hvad Stilens Tydelighed fordrer i Henseende til Periodebygningen, og om en fuldkommen Periodes væsentligste Egenskaber — 11

Andet Kapitel, om det figurlige Sprog.

1. Om Sprogsfigurer i Almindelighed — 35

2. Om Troper eller Ordsfigurer — 40

a. Metonymie — 41

b. Metalepsis — 42

c. Synecdoche — sammeſt.

d. Metaphoren — 43

e. Allegorien — 49

f. Hyperbolien — 50

3. Om Tankefigurerne — 52

a. Personificationen — sammeſt.
b.

b. Lignelsen	C. 59
c. Antithesen	— 66
d. Spørgsmaalet og Udraabet . . .	— 68
e. Visionen	— 70
f. Amplificationen	— 71
4. Regler for Brugen af det figurlige Sprog	— 73

Tredie Kapitel, om Stilens almindelige Charakterer, med nogle Anvisninger til en god Skrivemaades Dannelse.

1. Hvad der forstaaes ved Stilens Charakterer eller Skribentens Maneer . . .	— 76
2. Om de Stilens Charakterer, som bestemmes ved dens større eller mindre Bequemhed til at udtrykke en Forfatters Mening	— 77
jevnf. med 82	

a. Om den udførslige og korte Skrivemaade	— 78
b. Om den stærke og matte Skrivemaade	— 81
3. Om de Charakterer, som bestemmes ved den Grad af Prydelse, der anvendes til at forskjonne Stilen	— 83
a. Om den torre Stil	sammest.
b. Om den jevne	sammest.
c. Om den nette	— 84
d. Om den ziirlige	— 85

e. Om den blomsterrige eller høppige	S. 85
4. Om den simple Charakteer	— 86
5. Om den heftige Charakteer	— 88
6. Regler angaaende Maaden, hvorpaa en god Stil i Almindelighed bedst kan opnaaes	— 90

Fjerde Kapitel, om Veltalenhed eller offentlige Foredrag, sammes forskjellige Arter og Gjenstandsbe, og den paa enhver passende Behandling.

1. Om Veltalenhed i Almindelighed	— 94
2. Om Hovedarterne af offentlige Foredrag	— 98
a. Om Folkeforsamlings Veltalenhed eller Stats-Veltalenheden	sammest.
b. Om den retlige Veltalenhed	— 105
c. Om den geistlige eller Prædikestolens Veltalenhed	— 112

Femte Kapitel, om en Tales Indretning i Henseende til de Dele, hvorfaf den bestaaer.

1. Hvilke og hvormange Dele en formelig Tale bestaaer af	— 127
2. Om Exordium eller Indgangen	— 128
3. Om Hovedsætningen og Inddelingen	— 134
4. Om Fortællingen eller Forklaringen	— 137
5. Om Beviisførelsen	— 139.
6.	

6. Om den pathetiske Deel	6. 144
7. Om Perorationen eller Slutningstalen —	149

Sjette Kapitel, om det mundtlige
Foredrag og den saa faldebe
udvortes Veltalenhed.

1. Om denne Veltalenheds Vigtighed	151
2. Hvad der hører til denne Veltalenhed	152
3. Hvad det kommer an paa for at kunne tilfulde og let forstaes	sammest.
4. Om det mundtlige Foredrags høiere Egenskaber	155
a. Om Emphase	156
b. Om Pauser	157
c. Om Toner	160
d. Om Gebærder eller Action	162

Syvende Kapitel, om de øvrige Arter
af prosaiske Arbeider, som for
uden offentlige Taler kunne
falde under Kritikens Bedom
dsmelle.

1. Om historiske Udarbeidelser	166
2. Om philosophiske Udarbeidelser	179
a. Om Dialogen	181
3. Om Brevs	183
4. Om digtet Fortælling	186

Indledning.

At tale er i Almindelighed, med Ord at ud
trykke sine Tanker og Forhemmelser i en vis
Folge og Forbindelse. Rhetoriken eller Tale
kunsten er den Videnskab eller Kunst, som læ
rer os, i et fortsat og sammenhængende pro
saist Foredrag at tale vel, d. e. saaledes, at
den Hensigt, i hvilken vi tale, derved kan op
næaes.

Talen har ett stor Indflydelse paa den
menneskelige Guldkommenhed og Lyksalighed. Ved
den udvikles vores egne Landskrafter og gjøres
brugbare; ved den blive vi i mange Henseen
der velgjørende for vores Medmennesker. Og
saa er der intet bedre Middel til at stemme
andre Mennesker efter vores Hensigter. Deraf
har

hav man og blandt alle cultiverede Nationer stjenet den en besynderlig Opmærksomhed. Og dette har givet Talekunsten sin Oprindelse og Fremgang.

Af Talekunsten skulle vi lære at tale vel; men Vætsalenhed skylder ikke Kunsten sin Oprindelse: Naturen lærer ethvert Menneske at være vætsalende, saa ofte han taler med levende Deeltagelse. Talekunsten har ingen anden Hensigt, end at forfolge den Wei, Naturen selv har andvist Menneskene.

Dens Mytte bestaaer forhennelig i Folkegunde:

1. Ere Talekunstens Regler allete juft ikke tilstrækkelige til at dannede en Taler eller Skribent, de kunne dog i denne Henseende gjøre meget: kunne de ikke indgive Genie, de kunne dog styre og understøtte Geniet: ere de ikke i Stand til at frembringe nogen stor Fortræffelighed, saa tjene de i det mindste dog til at forekomme betydelige Fejl.

2. Ved at studere Vætsalenheden dyrke vi Fornuftens selv. Sand Rhetorik og sund Logik staae i en meget noie Forbindelse med hinanden.

den. Den, som studerer, hvorledes han rigtigt skal ordne og udtrykke sine tanker, lærer at tænke ligesaavel, som at tale, noigtigt. Forbindelsen mellem Tanker og Udtryk er saa stor, at Udtrykkets Forbedring ikke lader sig tænke, uden at Ideerne i samme Forhold vinde derved.

3. Ved at anvende en sund Fornufts Grundfætninger paa Foredraget og Talen; ved at undersøge hvad der i samme er smukt, og hvad der ikke er det; ved at bestæftige os med at kende Forskjellen mellem det skinbare og virkelige Skjonne, mellem affecteret og naturlig Prydelse deri, maae vi nødvendig gjøre megen Fremgang i den vigtigste Deel af al Philosophie, den menneskelige Naturs Philosophie. Thi saadaune Undersøgelser staae i en meget noie Forbindelse med os selv; de lede os nødvendig til at give Agt paa Indbildningskraftens Virkninger og Hjertets Bevægelser, og foruge vort Bekjendtskab med nogle af de fineste Eslelser, vi ere i Stand til at modtage.

4. Sand Rhetorik lærer os at adskille den falske Prydelse fra den sande, og bevarer os

der ved fra at henrives af den falske og slette Smags Strom, hvilken, naar den tager overhaand, aldrig vil mangle at bortføre med sig den Kaae og Uvidende. I den have vi en fast og sikker Regel at danne os efter, naar vi fulle tale offentlig, eller forfatte noget, hvilken de maae savne, som aldrig have studeret Veltalenheden i dens Grunde.

5. Ved at studere Rhetoriken studere vi hvad der er ædelt, skjont og harmonist: derved dyrke vi ei allene vor Smag og Dommeraft, og sættes i Stand til at nyde Smagens Fornuisler; men det er tillige en Bestæftigelse, som, i det den holder Sindet i Virksomhed, med det samme giver det en Lettelse i det misfornufuligere Arbeide, det maa underkaste sig for at erhverve nödvendig Lærdom; og hvormed vi kunne fylde de ledige Rum i vort Liv paa en Maade, som baade i sig selv er behagelig, og Mennesket værdig.

6. Endelig som denne Videnskab sætter os i Stand til bedre at befordre Sandhed og Dyd blandt vore Medmennesker, saa faaer den ogsaa en ikke ringe Værdie af den Indflydelse,

den har paa vor egen moralste Guldkommenhed. Thi der er faa gode Ansæg hos os, hvormed Smagens Forbedring jo staer i større eller mindre Forbindelse; den aabner Hjertet for alle milde og menneskejærlige Gøoleller, og gjør det sikkert for Indtryk af Dyden.

Ethvert Foredrag har sin Veltalenhed: det historiske Foredrag, det philosophiske, Brevstilen, offentlige Taler o. s. v. have hver sin. Rhetoriken giver Regler for dem alle. Men hvad man falder Stiil er tilfælles for alle Mester af Foredrag: den forudstikker derfor de almindelige Regler for Stilen.

Første Kapitel.

Om Stilen og dens Egenskaber, fornemmelig i Hensyn til Tydelighed.

Stilen er den besynderlige Maade, paa hvilken vi udtrykke vores tanker ved Middel af Sproget.

Den er forskjellig fra blot Sprøg eller Ord. De Ord, en Forfatter bruger, kunne være passende og fejlfrie; og med alt dette kan hans Stiil have

have betydelige Feil: den kan være tor, eller stiv, eller mat, eller affecteret.

Den staer altid i et noie Forhold til en Forsatters Maade at tænke paa. En Forsatters Stil er et Malerie over de Ideer, som opkomme i hans Sjel, og Maaden, hvorpaa de opkomme; og hvad Under? da Stilen er intet andet, end den Art af Udtryk, som vore Tanker lettest antage. Heri ligger Grunden til den Jagttagelse, at næsten ethvert Land adskiller sig ved besynderlige, med Indbyggernes Charakteer overensstemmende, Egenheder i Udtrykket.

Alle de Egenhaber, en god Stil bør have, lade sig henføre til tvende Hoved-Fuldkommenheder, nemlig: Tydelighed og Skjønhed.

Tydelighed bestaaer deri, at vor Mening fuldkomment, og uden Vanskælighed, kan fortæges *). Den er Stilens Grund-Egenstab, og i enhver Art af Foredrag saa væsentlig, at intet kan erstatte dens Mangel. Maae vi gjøre os megen Umag for at folge en Skribent og fatte hans Tanker, han vil da ei længe behage os.

Den er ikke blot en negativ Fuldkommenhed; den giver ogsaa Stilen en ikke ringe Grad af positiv Skjønhed. Den tydelige Stil ligner en klar

Strøm

*) Oratio, siger Quintilian, debet negligenter quoque audientibus esse aperta, at in animum audientis, sicut sol in oculos, etiam si in eum non intendatur occurrat. Quare non solum ut intelligere poscit, sed ne omnino poscit non intelligere, curandum.

Strøm, som, i det den let og behagelig løber os forbi, kan gjennemskues ir'til Bunden.

Men vil vi besitte os paa Tydelighed, maae vi først see paa, hvad for Ord og Talemaader vi bruge, og dernæst paa Periodebygningen.

I. Betragtes Tydelighed i Hensyn til Ord og Talemaader, da udfordrer den hos Stilen følgende Egenhaber: Reenhed, Bequemhed, Besæmthed.

Reenhed bestaaer deri, at vi bruge saadanne Ord, Talemaader og Ordfoiningar, som ere det Sprog egne, hvori vi udtrykke os; altsaa ikke uden Nødvendighed Ord og Talemaader, som høre til andre Sprog, eller ere forældede, eller nygjorte, eller manglende tilstrækkelig Autoritet *).

Forældede og nye Ord ere dog ikke uden Undtagelse til Skade for Tydeligheden: ved visse Lejligheder kunne de endog anvendes med Fordeel, og have Behagelighed. Digteren har, i Henseende til nye Ord og nye Sammensætninger af Ord, større Frihed end Prosaisten; men ogsaa han maa benytte sig af sin Frihed med Varsomhed og Bestemthed **).

Be-

*) Dette løser sig ikke behageligt; Jeg er ganske besorget for Dem; En Macedømner blev engang inviteret at høre een, derudi Lyd kunde imitere Nattergalen. Rahbek's Læreb.-i S. S. 277. At værtage Orden, samme st. S. 380, o. s. v. ere altsaa Talemaader, som manglende denne Egenstab.

**) — — — si forte necesse est
Indicis monstrare recentibus abdita rerum,
Fin-

Beqvemhed finder Sted, naar saadanne Ord i Sproget vælges, som den bedste og almindeligst antagne Talebrug har bestemt for de Begreber, vi ville udtrykke; og samme tillige i Overensstemmelse med bemeldte Talebrug rigtigt og heldigt anvendes *).

Stilen kan være reen uden at være bequem, men ikke ombendt. Hvor baade Reenhed og Beqvemhed ere samslede, gjøre de Stilen ikke allene tydelig, men ogsaa behagelig.

Bestemthed, den tredie og fornemste Egenskab, som udfordres til Tydelighed, bestaaer deri, at de Ord, vi bruge til at udtrykke vore Begreber med, fuldkomment og fuldstændigt udtrykke just de Begreber, de skal, ikke andre lignende eller beslagtede; men ei heller mere, end de skal.

Den, som udtrykker sig bestemt, han udtrykker sig ogsaa bequemt; men ikke strax ombendt. En Forsatters Udtryk kan være beqummie, og for saavidt tydelige, uden at være bestemte.

Denne Egenskabs Vigtighed kan udsledes af den menneskelige Sjels Natur. Vor Sjel kan ikke flart.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget; dabiturque licentia sumpta pudenter,

Horat. de arte poetica.

See ellers herom Forsøg om den danske Stil ved Rahbek fra S. 1 til 7.

* Exemplar paa det Modsatte give følgende Talemaader: Han fremturede i sine philosophiske Sectioner. Rahbecks Kæsch, 1 B. S. 45. Saa mange forskellige Arter af Indsigter han gør sig bekjendt med. Sammest. S. 372. Og Ordet Ubrugelighed for Ubrugbarhed, S. 375.

Flart og tydeligt ses mere end een Gjenstand paa eengang; maas den see paa to eller tre tillige, især om det er Gjenstande, mellem hvilke der er nogen Lighed, eller Forbindelse: saa finder den sig forvirret og i Førlegenhed.

Det Modsatte af denne Egenskab ellsr Ubestemthed i Udtrykket, reiser sig i Almindelighed deraf, at vi bruge altfor mange Ord at udtrykke vor Menning med. Vi indføre derved ofte fremmede Begreber, og blande overslodige og upassende Tilsætninger saaledes med Hovedgjenstanden, at Læseren taber den af Sigte, og maas lede efter Menningen. Almindeligen bliver dette den svage Skribents Fejl, som selv har et ubestemt Begreb om hvad han ved saadanne Tillæg vil gjøre tydeligt for Andre. Han gaaer, saa at sige, rundtom Tinget, og gaaer atter, uden nogensinde ret at faae fat paa den; Billedet, saaledes som han fremstiller det, sees altid dobbelt; men intet dobbelt Billeder er tydesige *).

En anden viktig Aarsag, som kan være, og gjerne er en Folge af den foregaaende, bestaaer deri, at vi uden Skjonsomhed bruge de saa Falsdede eenstydige Ord. Thi lad være, at disse gjerne stemme overeens i at udtrykke et vist Hovedbegreb, saa udtrykke de det dog for det meste, om ikke

* S. Ex. Maas En af vore egne just ikke beromteste Forsattere forklarer Forstanden saaledes: Den Kraft, som egentlig skal forestaae og dirigere vore tanker saaledes, at vi kan finde hvad der er Hovedsagen ved alle Ting, og hvorledes de bør føres til Nutte, er Forstanden, der er en Kraft til at se, hvilken der er vor rette Lyksalig ved og alle Tings Sammenhæng med den.

ikke altid, med nogen Forskjel i Omstændighederne; de ere forskjellige ved et eller andet Bibegreb, som ethvert Ord medfører, da der neppe gives i noget Sprog to Ord, som bestemt have een og samme Be- mærkelse *).

Men ikke alle Materier fordre Bestemthed i lige hoi Grad. Det er ved mange Leiligheder tilstrækkeligt, at vi have en almindelig Oversigt af Meningen. Materien er maaskee af et bekjendt og almindeligt Slags; og vi staae da ikke i nogen Farre for at tage feil af Forfatterens Mening, om endskjent hvært Ord, han bruger, ikke er bestemt og noiagtigt.

Ogsaa maae vi vogte os, at ikke Frygt for Ubestemthed, især i Materier, hvor Bestemthed ikke er uomgængelig fornoden, skal føre os i en tor og ufrugtbar Stiil **); at vi ikke i at beskjære Stilen gaae den saa nær, at vi frastjære den al Rigdom og Prydelse. At forene Rigdom og Bestemthed med hinanden; at være blomstrende og behagelig, og med det samme correct og noiagtig, er uden Tvivl en af Stilens høieste Fuldkommenheder, men ogsaa af de vanskeligste at opnaae. Nogle Arter af Foredrag udfordre alligevel mere Rigdom og Prydelse, andre mere Bestemthed og Noiagtighed; ja i eet og det samme Foredrag funne forskjellige.

*) Saaledes er det f. Ex. ikke ligemeget, enten man siger Grimodig eller Gripostig, Glimre eller Skinne, Grændse eller Skranke, o. s. v.

**) In vitium dicit culpæ fuga, si caret arte.
Hor. de arte poet.

Lige Dele i denne Henseende fordre en forskjellig Behandling. Regelen bliver i Almindelighed denne: at vi aldrig ganske opoffre den ene af Disse Egenskaber for den anden, og at vi ved en passende Behandling søger at forene dem med hinanden indbyrdes.

II. Til Stilens Tydelighed kommer det for det andet ogsaa an paa Periodebygningen; eller hvorledes Perioderne ere sammensatte og indrettede.

Hvad en Mening, eller Periode i den vidtløftigste Forstand, er, lader sig maaskee ikke noiere forklare, end naar man siger, at det er en Tales form, som indeholder en vis fuldstændig Fremsættelse eller Meddelesse af en Tanke.

Hvor stor Længde en Periode bør have, kan ikke noiagtigen bestemmes. Saameget er klart, at man kan gjøre Perioderne haade for lange og for korte. I Taler, som skulle holdes, ere de altfor lange til Hinder for Udtalens Lethed: altid vil de, ved at bruges for ofte, besvære Dretlog trætte Opmærksomheden. Bruger man paa den anden Side for mange korte Perioder, saa adsplittes og afbrydes Meningen, Tankeforbindelsen svækkes, og Hukommelsen bebyrdes ved at fremstille for den en lang Række af smaa Gjenstande. Den store Regel bliver derfor, paa en passende, d. e. med Foredrägts almindelige Charakteer overensstemmende Maade, at blande lange og korte Perioder med hverandre. Derved forlystes Dret, og et vist Liv forenet med Verdighed udbredes over Foredraget. I øvrigt, da intet er saa fedsamt meligt,

mueligt, som en bestandig Gensformighed, saa bør vi endog vogte os, at vi ikke lade mange Perioder følge efter hverandre, som alle ere byggede paa samme Maade, og have samme Antal af Ledemode, hvad enten de ere lange eller korte.

Gra disse almindelige Regler for Periodebygningen komme vi nu til de mere besynderlige.

En fuldkommen Periodes væsentligste Egenskaber ere følgende fire: Klarhed og Bestemthed, Enhed, Styrke, Harmonie.

i. Klarhed og Bestemthed. Endog den allermindste Tæthydighed bør vi med storste Omhyggejhed føge at undgaae. Tæthydighed reiser sig af to Aarsager: enten af et urigtigt Valg af Ord, eller af en uriktig Maade at ordne vore Ord paa. Om Valget af Ord, saavidt Tydelighed angaaer, er der handlet i det Foregaaende; her skal vises, i hvad Orden vi bør sætte Ordene.

For at sætte Ordene i en Periode i den rigtige Orden, er det, især i et Sprog, hvori Ordenes Forhold til hverandre ikke, som i det græske og latinske, tilkjendegives ved Endelsen, ei nok, at vi nolie iagttagte Grammatikens Regler, endført dette er det første; men det er i denne Henseende en Hovedregel, at de Ord eller Ledemode, som staae i det nærmeste Forhold til hverandre, maae i Perioden sættes hverandre saa nær, som muligt, at deres indbyrdes Forhold klarligen kan lade sig tilsyne. Dette gjelder

a) om Adverbier, som bruges til at bestemme Bemærkelsen af noget, der enten gaaer foran, eller

eller folger efter dem. Saadanne ere: allene, neppe, i det mindste o. a. fl. *)

b) naar en eller anden Omstændighed sættes ind i Midten af en Mening, da det undertiden udfordrer Eftertanke, paa hvad Sted den bør sættes, for ikke at foraarsage nogen Tæthydighed **)

Men endnu mere maa denne Regel haves for Dine.

c) i Henseende til de relative Pronominer: som, der, hvilken, og overhoved alle de Partikler, hvorved den indbyrdes Forbindelse mellem Tælens Dele tilkjendegives. Da al vor Tænken beroer paa denne Forbindelse, saa kunne vi i Henseende til disse Ord aldrig være altfor nisagtige. En lidet Fejl af denne Art kan indhylle den hele Mening i Dunkelhed ***) Det samme kan

Fee

*) Saaledes er det f. Ex. ikke ligegyldigt, enten jeg siger Caius i det mindste er ligesaar lerd som Sempronius; eller: Caius er i det mindste ligesaar lerd, som Sempronius; eller: Caius er ligesaar lerd i det mindste som Sempronius. Det kommer an paa Meningen, om Adverbiet staar paa det rette Sted, eller ikke.

**) Altsaa urigtigt, om Forfatteren i Rahb. Læsb. i B. S. 395 havde sagt: Visseliger det til sine Tider en ubeskrivelig Vellyst at lære noget, som man ikke forstaer, særdeles strax ovenpaa Maaltidet; istedetfor som der staar: Visselig er det til sine Tider, særdeles strax ovenpaa Maaltidet o. s v.

***) Urigtigt blev det altsaa at sige: Den maa sole sig der til saa vel skiftet, som nogen af hans Medborgere, der vil iverksætte en patriotisk Handling; istedetfor: Den, der vil iverksætte o. s. v. Læsb. i B. S. 334; eller: Englingen angaes og vindes af Enhver, som har lært nos get,

See ved at gjentage disse og andre Pronominer, saasom: De, Dem, Deres, altfor ofte, især naar de maae henfores til forskellige Personer; en Feil, vi derfor ligeledes bør føge at undgaae *).

2. Den anden Egenstab, som en fuldkommen Periode bør have, er Enhed. Der er intet Skrift, af hvad Art det end er, som jo, for at være stjont, i en vis Grad maa have Enhed. Men ingensteds udfordres denne Enhed mere, end i en enkelt Periode; thi allerede Begrebet om en Periode fører det med sig, at en eneste Tanke i samme skal udtrykkes. En saadan Tanke kan vel bestaae af Dele; men disse Dele maae være saa noie forbundne med hverandre, at de fremstille for Sjelen Begrebet om een, ikke om flere Gjenstande. For at opnaae denne Enhed maae følgende Regler iagttages.

Man maa i een og den samme Periode saa lidet som muligt forandre Synspuncten. Enhver Periode er gemeenlig een Person eller Ting det herskende Ord; dette maa den ogsaa, om muligt, blive fra Periodens Begyndelse til dens Ende **).

Man

get, og fører sig vel op; istedetfor: Ynglingen, som har lært noget o. s. v.

*) Hvor megen Dunkelhed den Feil kan foraarsage, viser følgende Exempel: Menneskene see med misundelige Øyne paa det Gode, der er hos Andre, og tænke, at deres Ros fordunkler dem, og at deres rosværdige Egenstabber staar i deres Lys; og derfor gjøre de alt hvad de kan, for at udbrede en Skye over dem, at deres Dydres klare Skin ikke skal fordunkle dem.

**) Følgende i Rabbets Læreb. i B. S. 14. er et Exempel paa

Man maa i en Periode ikke sammendynge Ting, der staae i saa lidet Forbindelse med hverandre, at de meget vel lade sig fordelse i to eller tre særstilte Perioder *). Den Misforbindelse, som dette opvækker hos Læseren, er saa stor, at, naar der skal feiles paa een af Siderne, saa er det mindre stödende, at betjene sig af mange forte, end af een overmaade lang og indviklet Periode.

Man være varsom med at bruge Parentheser, eller saadanne Sætninger, som indskydes i Midten af Perioderne, uden egentlig at tilhøre dem. Disse kunne vel undertiden have en vittig Anseelse, og være Virkninger af en vis Levenhed i Tanken, som, i det den gaaer frem, kan gjøre et eller andet lykkeligt Sideblik til bestægtede Gjenstande; men i de fleste Tilfælde gjøre de en meget usordelagtig Virkning, og ere at ansee som Hjul i Hjul, som Perioder i Perioder, med eet Ord: som det sidste Middel, en Forfatter griber til for at anbringe en Tanke, hvortil han ellers ikke vidste at finde et passende Sted **).

Ende

paa det Modsatte: Ilden gav saaledes Mennesket det første ubentlige Middel i Hænderne til at samle udtil Forraad, og de Vildest Historie oplyser nogenlunde, hvorledes man i de ældste Tider maa være falden paa at gjøre denne Opdagelse; siden det, som er i Brug hos alle Folk, maa nødvendig have en besynderlig og i Menneskets almindelige Omstændigheder vel grundet Aarsag: fast alle vilde Folk i Verden o. s. v.

*) Det sidst anførte Sted af Læsbogen kan ogsaa her tjene til Exempel paa det Modsatte.

**) Hvor meget Parenthesen kan vanhelde en Periode, viser følgende Exempel: Stedet frembringer saa faa Levnets mid-

Endelig maa man og altid see til, at man giver Perioderne en fuldstændig og fuldkommen Slutning. Hertil hører ikke alle, at en Periode intet mangler af hvad den bør have for at være en fuldendt Periode, men ogsaa, at intet vedhænges den i Enden, hvortil man ikke ved det Foregaaende er forberedet. Alle saadanne Tilsætninger vanskabe den i den høieste Grad: de give den ikke alle et haltende og ubehageligt Udseende, men, hvad der er det allerværste, de forstyrre dens Enhed *).

3. En fuldkommen Periodes tredie Egenstab er Styrke. Ved en Periodes Styrke forstaaes, at dens forskjellige Ord og Ledemode have saadan en Stilling, som kan sætte Meningen i det fordelagtigste Lys, og gjøre det Indtryk, som

Tan-

midler (kan heller ikke ved den bedste Ørykelse frembrin-
stort flere) at det af samme ikke kan ernære sine Ind-
baanere. Heldigt er den derimod anbragt af Tredie
Christians Lovtaler, naar han siger: Hans (Chrili-
stians) troeste Mænd (Trofabet er altid opmærksom) op-
dage hans Beslutning.

*) Saaledes f. Ex. er, saavel af andre Lovlager, som ved en aldeles uforberedet Tilsætning, Enheden tabt i følgende Periode: Som alle studerede Folk, elskede han meget Frihed, og sogte deraf at temperere Magten; dog var han meget for, og maaſſe for meget, at vedligeholde Embedsmænds Unseelse og Høihed, ligesom det og paa den anden Side er en Afvei, at give hver Anklager og Klage altfor let Gehør; men der hørte hos ham meget til, inden Klagentaal mod en Em-
bedsmand til Bifald, og naar end siden Proces
anlægges mod saadan en, saa veed Man vel,
hvor meget snarere Befrielses eller Be-
nædnings Veien staer aaben for ham.
Læreb. i B. G. 40.

Tanken skal frembringe, heelt og fuldstændigt, i det den giver ethvert enkelt Ord og enhver enkelt Deel af Sætningen den tilbørlige Vægt. Klarhed og Enhed, hvorom allerede er handlet, ere hertil uundgængeligen fornødne; men herforuden maae ogsaa følgende Regler iagttages.

Man maa frastjære en Periode alle overflodige Ord. Disse kunne vel undertiden bestaae med en temmelig Grad baade af Tydelighed og Enhed; men altid give de den betyngede Tanke en langsommere Gang *); altid svække de dett **). Det er en almindelig Grundsetning, at ethvert Ord, som ikke lægger nogen Vægt til Meningen, det berover den Nøget af dens Vægt ***). Dog ogsaa heri gives der, soſt i alle andre Ting, en rigtig Middelwei. Welklang maa her komme i nogen, skjont ikke den fornemste Betragtning. Noget Lov maa levnes til at beskygge og omgive Frugten.

End

*) Est brevitate opus, ut currat sententia, neu se
Impediat verbis lasfas onerantibus aures.

Horaz.

**) Saaledes f. Ex. skulde de overslodige Ord meget have svækket Tanken, dersom der i Læreb. i B. G. 8 havde staet: Ligesom de vare Brodre af Godsel, blev de nu ogsaa Brodre i Tapperhed og sand Iver for Fædrelandet; istedetfor hvad der nu staer: Brodre af Godsel blev: de og Brodre i Tapperhed o. s. v.

***) Obstat, quidqvid non adjuvat.

Dvintilian.

B

Endnu mere gjælder denne Regel om oversfodige Ledemode*). Opmærksomheden slappes, og Sindet falder i Uvirk somhed, naar Ordene mangfoldiggjøres i et større Forhold end Ideerne. Derfor, ligesom ethvert Ord bør fremstille en ny Idee, saa bør og ethvert Ledemod af en Periode indeholde en ny Tanke.

Før at befordre en Periodes Styrke maa vi dernæst ogsaa især være opmærksomme paa Brugen af Copulativer, Relativer og alle de Ord, som tjene til Overgang og Forbindelse. Det eneste, som i denne Henseende kan veilede os, er, at vi give Agt paa, hvorledes de bedste Skribenter bruge disse Partikler, og derhos frittigt undersøge de forskjellige Virknings, som deres forskjellige Anvendelse frem bringer. Imidlertid kan mærkes som hid henhørende 1) At man maa saa meget, som muligt, føge at undgaae Prepositionernes Adskillelse fra de Ord, de styre. At finde to Ord, der ere saa nære forenede, paa en voldsom Maade adskilte eller løsrevne fra hinanden, gjør en Art af piinligt Indtryk paa os: vi maa paa eengang standse i at tænke, i det vi nødes til at holde os noget ved den for sig selv staaende Präposition, der først længere hen kan faae sin Betydning ved at forbindes med det Substantiv, hvori til

*) F. Ex. om man vilde sige: Den allersørke Opdagelse af Skionhed opfylder vor Sjel med en inderlig Glæde, og udbreder Fornielse over alle dens Evner; saa var det sidste Ledemod kun en Gjentagelse af det foregaaende, i en noget forskellig Form, og altsaa, til Skade for Tankens Styrke og Skionhed, overflodigt. B.

til den hører *). 2) At man ikke maa bruge flere demonstrative og relative Partikler, end man er nødt til **). Og 3) At man heller ingen Vane gjør af at udelade Relativet; hvilket vel i Dagligtale, Brevstil o. s. v. kan gaae an, men i Stiilarter, som ere alvorlige, og bør have en vis Dørdighed, er ubehageligt.

Hvad især angaaer den forbindende Partikel og, som saa ofte forekommer i alle Arter af Foredrag, da er at mærke: 1) At en unødvendig Gjentagelse deraf svækker Udtrykket ***). 2) At omendkjønt den efter sin naturlige Bestemmelse tjener til at forbinde Gjenstandene med hverandre, og saaledes, som man skulde troe, forstørre deres Sammenhæng, saa betegne vi dog ofte ved at udelade denne Partikel en sterkere Forbindelse, og at Tingene folge hastigere paa hverandre, end naar den sættes ind imellem dem****).

B 2

3) At

*) Som f. Ex. i følgende Talemaade: At svare i for en Superior, der har Ret til at forære Bestedenhed af sine Undergivne, fornærmede Udtryk.

**) Altsaa mod denne Regel, om man f. Ex. vilde sige: Det *Nie*, som er nærmest, seer bedre til, end det, som er fraværende; istedetfor: Det nærmeste *Nie* seer bedre til, end det fraværende. Læreb. i B. S. 312.

***) Saaledes er f. Ex. ved et eneste unødvendigt og Udtrykket svækket i følgende Periode: Deres (Grækernes) Krenid var saa stort, at de tilskonte *Egina* og en *Egineter* den første Tapperhedspris, og Athenen og en Athenienser den anden. Læreb. i B. S. 101.

****) Til Exempel herpaa tjener det bekjendte Cæsars Veni vidi, vici, jeg kom, saa er, vandt; ligesaa føl-

3) At naar vi paa den anden Side soge at forekomme en hastig Overgang fra den ene Ting til den anden; naar vi gjøre nogen Opregnelse, hvori vi ønske, at Tingene skulle vise sig saa adskilte fra hverandre, som mueligt, og at Sindet for et Sieblik skal blive staaende ved hver Ting for sig, saa gjentages Forbindelsespriklen med en besynderlig Fordel og Behagelighed *). Dette sidste gjælder ikke allene om den forbindende Partikel og, men ogsaa om andre, hvorpaa vi finde Exempel Rom. 8, 38. 39. Marsagen til denne mærkværdige Synderlighed i Sproget synes at være, at ligesom Sindet i det første af disse to Tilfælde antages at vorde saa sterkt fremstillet igjennem en Række af hastigt paa hverandre følgende Gjenstande, at det ingen Lejlighed har til at bemærke deres Forbindelse, men taber Copulativerne i sin Hastighed, og gjør af den hele Række en sammenblandet Mængde, som om den kun var en eneste Gjenstand: saa antages det derimod i det sidste for at gaae frem med langsomme Skridt, at bes.

folgende Sted af Jakobis Lortale over Absalon: Reppe hører Absalon, at Bugislav har lagt sine 500 Skibe ved Rügen, førend han opbyder, samler, tillaver, bemander og udruster sine Skibe. Dette kaldes i Kunstsproges: A syndeton.

*). Ex. i samme Lortale: Man kan ikke see Havet for Alarer, og Bræg, og Waaben, og Heste, og afhugne Lemmer, og Doende; eller dette i Gutfelds Mindetale over Kirknar, Væsb. 2det Bind S. 136: "Skulde jeg frygte for at tale uhensigtsmæssig, naar jeg, paa dette Sted, i Dag, taler om Religionens, og Oplysningens, og Menneskehedens, og Venstabet's Lab ved vor Kirknar's Død". Dette kaldes Polysyndeton.

bemærke tilfulde enhver Gjenstands Forhold til den paafølgende, og, ved at forbinde dem sammen med særliske Copulativer, gjøre os opmærksomme paa, at Gjenstandene, skjunt forbundne, dog i sig selv ere adskilte, mange, ikke een Gjenstand.

Den tredie Regel, som maa iagttaages for at befordre en Periodes Styrke, bestaaer deri, at vi anbringe Hovedordet eller Hovedordene paa det Sted i Perioden, hvor de kunne gjøre det fuldstændigste Indtryk *). Hvor dette Sted er, kan ikke ved nogen sikker Regel bestemmes; det er forskelligt efter Periodernes forskellige Bestæffenhed. Tydelighed maa herved først og fremst komme i Betragtning. Tillige maae vi vogte os, at vi ikke ved vores Inversioner gjøre Bold paa Sproget. I øvrigt have vi saa meget, som mueligt, altid at see til, at Hovedordet, paa hvilket Sted det end vorde anbragt, kan vise sig uforvirret, og i et fra den øvrige Hob af Ord ligesom affondret Lys. Maar derfor visse Bestemmelser af Tid og Sted, eller andre Omstændigheder skulle forenes med Hovedgjenstanden, saa maae vi stræbe at anbringe dem saaledes, at den sidste ikke vorde fordunklet der-

*) Saaledes f. Ex. er Hovedordet anbragt i følgende Periode: Fra hvilken Side man betragter Homer, stedse bliver dette hos ham det Fortruliniste og Beundringsværdigste, hans overordentlige Indbildningskraft. B. ligesaas i denne: Menneskevennen, hvad Glæde maa han føle, som, velsignet af Himmelien, ighen rigeligen udstræer sin Besignelse blandt sine uslykkelige Medmennster. Barth. Geissl. Talekunst.

der ved, eller ligesom begraven under en Byrde af Omstændigheder *).

En Periodes Styrke besværs for det Fjerde derved, at man lader de Ledemode, hvorfra den bestaaer, opstigende, og saaledes som de følge paa hverandre, forholdsmaessigt tiltage i Vigtighed **). Denne Art af Ordning kaldes en Klimax, og er altid blevet betragtet som en Skjønhed i Foredraget. Aarsagen, hvorfor den behager, er ikke vanskelig at opdage. Det ligger i vor Natur, at vi heller ville stige op fra en ringere Grad af Skjønhed og Guldkommenhed til en højere, end omvendt fra denne til en ringere Grad nedad. Have vi eengang fastet Dine paa en vigtig Gjenstand, saa lade vi højest ugerne vor Opmærksomhed trække tilbage paa en anden mindre vigtig Omstændighed.

Men denne udførlige og oratoriske Klimax lader sig ikke altid anbringe, og bør ei heller altid eftertragtes: den skifffer sig kun for visse Arter af Foredrag, og er, altfor ofte brugt, især hvor Gjenstanden ikke just fordrer nogen

Høje

*) Dette er iagttaget i følgende Eksempel: Naar Digtere, under Skin af at ville blot fornse, dog ofte paa en forborgen Maade meddele intige Verdomme og Bink; saa kunne de, synes mig, ogsaa nuomstunder, ligesaavel som tilforn, medrette regnes blandt de bedste og agtværdigste Skribenter. B.

**) F. Ex. Dersom Forsterne ikke ere opmærksomme paa hvad der under enhver Omstændighed passer sig paa deres Verdighed, saa foraarstager dette altfor ofte, at deres Øjder gaae over til Fejl, deres Fejl til Laster, deres Laster til Færdigheder, som ere Forsten og Mensket lige uværdige. B.

Høitidelighed, unaturlig og ubehagelig. Derimod er der noget, som nærmer sig til en Klimax, og hvorpaa man i enhver Art af Foredrag bør besitte sig, hvilket bestaaer deri, At Talen aldrig synker, og at svagere Udtryk aldrig følge paa stærkere *). Man bør desfor aldrig lade en mindre betydelig Tanke komme efter en vigtigere; og naar en Mening bestaaer af to Sætninger, bør den længste i Almindelighed være den sidste **). Vaade vil man da lettere kunne udtale Perioden, og tillige bedre beholde den første, som den korteste Sætning, i Hukommelsen, naar man gaaer over til den anden, og see Forbindelsen mellem dem begge i et klarere Lys.

Det Femte, som en Periodes Styrke udfører, er en Følge af det Foregaaende, og bestaaer deri, at man ikke letteligen lader den ende med et Aldverbium, en Præposition, eller noget andet ubetydeligt Ord. Wel gives der Perioder, hvori Tankens Vægt og Eftertryk fornemmelig bevoer paa saadanne Ord ***); men de ere da ikke at ansee som blotte Omstændigheds-, men tillige som

Hoved-

*) Ne decrescat oratio, et ne fortiori subjungatur aliquid infirmius.

Ovintilian.

**) I begge Henseender siges derfor med mere Styrke: Naar vores Lidenstab er forlade os, saa smigre vi os med den Indbildung, at vi have forladt dem, end: Vi smigre os med den Indbildung, at vi have forladt vore Lidenstab, naar de forlade os. B.

***) F. Ex. Velgjerninger glemmes ofte, Fornærheder næsten aldrig. B.

Hovedord, og bør altsaa indfage det Sted i Perioden, hvor de bedst kunne udmarkere sig, hvilket ofte falder i Enden. Kun i de tilfælde gjælder denne Regel, hvor deslige Ord blot give en Omstændighed tilkjende, og skulle allene tjene til et eller andet vigtigere Ords noiere Bestemmelse. Thi foruden at en stor Deel af saadanne Ord ere Enstavesords, hvis Anbringelse i Enden ikke sjeldent er forbunden med en Mangel af Værdighed, saa kan Indbildungskraften ikke andet end blive for en fort Tid staaende ved de Ords Betydning, som slutter Meningen; og ere da disse Ord af den Beffassenhed, at de i og for sig selv hverken tilbyde Forstanden noget Begreb, eller Indbildungskraften noget Billede: saa er det ubehageligt for Sintet til sidst at standse derved.

Af samme Grund gjøre og hele Talemaader, som ikke udtrykke uden en Omstændighed, i Enden af Perioden fun en slet Virkning *). Dersom Meningen tillader det, da, jo tidligere disse, i Almindelighed at tale, kunne anbringes, jo bedre, at de vigtigere og syndigere Ord, ganske

*) Saa gjor den f. Chr. i Øfsb. i B. S. 15, naar det der hedder: "At dette Element (Ilden) er paa denne Maade (ved at gnide to Stykker Træe imod hinanden) blevet bekjendt, synes rimeligere, end derved, at en Vulcan skulde have fundet Fornioelse i at varme sig ved en Ild, som i Skoven var bleven antændt i Orden, efter hvad nogle Historiekskrivere forsikke." Den i Enden tillagte Omstændighed: Efter hvad nogle Historiekskrivere forsikke, vilde her, baade i Hensende til Lydelighed og Beklagn, have faaet et bedre Sted efter Ordet skulde, saa der var kommet til at staae: at en Vulcan skulde, efter hvad nogle Historiekskrivere forsikke, have fundet Fornioelse o. s. v.

ste frie og ubebyrde funne erholde det sidste Sted i Perioden. Ogsaa er det en Regel, ikke at lade for mange Omstændigheder folge umiddelbart paa hverandre, men heller fordele dem i de forskellige Periodens Ledemode, og forbinde dem med de Hovedord, af hvilke de hænge*); fun at man derved, som tilforn sagt, tager sig bare for, at ikke Hovedordene ligesom begraves under dem.

Endnu staar der, hvad Periodernes Styrke angaaer, een Regel tilbage, hvilken er denne, at naar to Ting i en Periodes Ledemode sammenlignes med, eller modsettes hinanden, og altsaa en Lighed, eller Modsetelse skal tilkjendes gives: saa maa der ogsaa i Sproget og Constructionen bevares en vis Lighed og Eensformighed **). Thi hvor Tingene selv være til hinanden,

der

*) Om man f. Chr. sagde i et Brev: Hvad jeg har havt den ære at sige Deres Ven, ved min sidste Ærværelse i Staden, den bevidste Sag angaaende, var fuldkommen grundet; saa havde det været bedre at stille de to her paa hinanden folgende Omstændigheder ad, og sige: Hvad jeg har haft den ære, ved min sidste Ærværelse i Staden, at sige Deres Ven den bevidste Sag angaaende, var fuldkommen grundet.

B.

**) Denne Regel er til Skade for Tankens Styrke ikke tagtaget i folgende Sted, Øfsb. i B. S. 372. Daasaa lidet, som den, der er vant til ædtere Vin, kan finde Smag i fordervede; saa lidet kan et i intellectuelle Fornioelser øvet Menneske, saalsenge han beholder sin Forniusts Brug, tage tilstakke med matte sandelige Besættigelser. Det burde nemlig her hedde: Ligesaasidet o. s. v. saa lidet kan et Menneske, der er vant til intellectuelle Fornioelser o. s. v. finde Smag i matte sandelige Besættigelser. Heller ikke samdest. S. 121, naar

der vente vi naturligvis ogsaa at finde en Overensstemmelse i Udtrykket. Slaer dette feil, saa sole vi os paa en vis Maade skuffede, og Sammenligningen eller Modsettelsen forekommer os i en mærklig Grad ufuldkommere. Men skal saadanne Skønheder behage, saa maae de ikke bruges for øste, og Sammenligningen eller Modsettelsen maasynes af sig selv at have frembragt dem.

Vi komme nu til den fjerde væsentlige Egenskab hos en fuldkommen Periode, nemlig: Harmonie.

Denne Egenskab er, om ikke saa vigtig som de foregaaende, saadog af megen Vigtighed. Thi saalænge som Toner ere Overleveringsmidler for vores Begreber, saa vil der stedse blive en betydelig Forbindelse mellem det overleverede Begreb og de Toners Bestkaffenhed, ved hvilke det overleveres. Ved skurrende og ubehagelige Toner lade behagelige Forestillinger sig vanskeligen meddele; de oprøre Indbildningskraften imod sig, saasnart den bliver dem vaer *). Sproget kan i en vis Grad modtage en musikalisk Kraft; og hvo kjender ikke Musikens Magt til at stemme Gemyterne?

Bed Periodernes Harmonie maae fornemmelig to Ting komme i Betragning; A. Lydens Bes-

naar det hedder: Overvei vel, at du ikke skal komme til engang at fortryde, at have været for om en Fader, og for lidet en Ægtemand, istedetfor det burde hedde: for meget Fader, og for lidet Ægtemand.

*) Nihil potest intrare in affectum, quod in aure velut quodam vestibulo statim offendit.

Dvintilian.

Behagelighed, eller Velklang i Almindelighed, uden Hensyn til besynderligt Udtryk; og B. Lydens Indretning, forsaavidt Meningen udtrykkes derved.

A. I Henseende til Periodernes Velklang i Almindelighed kommer det an paa to Ting: Valget af Ord, og den Orden, hvori Ordene sættes.

Hvad Valget af Ord er angaaende, da kan man antage, som en almindelig Grundsetning, at de Toner, som vanskeligen lade sig uttale, forekomme ogsaa Øret i samme Forhold skurrende og ubehagelige. Vocalerne give Ordenes Lyd Behagelighed, Consonanterne Styrke. Sprogets Velklang udfordrer en passende Blanding af begge; og Udtrykket bliver enten for haardt eller for blødt, næar der er for stor en Mængde af nogen af Delene. Længere Ord ere gemeenligen formedelst den Følge af Toner, som de indeholde, behageligere for Øret end Enstavesesord; og iblandt Ord af lige Længde ere de Ord de mest velslængende, som ikke ene og allene bestaae af korte eller lange Stavelser, men hvori der er en passende Blanding af begge Slags.

Men Ordene i sig selv maa være saa vel valgte, og saa velslængende, som de vil: saa er dog Periodens Harmonie aldeles tabt, dersom de ikke sættes i en passende Orden. Vel lader der sig i vores Tider ikke give saa bestemte Regler i dennes Henseende, som hos de gamle Grækere og Romere, hvis saavel Sprog som Øre var langt mere musikalisk end vores. Ogsaa er et opmærksomt og ved

Øvels-

Øvelse dannet Øre det, som heri fornemmelig maa veilede Skribenten eller Taleren. Alligevel gives der endnu stedse Regler, som kunne være nyttige til at danne Øret for Talens Velklang; og af disse synes følgende at være de væsentligste.

Der er to Ting, hvorpaa en Periodes Velklang, i Henseende til den Orden, hvori Ordene sættes, fornemmeligen bører, nemlig: en rigtig Fordeling af de enkelte Ledemode, hvorfaf den bestaaer, og det Heles Slutning og Tonefald.

Ledemodeenes rigtige Fordeling er det Første, vi maae besicke os paa. Til den Ende maa mæres, at hvad der er let for Taleorganerne, synes ogsaa altid behageligt for Øret; og da Endelsen af ethvert Ledemode under Øbet af en Periode danner en Pause eller Hvilepunkt, saa maae disse Pauser være saaledes fordeelte, at de gjore Aandedrættet let, og falde i saadanne Afstande fra hverandre, at et vist musicalst Forhold findes Sted imellem den *).

Det Andet, som fordrer vor Opmærksomhed, er den hele Meningens Slutning og Tonefald. Da denne Slutning altid er den Deel, som mest falder

*). Dette er ikke sagtaget i følgende Periode: "Den Tilbelsighed, som man i Ungdommen foler til at spille med Ørene, haver fundet være den første Anledning til at trætte dem; da intet lettere kan tankes end at bemægtige sia Ungerne, at opføde dem, og af dem at trække de første Huusdyr. Stammen til de følgende; alstermeest, da Hornqvægts Kalve efter nogle Beretninger ere saa lette at fange, at naar man haver fundt en vild Koe, folger Kalven overalt med" o. s. v. Æreb. i B. S. 21. Man foler derfor ogsaa her en mælilig Mangel paa Velklang.

der i Øret; saa fordrer den ogsaa den største Øres hyggelighed. Den eneste vigtige Regel, som i denne Henseende kan gives, bestaaer deri: at man allevegne, hvor det er om Værdighed og Höihed at gjøre, lader Tonen voxne mere og mere indtil Enden, og derfor gjemmer ei allene de længste Ledemode af Perioden, men ogsaa de tonefuldeste og meest velklingende Ord til Slutningen *). Ligesom en Periode taber i Eftertryk ved at falde altfor meget af i Enden, saa lidet og. saa derved dens Velklang. Det er mere end sandsynligt, at Meningen og Lyden have en indbyrdes Indflydelse paa hinanden; alt hvad der støder Øret, synes at være ufordelagtigt for Tankens Styrke; og hvad der virkelig svækker Meningen, synes ogsaa at have en slet Lyd. Präpositioner og andre Småord ere derfor i Enden af en Periode ofte ligesaa stødende for Øret, som de ere skadelige for Udtryklets Styrke **). Men vil vi forekomme,

at

*) Herpaa giver følgende Periode et smukt Exempel: Denne Glæde er gjemt til vort Kjøns Velgjørere selv, de nyde den ganske; jo mere deres Idiotter gayne Jordem, jo sterkere strømmer den ind paa deres Gjæle; og jo nærmere de komme det store Vældedigheds Monster, jo rigtigere satte de den Glædes Höihed, som uendelig Godhed allene kan frembringe. Af Jakobis Lovtale over Absalon, strax i Begyndelsen.

**). E. Ex. om nogen sagde: Ved Fædrenelandet forstaae vi ikke det Land, vi ere fødte og opdragne i; men det, vi ansees som Borgere i; istedetfor at sige med Forfatteren i Æreb. i B. S. 309: Ved Fædrenelandet forstaae vi ikke det Land, hvori vi ere fødte og opdragne, men det, hvori vi ansees som Borgere. Meget ofte kan

at Øret ikke skal kedes ved at høre bestandig den samme Tone, og Opmærksomheden derved svækkes: saa maae vi beslritte os paa Afverpling saavæl i Henseende til Ledemodernes Fordeling, som Periodernes Tonefald. At have bestandig den samme Tone, er ikke meget bedre, end ingen Tone at have. Tillige maa iagttaes, at omendskjont vi bør være opmærksomme paa Velslangen, saa har denne Opmærksomhed dog ogsaa sine Grændser. Alt hvad der synes at vise, at en Forfatter har gjort sig megen Umag for Velslang, er ubehageligt; især naar Kjærlighed til samme fører ham saa vidt, at han i noget Tilsælde opoffrer Tankens Tydelighed, Bestemthed og Styrke for Lyden. Enhver Tilsætning, som blot tjener til Fyldefalk for at befordre Velslangen (complementum numerorum; som Cicero kalder det) er en stor Plet paa Foredraget, det er en barnagtig Prydelse, hvor ved en Mening altid taber mere i Vægt, end den ved saadanne Tilsæg kan vinde i Lydens Skønhed. Bliver Tanken i en Periode udtrykt med Tydelighed, Styrke og Værdighed, vil det sjeldent feile, at jo ogsaa Ordene flinge godt for Øret; i det mindste vil der da fun liden Opmærksomhed til for at give Perioden et behageligt Tonefald.

B. Det Andet, som ved Periodernes Harmonie maa komme i Betragtning, er Lydens Indretning

kan dog ogsaa et Genstavesesord i Enden af en Periode bestaae med dens Velslang; især naar der ikke i Udtalen maa sættes nogen stærkere Tone eller Accent paa det sidste Genstavesesord.

retning, forsaavidt Meningen udtrykkes derved. Heri gives der to Grader: Den første er, at Lydens Gang er overeensstemmede med Talens Indhold; den anden, at Lyden har en Lighed med den besynderlige Gjenstand, som derved skal udtrykkes.

Først: Lydens Gang maa være indrettet efter Talens Indhold. Perioder af Ciceronianst Hylde og Rundhed opvække hos os en Følelse af Vigtighed, Høitidelighed og rolig Storhed *); thi dette er den naturlige Tone for saadanne Følelser. Men just derfor skifter en saadan periodist Skrivenmaade sig ingenlunde for heftige Sindsbevægelser, og ligeså lidet for Undersøgelser og fortrolige Samtaler,

* Hvor fortræffeligt er ikke f. Ex. følgende Sted hos Cicero (Orat. ad Quirites post redditum) skifket til at udtrykke en usørskyret Rolighed og en glad Nydelse af lykkelige Dage: Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, æqvabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ fine ulla offensione cursu, tamen si mihi tranqville et pacata omnia fuissent, incredibili quadam et pene divina, qua nuno vestro benedicio fruor, lætitiae voluptate caruissem. Ligesa til at opvække Følelse af Vigtighed og Høitidelighed den allerførste Periode af Jakobis Lovtale over Absalon: "Naar fore Mænd ved øde Gjerninger stiste Folkes Loyalighed, og ved evige Bedrifter lægge den Sæd, som skal bringe deres Lid og Efterslægten Velstands velsignede Frugter, maae deres Gjele sole en himmelst og magelss Glæde." Men latterligt havde det været, om enten Cicero havde betjent sig af saadan en Periode, hvor han udbræder i bitter Haan mod Antonius, eller Catilina; eller Absalons Lovtaler, hvor han ytrer sin Harme over Gkaantingerne, fordi de drive Absalon fra Landet med Stene.

taler, hvilke fordre et frit, let og undertiden afbrudt Stavelsemaal. Det bliver derfor en meget vigtig Regel i Talekunsten, at vi hæve Perioder, eller lade dem synke, ligesom Gjenstanden udfordrer det; og det er til den Ende nødvendigt, at vi i Forveien danne os et fast og rigtigt Begreb om den Art af Lyd, som i Almindelighed passer sig paa vor Gjenstand, det er, som de Følelser, vi ville udtrykke, naturligst antage, og hvori de sædvanligst pleie at yttre sig.

Men foruden denne almindelige Overensstemmelse mellem Lydens Gang og Tankens, gives der endnu en mere besynderlig Maade at udtrykke visse Gjenstande paa, ved at efterligne dem med Lyd. Denne har vel fornemmelig Sted i Poesie, som haade udfræver en større Opmærksomhed paa Lyden, og er formedelst sine Inversioner og andre eiendommelige Friheder bedre stikket til dette Slags Udtryk, end Prosa; dog kan den undetiden ogsaa i en vis Grad opnaaes i det prosaiske Foredrag.

Ordenes Lyd kan anvendes til at forestille især tre Klasser af Gjenstande, nemlig: anden Lyd, Bevægelse, den menneskelige Sjels Følelser og Evidenskaber.

Vi kunne altsaa først ved et passende Valg af Ord frembringe en Efterlignelse af anden Lyd, som vi ville beskrive, som f. Ex. naar vi sige Volgernes Brusen, Stormens Hvinen, Bækvens Rislen o. s. v. Dette er den simpleste Maade at udtrykke Gjenstande paa ved Lyd; thi det Middel, hvorved vi her efterligne, er naturligt; Toner efterlignes ved Toner, hvilket er saa meget desto lettere,

tere, som der i de fleste Sprog gives Navne, bestaae i noget Forvandtskab med den besynderlige Lyd, som de betegne.

Den anden Klasse af Gjenstande, som Ordenes Lyd ofte anvendes til at efterligne, er Bevægelse, for saavidt den er hastig eller langsom, heftig eller sagte, jevn eller afbrudt, let eller forbunden med Anstrengelse *). Skønt der nemlig intet naturligt Forvandtskab gives mellem Lyd, af hvad Art den saa er, og Bevægelse: saa viser dog Forbindelsen mellem Musik og Dans, at der er visse Arter af Lyd, som i vor Forestilling svare til visse Arter af Bevægelse. Lange Stavelser give naturligvis Indtrykket af en langsom Bevægelse, korte Stavelser af en hastig **).

Den menneskelige Sjels Følelser og Evidenskaber ere endeligen den tredie Art af Gjenstande, som Lyden af Ord er i Stand til at forestille. At der ogsaa gives en vis Forbindelse mellem Lyd og Sindsbevægelser, bevises tilstrækkeligen ved den

Magt

*) Saaledes f. Ex. en hastig i det bekendte Virgilis: Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum; en sagte bg jvn, naar Baggesen laader Maanen glide ned paa Den. Væreb. 2 B. S. 206; en let, uafbrudt og eensformig Bevægelse i følgende Linier af Grimann, Væreb. 1 B. S. 170.

Sin rasse God den stolte Ganger hæver,

Den gronne Hede flyer, og ved hans Godslag hæver; og endelig en langsom og misommelig, hvor Digteren Stoud seger at efterligne Homer, ved at lade Silphus Stenen vælte langhåd Fjeldets steile Ryg og stonne.

**) Saasom i de nye anførte Exempler af Virgil og Stoud.

Magt, Musiken har til at opvække eller understøtte visse Følelser, og, ligesom Melodien forandres, til at indføre een Følge af Forestillinger heller end en anden. Egentlig kan man alligevel ikke sige, at der er nogen naturlig Lighed mellem vore Følelser og Lyden; imidlertid vil dog ei heller kunne negtes, at jo Stavelserne i de Ord, vi betjene os af, kunne være saaledes bestafne, og følge i saadan Orden paa hinanden, at de blot ved deres Lyd gjenkalde een Art af Forestillinger lettere end en anden, og gjøre Sindet stikket til at antage den Beskaffenhed, som Taleren vil have frembragt; og dette berettiger os da til at sige, at de saaledes ordnede svare til Følelsen, og have en Lighed dermed. Behagelige Følelser udgyde sig af sig selv i sagte og flydende Toner *); ræske og levende udfordre derimod et ræktere og mere hoppende Stavelsemaal**). I øvrigt synes Indbildningskraften heri at have megen Indflydelse; som en Læser røres af et Sted, saa vil han ogsaa ofte indbilde sig at finde en Lighed mellem Lyden og Følelsen, som andre ikke kunde opdage.

An-

* Saaledes f. Ex. i følgende Sted af Virgil
En. 1.

— — Namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventas
Purpureum, et lætos oculis afflarat honores.

B.

**) Som i nedenstaende Sted ligeledes af Virgil En. VII.

— — Juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium.

B.

Andet Kapitel.

Om det figurlige Sprog.

Foruden den Behagelighed, som de forom-handlede Egenskaber give Foredraget, faaer det ogsaa en ikke ringe Grad af Skønhed ved det saa kaldede Figurlige Sprog.

Sprogfigurer ere saadanne Udtryk, hvor ved det Begreb, som vi have i Sinde at meddele, ikke alle fremsattes for Andre, men fremsattes paa en besynderlig Maade, med Tilføjelse af et Bibegreb, som sigter til at gjøre Indtrykket sterkere og mere levende *).

De kaldes Figurer, fordi, ligesom et Legemes Figur eller Skabning adskiller det fra andre, saa har og enhver af disse Sprogformer en eindommelig Skabning eller Vending, hvor ved den baade adskiller sig fra de øvrige, og fra et ligefremt Udtryk.

Endvidere de altid indeholde nogen Afvigelse fra det ligefremme Udtryk, saa ere de dog hverken

C 2

ualmin-

* Naar jeg f. Ex. siger: "Den retskafne Mand nyder Trost midt i sin Modgang;" saa er denne Tanke udtrykt ganske ligefrem. Siger jeg derimod: "For den Retskafne opgaer Lys i Mørket;" saa er samme Tanke fremsat i en Sprogfigur; det er kommet et Bibegreb til, ved det at Lys er sat istedetfor Trost, og Mørke istedetfor Modgang. At Gud iverksætter hvad han har sagt, og opfylder sine Øsfer, er ligeledes ganske ligefrem udtrykte Begreber; men naar det hedder 4. Mose B. 23, 19. "Skulde Gud sige noget og ikke gjøre det? skulde han tale noget, og ikke holde det?" saa er Sproget figurligt, fordi da ei alle Begreberne udtrykkes, men tilsigemed dem ogsaa en Følelse af Overbevisning.

ualmindelige eller unaturlige. Der gives saa Meninger af nogen Længde, hvori der jo forekommer et eller andet Udttryk, som kan kaldes figurligt; og de ere under en levende Indbildningskrafts og opvakt Sindsbevægelses Indflydelse det Sprog, som Naturen selv dicterer Menneskene.

Rhetorikerne dele dem gemeenlig i to Hovedklasser, nemlig Ordfigurer og Tankefigurer. De første kaldes i Almindelighed Tropes, og besaae deri, at Ord anvendes til at betyde noget, som er forskjelligt fra deres første og oprindelige Betydning *). De sidste, som kaldes Tankefigurer, forudsætte, at Ordene bruges i deres egen og bogstavelige Mening, og at Figuren bestaaer i Tankens Vending, saasom i Udraab, Spørgsmaal, Apostropher, Lignelser o. a. s.

Deres Oprindelse, især hvad Troperne angaaer, skyldes de tvende Mårsager. Den ene er Sprogenes Fattigdom og Mangel paa egentlige Udttryk. Denne Mangel, som maa finde Sted i ethvert Sprog, efterdi intet Sprog er i Stand til at holde Skridt med den uendelige Mangfoldighed af Begreber, foraaarsagede, at man lod Ord, som allerede varer bestemte til at udtrykke et vist Begreb, betegne endnu andre Begreber, mellem hvilke og Ordenes oprindelige Betydning man bemærkede, eller troede at bemærke nogen Lighed og Forbindelse.

se.

*) Saaledes er det onforte Erexempel: "For den Retskafne organer et Lys i Mørket", en Ordfigur eller Trope, da de Ord Lys og Mørke, hvori Tropen egentlig ligger, her ikke anvendes til at betyde hvad man egentlig forstaaer ved Lys og Mørke, men Trost og Modgang.

fe *). Den anden endnu vigtigere Mårsag er det Herredommme, som Indbildningskraften udover over Sproget. Ethvert Begreb har nemlig en Hob andre Begreber ligesom i sit Følge, hvilke formedes Lighed eller Uslighed, eller andre Beskaffenheder, staae i en nærmere eller fjerne Forbindelse dermed. Disse røre ofte Indbildningskraften sterkere, og sysselsatte den paa en behageligere Maade, med Hovedbegrebet. Den dvæler derfor hellere ved noget af disse, og bestemmer os til at bruge Navnet paa det bestægte Bibegreb istedets for det, der betegner Hovedbegrebet, sjæll dette ogsaa meget vel lod sig udtrykke med et eiendommeligt Navn **).

De

*) Ethvert Sprog har en stor Overfladighed af Tropes, hvis Oprindelse maa uledes fra Sprogenes Mangel paa egentlige Udttryk. Men som en følge af denne Mangel fortjene især de Tropes at merkes, med hvilke man næsten i alle Sprog betegner vor Gjels eller dens Evners Egenskaber, og vores indvortes Fornemmelser, som naar vi sige en skarpt Dommekraft, et lykt Hoved, et blodt eller haardt Hjerte, at være opblæst af Stolthed, nedslagen af Sorg o. s. f.: alle Begegnelser, som fra sandselige Gjenstande, hvis Navne naturligvis ere i ethvert Sprog de oprindelige Ord, ere overfarte paa disse usandselige, om hvilke Menneskene havde for dunkle Begreber til at kunne betegne dem med egne og besynderlige Navne.

B.

**) Den talemaade f. Ex. at et Rige har under en eller anden af dets Regenter været i den meest blomstrende Tilstand, indeholder en Tanke, som uden Moe lader sig udtrykke ved egentlige Ord. Men da Forestillingen om en Plantes eller et Træs Blomstertid, som saa let forener sig med Ideen om en Nation, der har sin lykkeligste og hømeste Periode, rører Indbildningskraften stær-

De Fordeler, som Sprogsfigurerne føre med sig, ere følgende.

Først, de berige Sproget. Vi faae ved des res Hjælp Ord og Talemaader nok til at udtrykke alle Arter af Ideer. De satte os i Stand til at udtrykke Tankernes endog mindste Forstjelligheder, fineste Skatteringer og Farveblandinger; en Fordel, som Sprogets egentlige Ord allene ei kunne forstaffe os *).

Før det andet, de give Foredraget en vis Værdighed. Rigtigt anvendte, frembringe de i Sproget omrent samme Virkning, som en Standspersons rige og prægtige Dragt i det borgerlige Liv. Maar derfor ikke Sprogsfigurerne kom os til Hjælp, vilde vi ofte finde os forladte, endog i det prosaiske Foredrag, hvor det kom an paa at hæve dette; og Digterkunsten vilde, uden deres Hjælp, paa ingen Maade kunne bestaae **).

den

stærkere og forniser den mere, end denne Idee selv: saa gribe vi det bestegte Begreb, oa sic f. Ex.: Det Romerske Rige blomstrede fortrinligent under August.

B.

*) Saal udtrykker f. Ex. den Talemaade, "at Hiet hviler paa en Gjenstand", ikke allene at det er fastet paa Gjenstanden, men tillige en Følelse af noget Fortræffeligt, noget Skjont, noget Elskeligt eller Omførerdigt hos den, eller en Blandina af flere saadanne Følelser, dog altid af det roligere Slags, hvorved Tonken faae en vis behagelig Skattering, som det ved egentlige Udtryk var umueligt at give den.

**) Maar vor hedenfarne Dichmann siger i sit Christian den Fjordes Minde: "Folger jeg ham til Retfærds høitidsfulde Helligdomme" Læreb. 2 B. S. 113. ifsteds for at sige ligefrem: betragter jeg ham, naar han sidder i Retten; hvor haaves da ikke Udtrykket ved denne Trope! hvad vinder det ikke i Værdighed!

Den tredie Fordeel er, at de skenke os den Fornosiele, med eet Blif, uden Forvirring, at omfatte to Gjenstande, nemlig det Hovedbegreb, som skal udtrykkes, og det medfølgende Vibegreb, der giver Hovedbegrebet den figurlige Dragt. Vi sine ved Hjælp af Troperne, hvilke alle ere grundede i et eller andet indbyrdes Forhold eller nogen Analogie mellem Gjenstandene; den ene Ting i den anden. Men dette er behageligt for Sjelen; thi der er intet, som forniser Indbildningskraften mere, end at finde Lighed, og gjøre Sammenlinger *).

Endeligen saa give de, for det Fjerde, osaa denne Fordeel, som er den vigtigste, at de sætte Hovedgjenstanden i et langt klarere og mere paasfaldende Lys, end om den blev udtrykt ligefrem, og sit Vibegreb afklædet. De give den Ting, som de anvendes til at betegne, en malerisk Gestalt; forvandle et abstract Begreb paa en vis Maade til en sandselig Gjenstand, og forbinde det med saadanne Omstændigheder, som sætte Sjelen i Stand til at holde fast derpaa, og tilfulde betragte det**).

Ends

*) Maar jeg f. Ex. ifsteds for Ungdomsalderen siger Livets Morgen: saa opvækker dette Udtryk paa en gang en Forestilling hos mig af alle de Omstændigheder, hvori begge disse Ideer ligner hinanden. Min Sjel tænker sig paa een og samme Tid en vis Deel af det menneskelige Liv, og en vis Deel af Dagen, hvilke have saa megen Lighed med hinanden, at Indbildningskraften sover med Fornosiele frem og tilbage mellem begge Ideer, og seer altsaa to lignende Gjenstande tilslige uden Forvirring eller Dunkelhed. B.

**) Begrebet om Hastighed f. Ex. er et saare abstract Begreb:

Endog for Overbevisning er en velvalgt Figur ikke ligegyldig; thi den gjør en Sandheds Indtryk paa Sindet mere levende og sterkere, end det ellers skulle være *). Og skulle Holesser af Lyst eller Afskye opvækkes, saa ville ogsaa disse ei lidet kunne forstærkes ved velanbragte Sprogsfigurer, i det Indbildningskraften derved føres paa saadan en Følge af Ideer, behagelige eller ubehagelige, ophørende eller nedtrykkende, som svare til det Indtryk, vi søger at frembringe.

Da alle Troper, efter hvad alledede er anmæret, grunde sig paa Forhold, som den ene Gjenstand staar i til den anden: saa gives der ligesaa mange Arter af Troper, som der gives saadanne

greb; Indbildningskraften har her intet at holde ved. Men henvinge vi Gjenstand:n. istedetfor at tillægge den Hastighed; sige vi med Tullin: "Tag Lystets Vinger paa", Læreb. i B. S. 471 istedetfor: Antag Lystets Hastighed: saa gjøre vi den paa en vis Maade til en sandselig Gjenstand, og komme derved Indbildningskraften til Hjælp, saa at den nu bedre kan forestille sig den.

*) F. Ex. om man for at oplyse den Sandhed, at naar en tilbørelighed eengang hør været herstende i vor Sjel, saa, omendkjent den siden ved Fornuftens og Religions Magt undertrykkes og dæmpes, bliver der dog stedse et Spor deraf tilbage, som gjør, at den let hører sig igjen, og kan, ved Mangel af Uarvaagenhed over os selv, gjenvinde sit forrige Herredomme, vilde anfore, hvad Seneca (de ira) har sagt efter Zeno: In Sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix tamen manet, endog i den Vises Sjel bliver, endskjont Saaret er lægt, dog Verret tilbage: saa vildé den saa paa-faldende Lighed mellem den sandselige og moraliske Idee træde i et analogist Vises Sted, og, ligesom det, virke paa Læserens Overbevisning.

danne Forhold, nærmere eller fjerne, formedesst hvilke den ene Gjenstands Navn kan sættes istedetfor den andens, til en mærkelig Forhøjelse af det Begrebs Levenhed, som skal udtrykkes. Mogle Troper have deres Udspring af det Forhold, der er mellem Alarsag og Virkning, naar man nemlig i det figurlige Sprog sætter Alarsagen for Virkningen og omvendt, saasom hvor Solen sættes for Solens Varme *), graae Haar for Alderdom, Sved for Arbeide o. s. f. Andre ere grundede i Forholdet mellem den Ting, som indeholder noget og det som indeholdes deri, saasom naar Driftestaalen sættes for Driften, den indeholder **); Staden for Indbygaerne, Landet for dets Producter ***) o. s. f. Og atter andre i Forholdet mellem Tegnet og den Ting, som betegnes derved, saasom naar Laurbær sættes for Ere, der forhverves ved Krigsbedrifter ****); at

*) F. Ex. naar Horaz siger: patiens pulveris atque solis.

**) F. Ex. hos Virgil:

— ille impiger haustit
Spumantem pateram, et pleno se prolixit
auro.

B.

***) F. Ex. Læreb. i B. S. 489. naar det der hedder:
Han (Kjøbmanden) lader Indien ved danske Kyster
lande,
Og fører Norden ind til Mogols hede Strandte.

****) Som i det bekjendte Vers af Cicero:
Gedant arma togæ, concedat laurea laudi.

B.

at føre Scepteret for at regjere, at bestige Thronen for at tiltræde Regjeringen o. s. f. De her opregnede Arter af Troper indbefattes af Rhetorikernes under det fælles Navn af Metonymie.

Grunder Tropen sig paa Forholdet mellem det, som gaaer foran og det, som folger umiddebart derpaa: saa hedder den Metalepsis; saasom naar man i det Latiniske siger fuit eller vixit, for at udtrykke, at En er død, eller at en Ting ei mere er forhaanden *)

Sætter man det Helse for en Deel, eller en Deel for det Hele, Slagset for Arten, eller Arten for Slagset; Enkelttallet for Fleertallet, eller omvendt; med eet Ord: naar man istedetsfor at nævne bestemt den Gjenstand, som menes, sætter noget, som indbefatter enten Meer eller Mindre; saa kaldes denne Figur Synekdoche. Saaledes er det f. Ex. meget almindeligt, at betegne en Gjenstand ved en eller anden af dens markværdigste Dele, som naar man sætter Kjolen for Skibet, Hovedet for Personen, Bolgerne for Søen o. s. v. Paa samme Maade sættes og undertiden en Egenstab istedetsfor det Væsen, der har den, som f. Ex. Ungdom og Skjønhed for unge og skjonne Personer; og omvendt undertiden Væsenet for Egenstaben **).

End-

hvori ogsaa Ordet togæ indeholder en Trope af samme Art.

*) Som naar det hedder hos Virgil:

Fuit Ilium et ingens gloria Dardanidum.

B.

**) F. Ex. Naar Grimm i Digtet over Hornelen siger: "Gol Guden i dit Slag", istedetsfor Gudens Magt, Læreb. i B. S. 200.

Endnu er ikke tale om det Forhold, som af alle er den rigeste Kilde til Troper, nemlig det der bestaaer i Lighed og Overeensstemmelse. Dette Forhold er Grunden til den Trope, som kaldes Metaphor, hvilken bestaaer deri, at man til at betegne en Gjenstand, bruger, istedetsfor dens eget Navn, en anden Gjenstands Navn, som ligner den.

Denne Figur kommer langt hyppigere for, end alle de øvrige tilsammentagne; og Sproget baade i Prosa og Vers skylder den for en stor Deel sin Skjønhed og Behagelighed.

Da Metaphoren ene og allene grunder sig paa Lighed, saa er den meget nær beslægtet med Lignelsen, og er egentlig intet andet end en forkortet Lignelse*). Jen Metaphor anstilles, som i en Lignelse, altid en Sammenligning; kun bruger man ingen af de Ord, hvormed Sammenligning betegnes; man forudsætter, at den ene Gjenstand er den anden saa lig, at endog uden udtrykkelig Sammenligning den enes Navn kan bruges til at betegne den anden med. Men derfor er ogsaa Metaphoren en mere levende og kraftigere Maade at udtrykke den Lighed paa, som Indbildningskraften bliver vaer mellem Gjenstandene; derfor har den saa hoi en Grad af Behagelighed; thi der er intet, som fornsier Indbildningskraften mere, end saaledes

*) Naar jeg f. Ex. siger om en stor Minister, at han opholder Staten, ligesom en Støtte, der vær Vægten af en heel Bygning: saa er dette en Lignelse; siger jeg derimod, at han er Statens Støtte; saa har jeg ved denne Fortolkelse gjort det til en Metaphor.

B.

des at sammenparre Ting ved at finde dem lige, og beskrive dem ved deres Lighed; Sindet, saaledes anvendt, sysselsættes uden at trættes, og fornøies ved Bevidstheden om dets egen Vittighed. Intet Under altsaa, at vi finde alle Sprog saa farvede med Metaphorer.

En anden Egenstab ved Metaphoren bestaaer deri, at der er ingen af alle Sprogsfigurer, der kommer et Malerie saa nær, som den. Det er dens besynderlige Virkning, at give Beskrivelsen Lys og Styrke, og at gjøre intellectuelle Begreber paa en vis Maade synlige for Diet, ved at give dem Farve, Legemlighed og sandselige Egenskaber. Men en fin Pensel vil der til for at frembringe denne Virkning; ved den mindste Mangel paa Rigagtighed staae vi i Fare for at indføre Forvirring istedetfor at befordre Tydelighed. Visse Regler ere derfor nødvendige for at omgaaes paa den rette Maade med denne Figur; og disse ere følgende.

Først: Vore Metaphorer maa være passende saavel paa Foredragets Bestaffenhed, som den Materies Natur, hvorom der handles. De maae i Forhold til samme hverken være for mange, eller for spættende, eller for hoie; vi maa hverken søge ved Hjælp af dem at drive Gjenstanden op til til en Grad af Hoihed, som ikke kommer overens med, ei heller paa den anden Side bringe den til at synke under den Værdighed, der er den egen. Nogle Metaphorer ere tilladelige, ja endog skjonne, i Poesie, som det vilde være urimeligt og unaturligt at anvende i Prosa; nogle kunne være behagelige i Taler, som vilde være upassende i et philosophisk

eller moralisk Foredrag. Vi maae erindre os, at Figurerne ere vore Tankers Klædedragt. Ligesom der er en naturlig Overensstemmelse mellem Klædedragten og den Persons Charakteer eller Rang, som bær den, en Overensstemmelse, som det altid vil være stodende at handle imod; saa er der ogsaa mellem vore Tanker og deres figurlige Indklædning: og, ligesom i Livet sand Værdighed maa grunde sig paa Charakteer, ikke paa Klæder og udvortes Unseelse; saa maa ogsaa et Skrifts Værdighed have sit Udspring af Mening og Tanker, ikke af Prydelse: ved affecteret Pynt anbefales en Bog ligesaalidet som et Menneske.

Den anden Regel angaaer Valget af de Gjenstande, som man til Metaphorer, saavel som andre Figurer, kan betjene sig af. Der er for det figurlige Sprog en meget vid Mark; hele Naturen aabner sine Skatte for os, og tillader os at samle af alle sandselige Gjenstande, hvad som helst der kan udbrede Lys over intellectuelle eller moraliske Begreber. Ikke allene de blide og for Sanderne prægtige Gjenstande, men ogsaa de alvorlige og skrækkelige, ja endog skumle og gyselige funne ved forskellige Lejligheder med Bequemhed anbringes i Figurer. Men vi maae vogte os, at vi aldrig bruge saadanne Henspil, som opvække i Sindet ubehagelige, lave, gemene eller smudsige Forestillinger *). Endog naar Metaphoren væl-

* Som f. Ex. naar en Taler i Ciceros Tid kaldte sin Modstander stereus curia, B. eller man, ved et uheldigt Forseg paa at esterligne en af vore egne meest udmærkede Skribenter, vilde ganse ligefrem kalde Hamborg Museernes Vartshaus.

vælges for at forringe og nedværdige en Gjenstand, maa en Forfatter see til, at han ikke skal opvække Bæmmelse ved sine Henspil.

Før det Tredie. Ligesom Metaphoren bør tas- ges af værdige Gjenstande, saa er det og en væsent- lig Fordring, at den Lighed, hvorpaa den grun- der sig, maa være klar og tydelig, ikke hentet for langt borte, ikke vanskelig at opdage*). Denne Regels Overtrædelse gjør, at vore Metaphorer blive hvad man kalder haarde og twungne, hvil- ke altid mishage, efterdi de satte Læseren i Forle- genhed, og, istedetfor at oplyse Tanken, gjøre den indviklet og uforståelig. Forlidte og almin- delige Ligheder bør vist nok flyes, og en stor Deel af Metaphoren Behagelighed bestaaer unegtelig deri, at den er ny og usædvanlig; men naar den Lighed, hvorpaa Metaphoren grunder sig, er hen- tet altfor langt borte, og ligger ganske udenfor Tankernes sædvanlige Vei: saa vil saadan en Me- taphor, foruden dens Dunkelhed, ogsaa have den Fejl, at den synes kunstigt og fægt, hvorved Meta- phoren, saavel som enhver anden Prydelse, ganske taber sin Skønhed og Behagelighed.

Før det Fjerde maa man i at anbringe Metaphorer noie see til, at man aldrig fører mes-

ta:

* Denne Regel synes f. Ex. ikke at være noie nok iagttas- get i en Metaphor, som jeg finder en berømt Forfatter at have betjent sig af, naar hin, for at give tilkjende, at han fra Grunden af havde studeret vort Sprog, figer, at han havde fordybet sig i vor Litteratur og Egypten, for at finde Kilderne til Sprogets Nihil. Mig i det rindste forekommer Ligheden i denne Metaphor temme- lig vanskelig at opdage.

taforiske og egentlige Udtryk om hverandre; al- drig indretter en Periode saaledes, at een Deel deraf maa tages i en metaphorisk, en anden i en bogstavelig Bemærkelse **). Dette vil aldrig mangle at frembringe en meget ubehagelig Forvir- ring; et Billede gjøres derved kun ukjendeligt, og Folgen bliver, at Indbildungskraften svæper tviv- laadig imellem den bogstavelige og figurige Betyd- ning, uden at kunne holde fast paa nogen af Dese- ne. Men endnu en storre Feil er det

Før det Femte, at sinelte to eller flere for- skjellige Metaphorer sammen over een og den sam- me Gjenstand. Dette frembringer hvad man kal- der en blandet Metaphor**), og er en af de største

Mis-

*) Som f. Ex. naar Pope, ikke Homer, som ei har dette Henspil paa en Stotte, men Pope, i hans Oversættelse af Odysseens 4de Bog, lader Penelope sige: Ogsaa den anden Statens Stotte er borte, og det uden at have taget Afsked, eller at have sagt mit Samtrokke der- til.

B.

**) Saadan en Metaphor indholder ubentvist folgende Sted i Læreb. 2det B. S. 80. "Paa Eder især, som ved Godeslen singe Adels Navn, har Fædrelandet en viktig Fordring. Dette Navn er en Haandpenge, forud givet Eder, som indvier Eder til dets Dieneste". Thi hvorledes vil man kunne forene Begrebet af en Haand- penge med Begrebet af at indvie? End unaturligere er denne, som jeg har set medrette dable hos en anden nyere dansk Forfatter: "Et Stenk af Gordommes U- krud lader sig sjeldent og vanskeligt oprykke, men giver ofte Tonen an o. s. v.". Unimeligheden falder her af sig selv i Pinene. Maaske kunde man ogsaa henvise til saadanne Metaphorer eet Sted hos Horaz, hvor en Vandhvirvel falder en Flamme, som ikke er den ødle Engling værdig nok. Carm. L. 1. o. 27.

Ah! qvanta laboras in charybdi,
Digne puer meliore flamina,

Misbrug, man kan gjøre af denne Figur. Hvor lidet de Omstændigheder, som i saadan en Metaphor ere sammenblandede, kunne bestaae med hverandre, og hvor unaturlig denne Blanding som oftest er, vilde vi bedst kunne see, naar den blev forestillet i et Malerie *).

Ligesom Metaphorer aldrig maae blandes med hverandre, saa maae vi for det Sjette ogsaa tage os i Agt for, over een og den samme Gjenstand at sammendynge for mange af dem **). Thi sæt ogsaa, at enhver af saadanne Metaphorer beholder sin Tydelighed: saa frembringe de dog ved at opdynges paa hverandre en forvirret Samling, der gjør det vanskeligt for Indbildningskraften at arbeide sig igjennem dem, og er den blandede Metaphor ikke meget uslig.

Den syvende og sidste Regel for Metaphoren's rette Brug bestaaer deri, at vi ikke forfolge endog den bedste Metaphor altfor langt. Opholde vi os altfor lange ved den Lighed, hvorpaa Figuren grunder sig, og udstrække den til enhver ubetydelig Omstændighed: saa gjøre vi af Metaphoren en Allegorie; vi trætte Læseren, som bliver fjed af dette

*) Det vilde blive hvad Horaz Falder:
Delphinum silvis appingere, fluctibus aprum.

**) Denne Fejl bebreider man Horaz at have begaaret, naar han Carm. L. 11. 1. lader Pollio først berøve Baaben, som endnu dryppe af usørsonet Vorærbloed; saa begynde et Verk fuds af et farligt Tærningsvæl; og til sidst gaae over en Tid, som gløder under den bedragelige Væ.

dette Indbildningskraftens Spil, og gjøre vort Foredrag utydeligt *).

Saavært om Metaphoren. Med denne staaer Allegorien i en meget nsie Forbindelse. Allegorien kan nemlig betragtes som en fortsat Metaphor, og bestaaer deri, at en Ting forestilles ved en anden, som ligner den, og sættes i Stedet derfor **). Ogsaa lade sig de samme Regler, som ere gibne for Metaphoren, anvende paa Allegorien. Den eneste væsentlige Forskjel imellem dem, foruden at den ene er fort, den anden af større Længde, bestaaer deri, at Metaphoren altid forklarer sig selv ved de Ord, som ere sammenfiede dermed i Deres egentlige og naturlige Be- mærkelse ***), da derimod Allegorien kan staae mere

*) F. Ex. naar Young siger i sine Mattetanker: "Alders dommen skulde vandre dybsindig om paa den stille hoitidelige Bredde af hūnt store Ocean, som den inden fort Tid maa beseile:" saa er dette en Ejon Metaphor. Men naar han saa vil udstrække dette Billedet videre, og lægger til: "Den skulde udruske sig med aade Gjerninger, og vente paa den Wind, som snart skal blæse den over i ubekjendte Verdener:" saa bliver Metaphoren tvungen, og taber meget af sin Værdighed. B.

**) Et kræffende Eksempel paa denne Figur giver Rahbeks Lexeb. i B. S. 104, hvor Isaq. II for de tyske Farster af at have valgt en altfor magtig Keiser forestilles under følgende smukke Billede: Skibssolket, der vidste ikke andet, end at det indtraaen Baglast, for at give Skibet en stædig Gang i Bolgerne af det oprorte Hav, blev bestyrket, da det saae, at det havde indtaget en Ladning, der var nærl ved at sænke Skibet i Afgrunden.

***) F. Ex. naar en stor Minister faldede Statens Støtte, saa bliver det metaphoriske Ord Støtte ved det tilsuiede

mere adskilt fra den bogstavelige Mening, saa at Forklaringen ikke saa ligefrem er tilkjendegivet, men overladt til vor egen Eftertanke.

Gabler, Parabler og Enigmer ere alle visse Arter af Allegorier; kun at i Enigmat den betegnede Gjenstand er indhyllet i saa mange Omstændigheder, at den ikke saa strax kan udfindes.

Vi komme nu til Hyperbolien, hvilken snart kan betragtes som en Trope, snart som en Tankefigur. Denne Figur bestaaer deri, at man forstørre en Gjenstand over dens naturlige Grænser. Den er en Maade at udtrykke sig paa, som er grundet i Naturen selv. Thi i alle Sprog forekomme, endog i almindelig Omgang, hyperboliske Udtryk meget jævnligene *). Synes os noget i sin Art godt eller stort, strax have vi et forstørrende Tilægsord i Beredstab, hvorved vi ophoie Gjenstanden til det Største og Bedste, der nogensinde er forekommet os: Indbildningskraften foier sig kun selv ved at forstørre den Gjenstand, den har for sig, og overdrive den. Héri maa Grunden søges til den Jagtagelse, at efter som et Folk har en meer eller mindre levende Indbildningskraft, er meer eller mindre cultiveret, saa er og dets Sprog meer eller mindre hyperbolisk; at Børns og unge Menskers Sprog er mere hyperbolisk end de Weldres, Østerlændernes mere end Europæernes, de tidlige Skribenters mere end de Sildigeres.

Men

foiede Ord Statens tilstrækkeligen forklaret, hvilket ikke altid er tilfældet i Allegorien.

*) F. Ex. naar vi sige: hastig som vinden, hvid som snee o. s. v. Og hvad ere de fleste af vores Høflighedsord vel andet, end de overdrivenste Hyperbolier?

Men overdriven Udtryk, som vort Øre er blevet vant til i Omgang med Andre, paafalde os neppe som Hyperbolier; vi slae i Dieblifiket af saa meget, som udfordres, og bringe dem tilbage til hvad de egentlig gjælde for. Kun naar der er noget paafaldende og usædvanligt i Formen af et hyperbolisk Udtryk, kun da hæver det sig til en Sprogfigur, som tildrager sig vor Opmærksomhed *). Men megen Varsomhed udfordres ved Brugen af denne Figur: man maa hverken bruge den for ofte, eller i urette Tid, naar Læseren ikke føler sig oplagt til denne Indbildningskraftens Ansændelse; heller ikke maa man op holde sig for længe derved, om den ikke skal gjøre Foredraget koldt, unaturligt og ubehageligt.

Der gives to Arter af Hyperbolier: saadanne, som man betjener sig af i Beskrivelser, og saadanne, som af Sindslidelsens Barme indgives os. De sidste ere langt at foretrække for de første. Thi da enhver Sindslidelse uden Undtagelse opvækker i Sjelen en Art af Tummel, og forstørrer Gjenstandene: saa ikke allede undskylder dette de dristigste Figurer, men gør dem og meget ofte naturlige og passende **). Alligevel lader Hyper-

D. 2

bolier

*) F. Ex. naar Milton i hans forlorne Paradis lader Satan sige: "I den dybeste Afgrundaabner sig endnu længere nede et Dyb, som truer at opsluge mig, og mod hvilket det Hælvede, jeg sider, synes en Himmel." B. Eller Ewald, i den uløselige Prove, Ahdts:

Ak — ak at min Graad maa ledse Hevnen's Gud,
Og slette Hælvede, og mig, og Verden ud!

**) Saaledes, hvor stærke de af Milton og Ewald anførte

holer sig dog ogsaa anbringe i blotte Beskrivelser; men enten maa da Gjenstanden være saaledes bestassen, at den ved sin Myhed, Størhed og Overstelße i høi Grad hemægtiger sig Indbildningskraften, og gjør den tilboelig til at gaae ud over Sandhedens Grænser *); eller Skribentens Kunst maa gradvis opflamme Læserens Indbildningskraft, og forberede den til at tænke høit om den Gjenstand, som han har i Sinde at overdrive.

I øvrigt, hvorvidt Hyperbolen, endog hvor den er passende, kan drives, uden at drives for vidt, lader sig maaskee ikke ved nogen bestemt Regel fastsætte. Sund Forstand og rigtig Smag maa her beslemme den Punct, som vi ei kunne overskride, uden at vorde udsvævende.

Fra Hyperbolen gaae vi nu over til de Figurer, som ene og allene ligge i Tankens Vending, da Ordene tages i deres almindelige og bogstavelige Mening.

Blandt disse fortjener Personificationen (Prosopopoeia), eller den Figur, ved hvilken vi tillægge livløse Gjenstande Liv og Virksomhed, uden Modsigelse det første Sted. Denne Figurs Brug er meget vidt udstrakt. Al slags Poesie er fuld deraf; den er i Poesien ligesom Livet og Sjelen: og det er saa langt fra den er udelukk af Prosa, at endog den daglige Tales Sprog meget ofte nær-

te Udtryk end ere, saa indeholde de dog intet uden hvad der er naturligt og passende, da de skildre en af Rase og Fortvivelse omtumlet Sjel.

* Saasom naar et Jordskælv, en Storm, en Basplads beskrives.

nærmer sig dertil *). Der er nemlig i den meñneskelige Natur en forunderlig Tilbøjelighed til at besjæle alle Gjenstande. Stode vi Hoden med øogen Hestighed mod en Steen, saa blive vi vrede paa den, og udtryde ikke sjeldent i lidenskabelige Udtryk imod den, som om den havde tilfojet os en Hornærmelse. Skulle vi forlade et Huus, hvori vi have lagt mange behagelige Mar tilbage; eller Marke, Traer, Bjerger, mellem hvilke vi ofte have vandret om med Hornsielse, især om vi ei kunne vente nogensinde at see disse Gjenstande igjen: saa funne vi ikke afholde os fra en Golelse, der er beslægtet med den, som Skilsmissé fra gamle Venner vilde opvække hos os, og tage ofte i Ordets egentligste Mening Afsæd med dem. Maaskee ligger Grunden hertil i den oprindelige Drift, der er hos os, til at udbrede over alle Ting en Lighed med os selv; nok er det, at næsten enhver Bevægelse, som i mindste Maade gjør Indtryk paa Sindet, for et Dieblik overfører paa sin Gjenstand et Skin af Liv; og at denne Figur, saa unaturlig den ved første Øje kast, og i Allmindelighed betragtet, kunde synes at være, dog altid, anbragt paa sit rette Sted, forekommer os naturlig og behagelig.

Man kan i denne Figur tænke sig tre Grader. Den første og laveste Grad bestaaer i at tillægge livløse Gjenstande levende Skabningers Bestaffenheder. Naar dette skeer, som almindeligst er Tilfældet, ved eet Ord eller to, og formes delst

*) F. Er. naar vi sige: Jorden torffer efter Regn; Marken pranger med Overflodighed. o. s. v.

deslest til Gjenstanden solet Epithet *): saa hæves Stilen ved denne Figur saa lidet, at endog det laveste Foredrag kan uden Tvang modtage den. Gjerningen er den saa umærkelig en Grad af Personification, at man kan staae i Tvisl, om den fortjener dette Navn, og ikke snarere bør sættes i Klasse med hine simple Metaphorer, som ubemærkede slippe os af Pennen. Heldig anvendt, bidrager den med alt dette dog ikke lidet til at give Foredraget Skionhed da Liv **).

Den næste Grad i denne Figur er, naar vi lade livløse Gjenstande handle saaledes, som de allene kunne handle, der have Liv. Vi sige her allerede et Trin højere, og Personificationen bliver mere paafaldende. Figurens Styrke bestemmes i saadanne Tilfælde ved den Handlings Beskaffenhed, som vi tillægge de livløse Gjenstande, og den Omstændelighed, hvormed vi beskrive den. Fortsat til nogen Længde ***), har denne

*) f. Ex. ved at sige: Lykkelige Læster, ræsende Storme, bedragelig Usæ, sejervant Sverd o. s. f.

**) f. Ex. naar det hedder hos Virgil: Georg. II. 474. Aut conjurato dærendens Dacus ab Istro:

saa har Udtrykket ved at lægge Bjordet conjurato til Sloden faaet langt mere Liv, end om det var blevet sammenfojet med Personen selv.

B.

***) Som for Ex. følgende i Gutfelds Mindestale over Birkner. See Læsb. 2 B. S. 137. "Ja Gud, Forsyn, Udedelighed! Store velgjørende Sandheder! I, som ene kan træste, kan styrke den svæaæ Dødslige paa Livets punkte Veje, o. I svævede, hylde, som Engle, om bor hvilende Broder; I fulgte med ham, hvorhen han vand-

denne Art af Personification allene Sted i udarbeidede Taler, og overhoved de højere Arter af Veltsalenhed, da derimod enkelte smaaæ Træk deraf *) ogsaa kunne anbringes i Materier af mindre Højhed, endog i moralste eller philosophiske Afhandlinger, og give Foredraget, naar de ere lette og utvungne, og ikke komme for ofte, en mærkelig Grad af Liv og Styrke.

Den tredie og højeste Grad i Personification bestaaer deri, at livløse Ting indføres ei alene som fornemindende og handlende, men og som talende til os, og opmærksomme paa hvad vi tale til dem **). Personificationer af denne Art ere

vandrede; I skabte Dåg, naar det var mørkt omkring ham, og lysede for ham i Gjæbnens Trænge, og torrede Taaren af hans Hæ i Kummerens Timer, og hævde hans Taue højt op over Dod og Grav". Hvot mange Handlinger tillægges ikke i denne længere fortalte, og her vel anbragte Personification de Sandheder, Taleren henvender sig til, som egentlig kun af lejlende og personlige Væsener kunne foretages,

*) f. Ex. naar Cicero siger, Orat. pro Milone: aliqvando nobis gladius rad. occidendum hominem ab ipsis porrigitur legibus: Lovene selv række os undertiden Sverdet at dræbe et Menneske med: B.

**) f. Ex. det af Gutfelds Tale over Birkner nyslig anførte Sted, der ogsaa indeholder en Tilstale til de i samme personificerede Sandheder. Ligeledes naar han i det folgende personificerer Religionen, Menneskeheden, Mensketabet: "Og du, sorgende Menskat! hvis Blik endnu ofte, mørkt og taarevædet, seer hen til hin stille Gravhs, der gjemmer den ædles Usæ; du har heller ikke tabt ham for evig; kun herneden kunde han udrives af din sjælvende Gavn" o. s. v. Til Exempel paa, hvorledes en Gjenstand kan personificeres ved at lade den tale

Ere i Udførelsen forenede med større Vanskæligheder, end de hidtil omtalte; de ere af alle rhetoriske Figurer de dristigste; de ere allene en heftig Sindsbevægelses Sprog, og bor derfor aldrig anbringes, uden naar Sindet i en meer end almindelig Grad er oprørt. En ubetydelig Personification af en livlos Ting, ved at lade den handle, som om den hadde Liv, er ikke anstodelig for vor Sjel, endog i en kold Beskrivelse, og naar dens Ideer gaae deres sædvanlige Gang; men den maa være i en heftig Bevægelses Tilstand, og have mærkeligen afveget fra sin sædvanlige Maade at tanke paa, førend den kan drive en ubesjelet Gjenstands Personification saa vidt, at den forestiller sig samme som hørende efter hvad vi tale, eller talende til os. Alle stærkere Sindsbevægelser, især de med Vemod beslægtede, have imidlertid et vist Hæng til denne Figur. Det ligge nemlig i Sindslidessernes Natur overhoved, at de søger at skaffe sig Udgang, og altsaa, naar de ej kunne finde nogen anden Gjenstand, for de blive stumme, heller yttre sig mod Skove, Klipper, og med eet Ord, de livloseste Ting; fornemmelig naar disse staae i nogen Forbindelse med de

Nar-

sale til os, for jeg maa ikke, i Mangel af at erindre noget andet, anfore et Sted i en Tale af mig selv, indlemmet i Gaer ia, saa lydende: Og Vankundiaheten, hvilken Triumph for den! (nemlig naar Videnskabedræferen overslader sig til Laster og Udsnævelser). Hvad, saa hører jeg den stolt at tale, hvad nytter Eder da, I Videnskabsdyrkere, al Eders Strid og Streben; hvortil nu disse vægne Mætter, dette misommelige Liv; hvad hjælper Eder nu at hjænde de Historiens Erempler, de Philosophiens Kærdomme, som jeg saa ofte har hørt Eder tale stort om, og anbefale? o. s. v.

Næringer og Gjenstande, hvorved Sjelen er bleven sat i Bevægelse.

Man har i Henseende til Brugen af dette Slags Personification tvende Hovedregler at iagttagte. Den første er: At vi aldrig betjene os deraf, uden opfordrede af en heftig Sindslidelse, og aldrig fortsætte den, naar Sindslidelsen begynder at sagtne. Den anden bestaaer deri, at vi paa denne Maade aldrig personificere andre Gjenstande end saadanne, som have nogen eindommelig Værdighed, og tage sig godt ud paa den Plads, hvortil vi ophøie dem *). Denne Regels Jagttagelse er nødvendig endog i de ringere Grader af Personification; meget mere der, hvor den personificerede Gjenstand tiltales af os. Øvrigt maa mærkes, at ligesom der i Brugen af denne Figur udfordres Opmærksomhed og Varsomhed endog i Poesie, hvor dog Indbildningskraften har større Frihed, og hvor saavel Stavelsemalet, som Foredragets Varme bidrage saa meget til at forsterke Indtrykket; saa endnu mere i prosaiske Foredrag, hvorfra den vel ikke er udelukk, men dog kun de højere Weltalenhedens Arter forbeholden.

Med

*) Saadanne ere for Ex. Religion, Dyb, Fædreland, Venuskab o. s. v. men ogsaa mange andre, endog af langt mindre Vigtighed; kun at de altid besidde nogen eindommelig Værdighed. Saaledes kunde man endnu uden Anhæd personificere en Persons Navn, da dette ofte staar istedetfor Personen selv, og opvækker de samme Begreber; ogsaa hans Hjerte, som en ødelse Deel af det menneskelige Legeme, der ofte bruges for Sjelen og dens Tilbørelsigheder; men anvendte man denne Benning ogsaa paa Hænderne og Fingrene, eller Fodderne, vilde den blive tvungen og unaturlig.

Med Personificationen er den Figur, som kaldes Apostrophe (af Quintilian Sermo aversus), saa nær beslægtet, at densie med Billighed bør indtage det næste Sted efter hin. Den bestaaer i en Tilstale til en virkelig Person, men som enten er fraværende eller død; ei anderledes end om han var nærværende, og gav Alt paa os^{*)}). Denne Figur har saameget tilfælles med en Tilstale til ubesjælede Gjenstande, som personificeres, at man undertiden indbefatter baade denne og Personificationen under Navn af Apostrophe. Imidlertid staaer dog den egentlige Apostrophe, hvad Figurens Dristighed angaaer, et Trin lavere end den Figur, hvor ved man henvender sig til personificerede Gjenstande med sin Tale; thi der udfordres upaatviselig en mindre spændt Indbildungskraft til at forestille sig Personer, der ere døde eller fraværende, som nærværende, end til at besejle og tiltale livløse Væsenner. Forresten gjælder om begge Figurer den Regel, at de, for at være naturlige, maae indgives af Sindslidelse; efterdi begge ere kun Sindsslidels.

^{*)} Herpaa ogsaa Gutfeld i foranførte Tale over Birkner Læreb. 2 B. S. 146 et smukt Exempel, naar han saaledes apostropherer sin afdøde Ven: "Ja! jeg seer Dig igjen min Birkner! — naar jeg soler Jorden for arm til at erstatte mig hvad jeg tabte i Dig: o, da hæver jeg mit Blik til Himmelten — og trostende tilraaber Reliaionen og Haabet og mit hjerte mig: held Dig! Du seer ham igjen!" Og et Exempel paa denne Figurs Anvendelse ogsaa til levende, men fraværende Personer giver Læreb. 2 B. S. 47. naar det hedder: "J Landsfædre! det er den Eder af Folket overdragne Magt, vi hylde; det er denne vi kalde Regjering; det er Eders velajærende Bud, vi kalde Lov, naar I ved disse, igjen nem Visdoms og Kjærligheds Rost, lede Eders Folk til Lykhalighed o. s. v.

Sindslidelsens, eller de heftigere Sindsbevægelser Sprogs.

De øvrige Tankefigurer, der iblandt de af Rhetorikerne opregnede mangfoldige Arter af figurligt Udtryk endnu, som de fornemste og sædvanligste, fortjene at komme i Betragtning, ere Lignelsen, Anthithesen, Spørgsmaalet, Udraabet, Visionen og Amplificationen.

Lignelsen er af disse den første, en Figur, som haade Digttere og Prosaister meget ofte bruge at pryde Foredraget med. Den adskiller sig fra Metaphoren derved, at denne vel indbefatter i sig en Sammenligning, men udtrykkes ikke som en Sammenligning; da derimod i en egentlig Lignelse de sammenligne Gjenstandes Lighed formeligen udtrykkes, og forfolges i Allmindelighed med en større Fuldstændighed, end Metaphoren Natur tillader^{*)}.

Den

^{*)} Man synes her at savne et bestemt Begreb om hvori den egentlige Lignelse bestaaer. Efter mine Tanke, som jeg her voer at fremsette, bestaaer Lignelsen deri, at man, for at udbrede Lys, Skjønhed og Verdighed over Hovedgjenstanden, sammenligner den med en anden virkelig Gjenstand, som man udtrykkeligen erklærer den at have Lighed med. Ved denne Forklaring vil den, saavidt jeg kan se, ikke allene kunne adskilles fra Metaphoren, men ogsaa fra Parabolen, der vel ogsaa sammenligner, men med et opdigtet Tilfælde, som den fortæller, af den menneskelige Historie. Til Exempel paa en Lignelse, hvilket man ju ikke behøver at søge længe for at finde, kunde det være nok her at henvisse til det, der tilforn er blevet ansort, hvor Metaphoren blev fremstillet som en forkortet Lignelse; alligevel kan jeg ikke paa dette Sted negte mig den Forståelse, at hid sætte

Den Fornoielse vi finde i Lignelser har sit Udspring af trende Kilder. Disse ere: først den Behagelighed, Naturen har forbundet med at sammenligne, tvende Gjenstande indbyrdes, bemærke Lighed mellem dem, der ere forskjellige, og Forstjel mellem dem, der ligne hinanden: for det andet, det Lys, som den anvendte Lignelse udbreder over Hovedgjenstanden; eller det stærkere Indtryk, som den foraarsager, at samme gør paa Sindet: og for det tredie, at de i Forening med Hovedsagen indføre en ny og gemeenlig prægtig Gjenstand, der fremstiller for Indbildningskraften et behageligt Malerie, ogaabner for den nye Udsigter, som den uden Hjælp af denne Figur ei kunde have nydet *).

Alle Lignelser kunne bringes under to Hovedarter: forklarende og forstående Lignelser. Den første af disse kan enhver Art af Foredrag modtage; Forstanden er ved denne mere virksom end Indbildningskraften; og den eneste Regel, man

der-

sette følgende skjonne af Blair: "Forsternes Handlinger ere som de store Stromme, hvis Enhver bliver vær, men hvis Kilder kun sees af Far"; da dette Eksempel tillige i saa hoi Grad viser, hvormeget heldige Lignelser bidrage til at forhøje en Gjenstands Glads og Værdighed.

*) Et Exempel paa dette sidste veed jeg intet mere passende at anføre, end følgende af Jakobis Lovtale over Absalon, hvori Forfatteren skildrer den Glæde vi føle, naar vi stundom, midt iblandt Fordervelsen, opdage nogle Retskafne, saaledes: "Som Vandringssmanden, der gjennem en strækende Kjede af usrugtbare Bjerge oplives ved en blomstrende Dal, hvor han kan forfriske det trættede Øje, saa glædes vi og oplives". Hvilke nye og prægtige Gjenstande! hvilket behageligt Malerie! hvilke nye og skjonne Udsigter!

der ved har at iagttaage, er, at Lignelsen maa være tydelig og svare til sit Dicimærke *).

Den anden Hovedart, eller forstående Lignelser, hvilke man ikke betjener sig af saa meget for at lære og undervise, som for at pryde sin Gjenstand, ere egentlig de, hvormed vi have at gjøre her, hvor der handles om Sprogfigurer, og tillige de, som hyppigst forekomme. De ere, som enhver Art af Lignelse, grundede paa Lighed. Alligevel maa denne Lighed ikke tages i en altfor streng Bemerkelse, for en virkelig Lighed, eller udvortes Overensstemmelse mellem Gjenstandene. To Gjenstande kunne undertiden meget heldigt sammenlignes, skjont de, noie at tale, intet mindre end lige hinanden. Det er nok, naar de komme overens i den Virkning, de frembringe i vor Sjel; naar de opvække en Folge af sammenstemmende Ideer, saa at Erindringen af den ene, naar den kaldes tilbage, tjener til at forstærke Indtrykket af den anden **).

Men

*) Som f. Et. naar Thaarup i hans Mindestale over Gerner (See Læreb. 2 B. S. 86) for at forklare, at Forstanden kun misbruges, naar den ikke ved Dyrkelse er gjort bekvem til at gavne, bruger følgende Lignelse: Det er med Forstanden, som med en Åger; den være saa frugtbar som muligt, forsommes den, vil den ikke være andet end Tidsløs og Ukrud; forsommes Forstandens Dyrkelse, mon dens Frugter fulde blive bedre end den forsomte Ågers?

**) Saaledes naar Ossian siger om Karryls Musik, at den var, lig Erindringen af forbipassne Glæder, behagelig og sorgeløs for Sjelen (B.); eller Guttfeld i forsørte Mindestale over Kirker (Læreb. 2 B. S. 142) om

Men hvad enten Lignelser grunde sig paa de sammenlignede Gjenstandes Lighed, eller paa nogen Overeensstemmelse mellem disses Virkninger; saa bliver det stedse ved enhver Lignelse en Grund-Egenstaab, at den tjener til at sætte den Gjenstand, for hvis Skyld den indføres, i et klarere Lys, og til at forstærke vor Forestilling derom. De Regler, man til denne Hensigts Opnaaelse har at iagttaage, angaae fornemmeligen tvende Poster, nemlig: A. den Rigtighed, hvormed Lignelserne anbringes, og B. de Gjenstandes Bestaffenhed, af hvilke de tages.

A. Hvad den første Post angaaer, da følger allerede af hvad der hidtil er sagt om Lignelser, at de ikke, som Hyperpolen, Personificationen og Apostrophen ere heftige Sindsbevægelsers Sprog; nei, de ere Indbildningskraftens Sprog mere end Sindsbevægelsernes, en Indbildningskrafts, som vel er levende og fyrig, men ikke bragt i Oprør ved nogen heftig eller voldsom Bevægelse. Den heftige Sindsbevægelse er altfor alvorlig for at tillade dette Indbildningskraftens Epil; den har ingen Leilighed til at gaae paa Fængst efter lignende Gjenstande; den er saa aldeles bestærtiget med den Gjenstand, der har bemestret sig Sjelen, og taget denne i Besiddelse, at den ikke kan vende Hjet bort derfra, og faste sin

Op-

om dennea Venstaab, at det var ligt et Blomster, der fjont og gængende fyllede Alle, som nærmede sig det: saa fremstille begge disse Lignelser, fjont de sammenlignede Gjenstande ikke i nogen Ting ligné hinanden, uden i deres Virkninger paa Sjelen, hver paa sit Sted og ester sin Hensigt de behageliste Billeder.

Spørksomhed paa nogen anden Ting. En Forfatter kan derfor neppe begaae nogen større Fejl, end naar han midt i at udtrykke en Sindslidelse indfører en Lignelse. Metaphoriske Udttryk kunne vel under saadanne Omstændigheder være tilladelige, sjølt ogsaa disse letteligen kunne drives for vidt; men en formelig Lignelses Pomp og Hositidelighed kan aldeles ikke bestaae med heftig Sindsbevægelse.

Men som Lignelsen ikke er nogen heftig Sindsbevægelses Sprog, saa er den ei heller, anvendt til Prydelse, et Sinds Sprog, der er aldeles uden Bevægelse. Der er i denne Figur en vis Art af Værdighed, og den udfordrer altid, for at være passende, nogen Höihed hos Gjenstanden: den forudsætter derfor, om ikke et af Sindslidelse bestormet Hjerte, saa dog en meer end almindelig belivet Indbildningskraft. Med eet Ord: det egentlige Sted for Lignelsen ligger midt imellem den høje pathetiske og den meget lave Skrivemaade. Der er altsaa for denne Figur en vid Mark. Men just denne Mark maae vi vogte os for at proppe altfor fuld dermed; thi Lignelsen er en glimrende Prydelse; og alt hvad der glimrer, det blænder og trætter, naar det forekommer for øfse:

B. Det andet, som maa komme i Betragtning, var, hvorledes de Gjenstande maae være bestafne, hvoraf Lignelser kunne tages. Man giver i denne Henseende følgende Regler.

1.) Lignelsen maa ikke tages af saadanne Ting, som have altfor paafaldende en Lighed med den Gjenstand, vi sammenligne med dem.

Vi

Vi skulle ellers tage den Hornsielse, vor Sjel findes i at sammenligne, hvilken har sin Grund deri, at vi opdage Lighed mellem Ting af forskellig Art, som vi ved første Hækast ikke formodede skulle ligne hinanden *). Til Lignelser, som have denne Fejl maae ogsaa de henregnes, som ved en altfor hyppig Brug i det poetiske Sprog ere blevne forslidte og almindelige **). Saadanne havde vel hos de gamle Originaldigtere, som toge dem umiddelbart af Naturen, deres Skjonhed, og bare stikkede for den Hensigt, hvori de brugtes; men nu erede afnyttede, og vores Gren ere blevne saa vante dertil, at de ikke længere ere underholdende for Indbildningskraften.

2.) Ligesom Lignelser ikke maa grunde sig paa altfor paafaldende Ligheder; saa maa de paa den anden Side heller ikke beroe paa saadanne, som ere altfor svage og fjerne. De ville i dette Tilfælde, isedesfor at komme Indbildningskraften til Hjælp, paalægge den en Art af Evang., og ikke udbrede noget nyt Lys over Gjenstanden. Heraf bliver det da ogsaa en Folge, at en Lignelse ikke maa

*) Derfor naar Milton etsseds i hans forlorne Paradis sammenligner Eva's Lovhytte i Paradiset med Pomona's Bolig, og Eva selv med en Dryade eller Skovnymphe: saa gør det kun lidet Indtryk paa os, fordi Enhver ved, at eet Træ maa ligne det andet, og een quindelig Skjonhed en anden, i adskillige Henseender.

B.

**) F. Ex. naar en Hest sammenlignes med en Love; en sorgende Skjonhed med en Blomst, der lader sit Hoved synke; heftige Sindsbevægelser med en Storm; Kydshed med Sne; Dyden med Solen. o. s. v.

B.

maa drives for vidt, da den derved kan vorde unaturlig og dunkel, sjældent den medfører en tilstrækkelig Lighed i Hoved-Omstændighederne.

3.) Den Gjenstand, hvoraf en Lignelse tas ges, maa hverken være ubekjendt, eller saadan en, hvorom kun faa Mennesker kunne gjøre sig en tydelig Forestilling. Denne Regel bør saa meget noiere iagttages; som Lignelser juist bruges for at udbrede Lys over Gjenstanden, og forudsætte altsaa, at den Ting, som anvendes til en Lignelse, maa være klarere end den, som skal oplyses derved. Altsaa optage de Lignelser, som grunde sig paa philosophiske Opdagelser, eller nogen Ting, hvormed kun Mennesker af en vis Klasse eller Græsler er bekjendte, ikke deres egentlige Hensigt; og af samme Marsag ere ei heller de Gjenstände, om hvilke vi først paa anden Haand og ved Bestribelser faae vor Forestilling, saa stikkede til Lignelser; som de, ethvert Tidts og ethvert Steds besynderlige Natur tilbøder.

4.) Den fjerde Regel, som nu allene er tilbage, bestaaer deri, at i Udarbeidelser af en alvorlig og hoi Art maae Lignelser aldrig tages af lave eller gemene Gjenstände. Saadanne Lignelser nedbærde kun Saget, da det dog i Almindelighed er Hensigten med Lignelser, at forstjonne en Ting, og give den Værdighed; hvoraf følger, at, naar undtages sjæltsomme Stykker, eller hvor Lignelser udføres netop for at nedsætte og forringe en Gjenstand, saa maa man omhyggeligen flytte enhver Art af gemene Forestillinger. Dette maa være nok om Lignelsen.

Vi komme nu til Antithesen. Ligesom Lignelsen grunder sig paa Lighed, saa derimod Antithesen paa tvende Gjenstandes Contrast, eller modsatte Egenskaber *). Contrast har altid den Virkning; at den sætter enhver af de Gjenstande, som modsættes hinanden, i et stærkere Lys; hvilket for Ex. synes aldrig saa skinnende, som naar det modsættes Sort, og begge Dele betragtes tilsammen. Antithesen kan altsaa ved mange Lejligheder anvendes med Fordeel for at forstærke Indtrykket. Men for at gjøre Antithesen desto fuldkommnere, er det altid fordelagtigt, at Ordene og Leddene af den Mening, som udtrykker de modsatte Gjenstande, sættes paa ligedan Maade sammen, og
gjø-

* Ligesom ved Lignelsen, savnes ogsaa her en ordentlig Forklaring over Antithesen. Jeg vil derfor med den Forandring, som udfordres, hvor det, som paa dette Sted, er om den egentlige Antithese, ikke om Contrast i Almindelighed, at gjøre, hidsette den af Rohbecks Forsøg om den danske Stil saaledes lydende: Antithesen bestaaer deri, at tvende Tanker saaledes stilles ligeover for hinanden, at de i en-eller anden Henseende vise sig hinanden modsatte, saa at den ene hæves, og gjøres beskueligere ved den anden. Exempler paa denne Figur giver Seneca i saadan Overflodighed, at han endog dandles derfor. Til en Probe vil jeg kun anføre folgende Sted fordansket efter Blairs Oversættelse deraf: "Hvo som lever efter Naturen, skal aldrig være fætlig; hvo som lever efter Indbildning og Menning, aldrig rig". Ogsaa Cicero betjener sig undertiden af denne Vending, saasom naar han siger i Orat. pro Murena: Odit populus romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Som Exempel af vore egne Forfattere vil jeg nævne, hvad Vogelius i hans Lovtale over Absalon siger om Svend Estridsen: At han var viis nok til at regjere vel, men for uheldig til at regjere rolig.

gjøres overensstemmende med hinanden *). Dette leder os til at lægge noiere Merke til Contrasten, i det de Ting, som vi modsætte hinanden, blive derved klarere stillede den ene overfor den anden; deres Lighed i visse Henseender gjør da deres Ulighed i andre desid mere paafaldende.

Dog med-al den gode Virkning, som Antithesen, rigtig anvendt, kan frembringe, maa alliaavel mærkes, at en altfor hyppig Brug af denne Vending, fornemmelig naar Modsatningen i Ordene er meget nojagtig og kunstlet, let kan gjøre Stilen ubehagelig. Den kommer derved til at smage af altfor megen Møie, og opvækker hos os den Formodning om Skribenten, at det er ham mere at gjøre om Maaden at udtrykke sine tanker paa, end om Tankerne selv.

Der gives en anden Art af Antithese, hvis Skjønhed bestaaer i at overraske os med en ubenvist Contrast mellem Ting, som den stiller ved Siden af hinanden. Ved denne kan vises megen Vittighed; men den henhører ganske og aldeles til saadanne Stykker, hvori der skal herske Vid og Kunne, og kan ikke finde Sted i alvorlige Udarbeidelser. Hvad man kalder Spidsen eller Braadden af et Epi-

*) Denne Regel synes, til Skade for Indtrykket, ikke at være iagttaget Pædeb. 2 B. S. 26, hvor der staaer: "En frugtet Konge kan Intet med foragtede Glædet, en øret Konge Alt med Undersætter, han elskes af, og elsker"; da Antithesen uidentvist havde været fuldkommne, om der istedesfor Undersætter, han elskes af, og elsker, blot havde staet elskede Undersætters.

gram *), bestaaer for den største Deel i en Antithe-
se af denne Art, som overrasket os med den stiklen-
de og uventede Vending, den giver Tanken, og er
altid desto hedsigere, jo færre Ord den udtrykkes
med.

Begge, saavel Antithesen som Lignelsen, ere
Figurer af en koldere Natur, Fostere af Indbild-
ningskraft, ikke af Sindsbevægelse.

Anderledes har det sig med Spørgsmaalet
og Udraabet. Disse ere ved mange Leiligheder
Sindsbevægelsens naturlige Sprog; de forekomme
derfor overmaade ofte, og hørste i almindelig Om-
gang, naar Folk blive heftige, ligesaam meget, som
i den høieste Tale. Hvad Spørgsmaalet angaaer,
da tales ikke her om Spørgsmaal i Ordets egentli-
ge Forstand; thi dette hører aldeles ikke til Sprog-
figurerne, men om den Vending i Udttrykket,
ved hvilken vi under en heftig Sindsbevægelses
Indsydelse, ledede af Naturen, indflede hvad
vi med Barne ville bekræfte eller negte i Form
af et Spørgsmaal; og udtrykke saaledes den
størkeste Tillid til vor egen Menings Sandhed,
i det vi skyde os ind for vores Tilhøreres Domstol
i Henseende til Umueligheden af det Modsatte **).

Den

Spidsen eller Braadden af et Epigram er i Al-
mindelighed den Punet, hvorpaa alle de øvrige deri
fremstillede Tanke virke hen, for at sætte Hovedtanken
i et nyt, sterk og paafaldende Lyb. Eschenburg. Til
Erempel tjener folgende Antithese i Fassings Epigram
til en Ven, som reiste udenlands, Væreb. i V. S. 532.

Reis Verden om! Vær Alt at kjende!

Kun vogt dig vel, at ingen kjender dig!

* For Ex. naar Absalons Portaler, i Anledning af de
op-

Den Barne og Heftighed, som denne Maade at
spørge paa giver tilkjende, gjør, at en Tanke,
som, uden Spørgsmaal udtrykt, skulde være svag
og uvirksom, opvækker Tilhørerne, og gjør et stærkt
Indtryk paq dem.

Spørgsmaalet kan alligevel ofte være passen-
de, endog hvor ingen heftigere Sindsbevægelser
herske, end de, som naturligvis vise sig i Udsførel-
sen af et Beviis for nogen overmaade vigtig og
gavnlig Sandhed. Udraabet derimod er blot for
heftigere Sindsbevægelser; for Bestyrtele, For-
undring, Brede, Glæde, Harme- og deslige *).
Begge, saavel Spørgsmaalet som Udraabet, og
overhoved alle lidenskabelige Sprogfigurer, virke
paa os formedelst Sympathie. Denne er en mæg-
tig og vidtsrækkende Grunddrift i vor Natur som
gjør os tilbæelige til at gaae over i enhver Iselelse
og Sindslidelse, som vi finde udtrykt hos Andre.
Da nu Spørgsmaal og Udraab ere naturlige Tegn
paa et bevæget og oprørt Sind, saa kan det ikke
feile,

sprosse Skaaningers Forlangende, at Kongen skulde
kalde Absalon og sine ørige Kænsinænd tilbage fra Lan-
det, blot fordi de ikke vare Skaaninger, i en fork Is-
lse af det Uverdige i at bevisse dette ubender: Skul-
de Valdemar sætte saadan en Plet paa sit
Purpur? skulde Absalon raade det?

**) Naturligt og passende er derfor det af Horaz Carm.
L. III. 27. anførte Europas Udraab, da hun, bort-
ført af den i en Erys Gestalt forstukne Jupiter, var
kommen til Creta: Pater o relictum filia nomen,
pietasque! thi, som han lægger til, saa sagde hun
dette, victa furore, overvunden af den heftigste Har-
me.

felle, at de jo, rigtigt anvendte, ville gjøre os tilhøelige til at deelstige i deres Sindsstemning, som betjene sig deraf, og til at føle, som de føle.

Heraf folger da den for Brugsen af saadanne Figurer saa vigtige Regler: At Skribenten maa være opmærksom paa den Maade, som Naturen selv lærer os at udtrykke en Sindsbevægelse paa, og give sit Sprog just denne og ingen anden Bending; men for Alting ikke antage en Sindsbevægelses Sprog, som ei virkelig har Sted hos ham. I Henseende til Spørgsmaalet har man større Frihed, da dette, som allerede er anmærket, saa ofte forekommer i det sædbanlige Læb af Tale og Undersøgelse, endog naar ingen stor Heftighed formodes at have Sted i Sindet. Med Udraabet derimod maa man være mere tilbageholden, da intet gør en stemmere Virkning, end en hyppig og utidig Brug af samme.

En anden Sprogsfigur, der alleine stikker sig for et levende og varmt Foredrag, er den, som nogle Kunstdommere kalde Vision, hvilken bestaaer deri, at man, istedetfor at fortælle en Sag som forbiganen, forestiller den som nærværende, og beskriver den som noget, der skeer for vore Dine *). Denne Maade at beskrive paa

for

* For Ex. naar Cicero siger i hans fjerde Tale mod Catina: Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem; cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium; versatur mihi ante oculos aspec-

forudsætter en Part af Enthusiasme, som bringer den, der beskriver, paa en vis Maade udenfor sig selv, og kan, vel udført, ifkraft af den forom-meldte sympathetiske Følelse, ikke andet end gøre et stærkt Indtryk paakøseren eller Tilhøreren. Men for at kunne udføres med Held, udfordrer den en ualmindelig varm Indbildningskraft, og saa lykkeligt et Valg af Omstændigheder, at vi kunne forestille os at see for vore Hine det Optin, som beskrives; i modsat Fald vil det gaae med denne Figur, som ved alle svage Forsøg paa at efterligne lidenskabelige Figurer, at den gør Forfatteren latterlig; og efterlader Læseren folder og mindre deelstagende, end han tilforn var.

Endnu gives der en Figur, som meget ofte bruges i alle offentlige, men især Retstaler, og af Quintilian, som gør meget af den, kaldes Amplificatio (Udbildelse). Denne Figur bestaaer i en Kunstig Opdyngning af alle de Omstændigheder, som høre til den Handling, eller Ting, vi ønske at sætte i et stærkt Lys, ligemeget om fordelagtigt eller usædlagtigt *). Den er egentlig ikke

saa

aspectus Cethegi, et furor in vestra cæde bacchantis; eller, for ogsaa at anføre et Exempel af en dansk Taler, naar Vogelius siger i hans Kontale over Absalon: Jeg seer Absalon paa hans Dødseng i Sorø omringet af sin egen Stiftelse; jeg seer omkring ham skinnende Beviser paa, at han har levet 73 Aar for Danmark.

* For Ex. naar Egwald i Nolf Krage lader Signe sige til Hjalte, der vil rive sig los fra hende for at forsvarer sin Konge: "Er det endnu ikke nok, at jeg overvant min

jom-

saa meget een Figur, som en hændig Behandling af flere med hverandre til et fælles Hemed forbundne Figurer *). Den kan udføres ved en passende Brug af forstørrende eller forringende Udtryk; ved en ordentlig Opregnelse af besynderlige Træk, eller ved at kaste sammen, som i een Masse, en uordentlig Blanding af Omstændigheder; ogsaa ved at anledige Sammenligninger med Ting af en lignende Natur **). Men det fornemste Middel, hvorved den virker, er en Klimax, hvilken bestaaer deri, at den ene Omstændighed gradvis opreises over den anden, indtil vort Begreb har naaet den største Høide ***). Den før omtalte Klimax var en Klimax i Lyd, denne er en Tankeklimax, en

Gi-

jomfruelige Frygt for din Skuld, grusomme Hjalte? og fulgte dig i denne affavelige Mat, og glemte, at der var Musm, og Skef, og Kamp, og Død rundt omkring mig; og døde ikke ved Lyden af de grusomme Hug; og af de floede Hjelme? At du nu vil forlade mig, nu her, i denne Uordenen!“ hvor mange Omstændigheder ere da ikke her opdyngede, for ret at stille Hjaltes Handling mod hende i et ufordelagtigt Lys?

*) Saaledes vil man i ovenstaende Eksempel efter hinanden finde Spørgsmål, Polysyndeton, Hyperbol og Udraab.

**) Herpaa give det ansarte Sted af Ewald og det nedenstaende af Cicero tildeels Eksempler.

***) Det sædvanligste Eksempel paa saadan en Klimax giver det bekjendte Sted hos Cicero mod Verres: Facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare; quid dicam in crucem tollere?

B.

Figur, som, vel udført, aldrig vil mangle i en høi Grad at udvide og forhøie den Tanke, hvorpaa den anvendes.

Men det er med denne Art af Klimax, som med den forrige, æ naar den er meget regelrigtig, saa har den vel paa den ene Side en betydelig Grad af Skønhed, men forraader ogsaa paq den anden Side ei lidet Kunst og Studering; hvorför den hinstnok vel kan finde Sted i høitidelige Taler, men er aldeles ikke det Sprog, som føres af stor Alvorlighed, og Sindsbevægelse, der kun sjeldent gaaer frem med saa afpassede Skridt.

Tilsidst skal endnu dette Kapitel meddele nogle Regler for Brugen af det figurlige Sprog; og disse ere følgende.

I. Ikke alle, ikke engang de fornemste Stilens Skønheder børøe paa Troper og Figuren. Det er den Følelse og Tanke, som ligger til Grund i det figurlige Udtryk, der allene giver det nogen Fortjeneste; Figuren er kun Klædedragten, Følelsen eller Tanken er Legemet og Substanten. Et koldt og tomt Foredrag faaer ikke ved Figuren nogen Interesse; er derimod en Tanke høi og pathetisk, kan den fuldkommen vel bestaae 'uden nogen borget Hjælp *). Ja, det er saa langt fra, at det

Hvie

*) Hvor rænde og tillige simpelt er ikke f. Ex. følgende Sted hos Virgil Georg IV. v. 465, hvor han siger om Orpheus:

Te dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat. B.

Eller følgende af Baggesens Da jeg var lille, B.
feb. 2 B. S. 207.

De

Hsie og Pathetiske beroer paa den Prydelse, som Sprogfigurerne kunne give, at det overmaade Pathetiske og rene Hsie i Almindelighed endog forkaster dem *) Og herforuden, dersom Stilen er stiv og twungen, dersom den har Mangel paa Tydelighed og Bestemthed, vil alle mulige Figurer ikke være i Stand til at gjøre den behagelig.

2. Maae Figurerne, for at være skjonne, altid staae i den naturligste Forbindelse med Gjenstanden, og ligesom indgives af samme. De ere alle enten Indbildningskraftens eller Sindsbevægelsens Sprog; og altsaa ville de kun da være skjonne, naar Phantasten eller Sindsbevægelse har frembragt dem. De maae tilbyde sig af sig selv, og udgyde sig af en Sjel, der er meer end almindelig rort af den Gjenstand, man vil schildre. Aldrig maae vi derfor afbryde vores Tankers Løb for at gaae paa Gangst efter figurlige Talemaader; jo forsættigere vi lægge an paa disse Prydeler, og jo mere vi ligesom behænge Stilen dermed, jo slettere bliver den Virkning, de frembringe **).

3. Maae

Dé svandt, de svandt, de blide Barndoms Dage,
Min Roslighed, min Fryd med dem svandt hen;
Jeg fun Erindringen har nu tilbage;
Gud! lad mig aldrig, aldrig tæbe den!

*) Saaledes er f. Ex. Tanken i Mos. Bog 1. "Gud sagde: Gliy Lys, og det blev Lys" endog altfor hoi til at den fulde taale at indklædes i et figurligt Udtryk.

**) Da seer det, som Horaz siger, de Art Poet. v. 13. Purpureus, late qui splendeat, unus et alter asulitur pannus.

3. Maae Figurerne endog da, naar de ere Indbildningskraftens Verk, og indgives af Gjenstanden selv, ikke bruges i altfor stor Mængde. Ukunstlet Pyntelighed er ved enhver Art af Skjønhed en Hovedegenstab; men der er intet, hvorved et Foredrags Eftertryk og Værdighed lidet mere, end ved en altfor stor Opmærksomhed paa Prydeler; koste Prydelerne Moie, vil denne altid sikkig jævnem; skulde de end ingen Moie koste, kan Læseren eller Tilhøreren endda let faae for meget deraf; og naar de komme i altfor stor Mængde, forraade de et let og flygtigt Genie, som gaaer bort i tomt Skimmer mere, end det frembringer noget Virkelig.

4. Endelig bør det tjene os til Erindring, at vi uden Genie til figurligt Sprog gjøre bedst i gansse at afholde os derfra. Indbildningskraften er en Evne, som ikke lader sig forhverve; den maa være os meddeelt af Naturen selv. Vi funns affjære dens altfor oppige Skud, rette dens Afvigelser, udvide dens Sphære; men skabe Evnen selv, kunne vi ikke; og have vi ikke Genies dertil, vil alle vores Bestræbesser for et metaphorisk skjont Sprog være bagvendte og vansmagende. Hvad herved maa træste os, er dette, at om vi enten ikke, eller dog kun i en ringe Grad besidde denne Evne, saa vil god Smag, Begrebernes Klarhed, Sprogets Tydelighed, Ordenes og Tankernes passende Ordning, disse Hoved-Egenstaber baade i mundtligt og skriftligt Foredrag, være tilstrækkelige til at forstasse os Opmærksomhed; ja endog, hvad mange Gjenstande angaaer, være alt, hvad der udføres.

Tredie Kapitel.

Om Stilens almindelige Charakterer, i
Forbindelse med nogle Anvendninger til
en god Skrivemaades Dannelse.

At det i Henseende til Stilens Fuldkommen-
hed kommer an paa Valget af de enkelte Ord; paa
den Orden, hvori Ordene forbindes med hverandre
til hele Saetninger og Meninger; paa Udtrykkets
større eller mindre Bestemthed; paa dets større eller
mindre Velsklang; og paa Anvendelsen af det figur-
lige Sprog, have vi set i det Foregaaende. Nu fol-
ger at vi skulle handle om det Præg, eller den Cha-
rakter, som en Forfatters besynderlige Maade at
tænke paa igjennem alt dette giver Skrivemaaden.

Ingen kan tvivle paa, at Materier af for-
skellig Art maae afhandles i forskellige Arter af
Stil. Heller ikke kan der være nogen Tvivl om,
at forskellige Dele af een og den samme Udarbeidel-
se fordre en forskellig Tone og Behandling. Jen
Prædiken for Ex. fordrer Anvendelsen eller Slut-
ningstalen mere Liv og Varme, end de Dele, som
ere bestemte til Materiens Afhandling og Beviisfo-
relsen. Men hvad vi her maae mærke, er, at vi
midt i denne Forskjellighed dog altid i een og den
samme Forfatters Arbeider vil finde en vis Grad
af Egensformighed og Lighed med sig selv i den Maade,
han betjener sig af; hans besynderlige Alands-
Fræster og den ham egne Maade at tænke paa
vil give hans Stil en vis herskende Bestaffen-
hed.

hed *); og her have vi da, hvad man kalder Skri-
bentens eller hans Skrivemaades Charakter, den
besynderlige Maneer, hvorved de fortrinslige
og originale Skribenter, ligesom de berømteste Ma-
kere ved deres, altid ere kjendelige **).

En af de første og meest paafaldende Inddelin-
ger af de forskellige Stilarter er den; som grun-
der

*). Saaledes, når man i dentie Henseende sammenligner f. Ex. Livius og Tacitus, saa vil man finde Stilen i deres Taler meget forskellig fra den øvrige i deres Historier; alligevel vil man i begges Taler, saavel som i deres his-
toriske Fortælling, bemærke en vis herskende Bestaffen-
hed; hvorved den Enes Stil adskiller sig fra den An-
dens; man vil ogsaa i disse ligesaa lidet kunne mistjene
de den Enes prægtige Fylde, som den Andens tankerige
Sammentrængthed.

B.

**). Den her omtalte Skrivemaads Charakter; eller
Skribentens Maneer er ikke heller blevnen ubekjæret af
de gamle Kunstdommere. Dionysius fra Halikarnass
bringer Stilens Charakterer under 3 Arter: den al-
vorlige (hvori det er meest om Kraft og Styrke at
gjøre), den blomstrende (hvori der sees meest paa
Behagelighed og Velsklang), og den, der er midt
i mellem begge. Som Exempler paa den første anfører
han af Digterne, Pindarus og Eschylus; af Pro-
saisterne, Thucydides. Til den anden Art henfører
han Hesiodus, Sappho, Anakteon, Euripides, og især
Isokrates. I den tredie Klaasse sætter han; af Digter-
ne, Homer og Sophokles; af Prosaisterne, Herodo-
tus, Demosthenes, Plato og; som uden Lov vil synes
besynderligt, Aristoteles, Cicero og Quintilian inddele
dem ligeledes i tre Hovedarter; men med Hensyn til andre
Egenskaber, nemlig i den lave (simplex, te-
nue, luhtile genus dicendi); den højtidelige
og lidenskabelige (grave et vehemens), og
den middelmaadige eller jevne (medium et
temperatum). Men altfor almindelig og ubestemt
er saavel denne Inddeling selv, som hvad der anføres
til dens Oplysning.

B.

der sig paa den større eller mindre Udførslighed, hvormed en Forfatter foredrager sine Tanker. Denne Inddeling giber hvad man kalder den udførslige og forte eller concise Skrivemaade. Den forte eller concise Skribent sammentrænger sine Tanker i saa faa Ord, som mueligt; han fraskjører alle overslodige Ord; og, endstjønt han ikke forfatter Prydelsel, saa besitter han sig dog, saavel i Henseende til Valget af sine Ord og Udtryk, som Periodebrygningen, meget mere paa Styrke og Bestemthed, end paa Velklang og Prydelse; ja hans Prydelsel selv figte mere til Styrke, end til Behagelighed; meget ofte ere hans Perioder endog saaledes indrettede, at de bibringe Læserens Indbildningskraft mere, end de lige frem udtrykke. Den udførslige Skribent derimod udvikler sine Tanker til fulde; han sætter dem i forskelligt Lys; det er ham ikke saa meget om at gjøre, strax at fremsætte dem med den fuldkomneste Styrke, da han tænker at gjentage Indtrykket; hvad han mangler i Styrke, søger han at erstatte ved Rigdom; han elsker gennemlig Pragt og Udvidelse; hans Perioder falde naturligvis i det Lange, og modtage deraf desto lettere Prydelse.

Enhver af disse Manerer har sine besynderlige Fordele; og enhver faar sine Mangler, naar den dripes til det Yderste. Den høieste Grad af Korthed udarter til det Afbrudte og Dunkle; den yderste Udførslighed gjør Indtrykket mat, og trætter Læserens Opmærksomhed. Hvorom alting er, saa kan en Skribent helde til den ene eller anden af disse to Manerer, efter som hans Genie medfører;

han

han kan, under den almindelige Charakteer af kore eller udsørlig, besidde megen Skønhed i sit Foredrag; Cicero er ligesaa markværdigt et Monster paa en skøn og prægtfuld Udførslighed, som Tacitus paa en kjernefuld Korthed.

Jat domme, naar det er passende at helde til den forte, eller til den udførslige Maneer maa Udarbeidelsens Natur og Hensigt være den Regel, hvorefter vi gaae. Taler, som skalde holdes, udfordre en rigere Stil end Boger, der blot ere bestemte til at læses. Naar den hele Mening maa opfanges af Talerens Mund, uden at man har den Fordeel, som Boger give, at kunne standse efter Behag, og gaae igjennem paa ny, hvad der synes dunkelt, maa stor Korthed altid skydes. Underledes har det sig med Skrifter; i disse har en vis Grad af Korthed store Fordele. Den giver Stilen mere Liv, vedligeholder bedre Opmærksomheden, gjør Indtrykket sterkere og mere levende, og behager derved, at den giver Læserens egen Tankekraft mere Anledning til at øve sig. En Tank, som, udførslig udtrykt, blot vil antages for rigtig, vil, fort udtrykt, blive beundret som aanderig. Ogsaa i Skildringer, versom de skal være levende og bejlede, maa Stilen være fort. Ethvert overslodigt Ord, enhver overslodig Omstændighed er Phantasien i Vejen, og gjør, at den Gjenstand, vi foreholde den, synes forvirret og ubestemt; og overhoved saa beroer en Skildrings Styrke og Levenhed, saavel i Prosa som i Poesie, mere paa et lykkeligt Valg af saa, men sterke Træk, end paa sammes Mangfoldighed. Endelig saa vil ogsaa alle vegne,

begne; hvor man henvender sig til Sindsbevægelserne, den forte Stil være bedre end den udførslige. Det er betenklig i saadanne Tilfælde at være udførslig, eftersom det er meget vanskeligt, i en noget lang Tid at vedligeholde sig i den tilbørlige Grad af Varme. En anden Gag er det, naar vi have med Forstanden at gjøre, saasom hvor det kommer an paa at slutte, forklare og undervise; der vil en friere og udførslig Skrivemaade være at foretrække. Vil man gjøre Indtryk paa Phantasien og røre Hjertet, da være man fort; vil man undervise Forstanden, som gaaer langsommere frem, og kræver Hjælp af en Udfører, er det bedre at være udførslig. Den historiske Fortælling kan være smuk saavel i den forte som udførslige Maneer, alt efter som Skribentens Genie fører det med sig. Livius og Herodot udmerke sig ved Udførslighed, Thucydid og Salust ved Korthed; og dog læser man hine, som disse med Fornsielse.

I øvrigt, omenskjont den udførslige Stil, som ovenfor er anmærket, meest holder til lange Perioder, og den concise til forte: saa maa man dog ikke heraf slutte, at lange eller forte Perioder ere fuldkommen afgjørende Kjendenhæder paa den ene eller anden af disse Maneer. Thi ligesom det paa den ene Side er mueligt, at En næsten altid skriver i forte Perioder, og dog er megetvidtlig; i det han udspinder en ringe Forraad af Tanke i en lang Række af saadanne Perioder; hvorpaa Seneca er et mærkværdigt Eksempel: saa kan paa den anden Side ogsaa En, som betjener sig af længere Perioder, være fort. da det Maal af Tanke, som

som de indeholde, kan være desto større og oversigtere.

En anden Inddeling af de forskellige Maneerer er den i den kraftfulde eller stærke, og matte Skrivemaade. Disse holder man i Almindelighed for at være eenstydige med dem, som nylig ere bestrebne under Navn af den forte og udførslige. Begge træffe i Gjerningen ogsaa meget ofte sammen med hinanden; men bestandig er dette dog ikke Tilfældet, da vi have Eksempler paa Skribenter, som med al den Kyld og Udførslighed, deres Stil har, dog ogsaa bevare en hoi Grad af Styrke, f. Ex. Livius. Hvorom altting er, saa ligger Grunden til den stærke eller matte Skrivemaade i en Forsatters Maade at tanke paa. Dersom han ret fatter sin Gjenstand, vil han ogsaa udtrykke den med Kraft. Seer han den derimod i et uthydeligt lys, ere hans Ideer løse og vakkende; er hans Genie saadant, eller viser sig, i det han skriver, saa skjedeslost, at han ikke tager fast nok fat om den Tanke, som han vil meddele: saa vil ogsaa hans Stil være kjendelige Marker deraf. Man vil i det, som han siger, finde en Mængde ubetydelige Orda og skelende Epitheter; hans Udtryk vil være vakkende og ubestemte; hans Ord vil mangle Grundighed og fast Sammenhæng; Læseren vil vel kunne komme efter noget af hans Menning, men stedse kun erholde svaage og usuldstændige Begreber. Den eftertrykkelige Skribent derimod, han skrive udførsligt eller fort, gjør stedse et dybt Indtryk paa Læseren; hans Ejel er fuld af sin Gjenstand og alle hans Ord udtryksfulde; hver Talemaade, hver Figur og Vending,

ding, som han bæjner sig af, bidrager til at gjøre det Materie, han vil fremstille for os, mere levende og fuldstændigere.

Heller ikke er det med den stærke og matte Skrivemaade, som med den korte og udsordige, at en Forfatter kan helde til den ene eller den anden, og dog være sjøn. Nei enhver Forfatter, bør, i hvad Art af Udarbejdelse det end er, søge at udtrykke sig med en vis Grad af Styrke, og bliver i samme Forhold, som han nærmer sig den matte Skrivemaade, en slet Skribent. Imidlertid udsordre dog ikke aller Slags Skrifter samme Grad af Styrke; men jo alvorligere og vigtigere en Udarbejdelse er, jo mere bør denne Charakteer herske i Stilen. I Historie, Philosophie og høitidelige Taler venter man derfor især at finde den. Et af de fuldkommenste Mænster paa en stærk Skrivemaade ere Demosthenes Taler.

Men som enhver god Stilens Egenskab har en Grændse, som den ikke kan kant overskride, uden at børde feilagtig; saa gjelder dette ogsaa om det estertrykkelige Skrivemaade ligesaavel som om andre. En altfor stor Bestræbelse for Styrke forlader Skribenten, som herover tilsidesætter de ovrighe Stilens Egenskaber, til Haarhed i Udtrykket; hvilken reiser sig af ubrugelige Ord, tvungne Vendinger i Periodebrygningen, og altfor lidet Optøjelse paa Blodhed og Rethed.

Hindtil er Stilen bleven betragtet under de Charakterer, som bestemmes ved dens Bequemhed til at udtrykke en Forfatters Mening. Vi betragte den nu fra en anden Synspunct, nemlig med Hensyn

til den Græd af Prydelse, som anvendes til at forstørre den. Og her finde da følgende Grader Sted i Maneren: et tort, et jvnt, et net, et jyrligt, et altfor blomsterrigt eller højtigt Foredrag.

Først om det torre Foredrag. Dette udelukker enhver Art af Prydelse. Langt fra at ville behage enten Indbildningskraften eller Øret, indstrækker det sig ene og allene til at kunne forståes. Det er allene taaleligt i blot didactiske Skrifter; og endog der maa Materien være meget vigtig, og Udtrykket fuldkommen tydeligt, om vi skal kunne fordrage det. Det fortjener altsaa ikke at anbefales til Efterligning; thi endstjont Materiens Godhed kan bøde paa Stilens Torhed eller Haardhed, saa er dog denne Torhed en betydelig Mangel, eftersom den trætter Opmærksomheden, og overleverer Læseren eller Tilhøreren paa en uforudlagt Maadevore Ideer *).

Et Trin. høiere end den torre Skrivemaade staaer den, som vi have givet Navn af den jvne. En Skribent af denne Charakteer gjør sig vel ingen Umag for at vinde os ved Anvendelse af Figurer, ved Velklang, eller noget Slags saadan Prydelse; men med alt dette er han dog omhyggelig bestænkt paa ikke at affrække Læseren ved et tort og haardt Foredrag. Han beslitter sig paa Reenhed,

* Aristoteles er et fuldkomment Exempel paa denne Foredragemaade. Med det dybeste Genie og det mest omfattende Blik, skriver denne skarpsindige Tænker som en reen Vand for rene Vander, uden i mindste Maade at benytte sig af Indbildningskraften.

Beqvemhed og Bestemthed i Udtrykket; Egenskaber, som allerede udgjøre en ikke ubetydelig Grad af Skønhed. Selv Levenhed og Styrke kan bestaae med en meget svn Stiil; og derfor kan saadan en Forfatter, naar hans Tanker ere gode, være i en høi Grad behagelig. Forstjellen imellem den torre og jævne Skribent bestaaer deri, at den første ingen Prydelse kan modtage, og synes ikke at vide hvad den er: den sidste tragter ikke derefter; han giver os sine Tanker i et godt, forstaaeligt og reent Sprog; for nogen videre Prydelse gjør han sig ingen Uleilighed, enten fordi han anseer den usorden for sin Materie, eller fordi han efter sin Tænkemaade ingen Smag finder deri eller maaстee endog foragter den.

Næst efter den jævne følger i Ordenen den nette Stiil; og her komme vi da ind i Prydelsens Gebeet, sjæld ikke en Prydelse af det høieste og meest glimrende Slags. En Skribent af denne Charakteer viser, at Sprogets Skønhed ikke er ham ligegyldig. Den er en Gjenstand for hans Opmærksomhed. Men denne Opmærksomhed viser sig mere i Valget af Ord, og disses behagelige Anbringelse, end i høie Virkninger af en spændt Indbildningskraft, eller af Veltalenhed. Hans Perioder ere altid vel sammensatte, og besværes ikke af overflødige Ord; de ere af en maadelig Længde, mere heldende til Korthed end til Vidtløftighed; de ende godt, og have efter deres egentlige Ende intet Slæb af nogen Tilsætning. Hans Tonefald har Afverling; men er ikke af det studerede, musikaliske Slags. De Figurer, han bruger, ere mere forte og

og correcte, end dristige og gloende. Denne Skribent maade forudsætter endnu ingen særliges udmaerskede Mands eller Indbildungskraftens Gaver; den kan opnaaes ved en stedsevarende og omhyggelig Jagttagelse af Grundsætningerne for det gode Udttryk. Men altid er den behagelig; den passer sig for alle endog de torreste Materier; og en Præbisen, eller philosophisk Afhandling i en net Stiil vil altid kunne læses med Fornsielse.

Efter den nette Stiil kommer den ziirlige. Denne Charakteer udtrykker en høiere Grad af Prydelse, end den nette; og gemeenlig giver man Stilen dette Navn, naar den har alle Prydelsens Fuldkommenheder, uden at have nogen af dens Mangler. Fuldkommen Ziirlighed indbefatter en høi Grad af Tydelighed og Beqvemhed, Reenhed i Ordernes Valg, med Omhyggelighed og Færdighed i deres harmoniske og heldige Ordning. Men den indbefatter herforuden og, saavidt Materien tillader det, al den Unde og Skønhed, som Indbildungskraften kan udbrede over Stilen; og alt det Lys, som det figurlige Sprog, vel andendt, kan give dem. Med eet Ord: en ziirlig Skribent er den, som fornsier Indbildungskraften og Dret, medens han underviser Forstanden, og som giver os sine Tanker indklædte i al den Skønhed, som Udtrykket kan modtage, uden at belades med ilde anbragt Pynt.

Til sidst have vi endnu den blomsterrige eller højpige Stiil, hvilken da finder Sted, naar de Prydelsser, man giver Stilen, ere i Forhold til Materien altfor rige og stadselige; naar de komme

me altfor snart paa hverandre, og slae os enten med en blendende Glands, eller en falsk Climisen. Saadan en Skrivemaade kan man vel holde unge Mennesker tilgode, i deres første Forsøg; den kan hos dem endog være et godt Tegn, da denne Mangfoldighed af Blomster dog altid viser en frugtbar Grund. Men Skribenter af modnere Alder maae ikke vente samme Overbærelse; man fordrer medrette, at en modnere Dommekraft skal holde Indbildungskraften i Tonne, og forkaste, som noget, der kun stikker sig for Ungdom, alle saadanne Prydelsser, som ere overskedige, inpassende paa Gjenstanden, eller som ikke bidrage til at oplyse den. I sig selv er intet foragteligere, end den ekendige Elsterstads, som nogle Skribenter udstaafer deres Stil med. Det maa have undgaet disse Opmærksomhed, at et fornuftigt Maadehold med Prydelse er en af de store Hemmeligheder, som man maa forstaae for at gjøre sin Stil behagelig; og at en Stil, hvorover man udstroer saa mange Blomster, uden at lægge gode og rigtige Tanker til Grund, kun er noget, hvormed man paa en barnagtig Maade vil forblinde Publikum.

Fornuden de nu beskrevne Stilens Charakteres gives der endnu et par andre af fortrinlig Vigtighed, der ei kunne henføres til nogen af de tvende i det foregaaende omhandlede Klasser. Den ene af disse er den saa kaldede Simpelhed. Ved Simpelhed forstaaes ikke her den Egenstaab hos Stilen, der er Udtrykkets altfor store Prydelse eller Præg modsat. Den simple Stil, i denne Mening, falder sammen med den jyne eller nette, hvorpom fore-

hen er handlet. Simpelhed tages her for det Naturlige i Skrivemaaden, forsaavidt samme er det Sogte og Kunstlede modsat; den skal her betyde den lette og naturlige Maade, hvorpaa vores Sprog udtrykker vores tanker, og er altsaa noget ganske andet end Levned, da den i denne Mening kan bestaae med den høieste Grad af Prydelse*), hvilket den jyne Stil ikke kan. Det er ikke Prydelse, den er modsat, men Streben efter Prydelse, og Anseelse af Arbeide anvendt paa Stilen. Den simple Skribent udtrykker sig saaledes, at Enhver troer, han kunde have skrevet paa samme Maade**). Der er ingen Spor af Kunst i hans Udtoky, det synes at være Naturens sande Sprog; man seer i hans Stil, ikke Skribenten og hans Arbeid, men Manden i hans egen naturlige Charakter. Han kan være rig i sit Udtoky; han kan være fuld af Figurer og Billeder; men disse flyde ham af Pennen uden Anstrengelse, og han synes at skrive paa denne Maade, ikke fordi han har gjort sig Flid deraf, men fordi det er den Maade at udtrykke sig paa, som er ham naturligst. En altfor smaalig Opmærksomhed paa Ord er fremmed for denne Charakter; og deraf kan en vis Grad af Skjødeslshed ikke allene bestage med den, men er endog ikke uehage.

*) Saaledes har for Ex. Homer forenet den høieste Grad af Simpelhed med den høieste Rigdom paa Prydelse og Skjønhed.

**) — — ut sibi qvivis

Speret idem, sudet multum, fructuq[ue] labore laborer Ausus idem.

hagelig deri*). Den højeste Grad af Simpelhed er hvad de Franske kalde Maivetet, hvortil vi i vojt Sprog ikke havde noget fuldkomment sbarende Ord, men som altid udtrykker en Blottelse af Charakter og Tænkemaade.

Men hvormeget den simple Skrivemaade end fortjener at anbefales, saa maae vi dog mærke, at det er meget muligt, en Skribent kan skrive ukunstlet, og dog ikke sjont. blot at være fri for det Tvungne i Stilen er endnu ingen Fortjeneste. Den skønne Simpelhed, om hvilken her tales, forudsætter virkelig Genie for Skribenten; den forudsætter, at han skriver med Grundighed, Reehed og levende Indbildungskraft. I dette Tilfælde er hans simple eller ukunstede Maneer det, som forhører og kroner enhver anden Skønhed; den er den naturlige Dragt, uden hvilken alle Skønheder ere ufuldkomne.

Den anden Stilens Charakter, der, som forskellig fra de forrige, endnu bør komme i Betragtning, er den, som lader sig adskille fra de øvrige under Navn af den Hestige. Denne indbefatter altid Styrke, og kan meget vel bestaae med Simpelhed; men lader sig i sin herskende Bestaffenhed adskille baade fra den stærke og fra den simple Maneer. Den har en besynderlig Grad af Varme;

dens

* De gamle Originalskribenter udmerke sig især ved denne Skrivemaade. Derfor findes flere Monstere derpaa blandt Grækere end blandt Romere; blandt de Første: Homer, Hesiod, Anakreon, Theokrit, Herodot og Xenophon; blandt de Sidste: Terents, Lucrets, Phædrus og Julius Cæsar.

B.

dens Udtryk er gloende; det er et Menneskes Sprog, hvis Indbildungskraft og Lidenstabber ere blevne hede, og sterkt sorte af hvad han skriver; der alt-saa ubekymret om mindre Behageligheder, udgyder sig med en opsvolmet Stroms Hestighed og Gylde. Den hensører til de høiere Arter af Weltalenhed, og ventes i Gjerningen mere af En, som taler, end af En, som skriver i sit Studerekammer. Demosthenes Taler give os paa denne Charakter det sjonnest og fuldkommenste Monster.

Saledes have vi da nu af Stilens almindeligste Charakterer betragtet de vigtigste. Af hvad der er sagt om samme, kan den Følge uddrages, at det er ligesaa vankeligt som unødvendigt at bestemme, hvilken af dem alle der netop er den bedste. Stilen er en Mark af et meget vidt Omfang. Dens Bestaffenheder kunne hos forskellige Forfattere være meget forskellige; og dog kan den hos dem alle være sjøn. Man maa her levne Geniet, eller det besynderlige Hæng, som Enhver har af Naturen til een Maade at udtrykke sig paa mere end en anden, frit Rum. Nogle almindelige Bestaffenheder er vistnok af saadan Vigtighed, at man altid i enhver Art af Udarbeidelse maa have dem for sine; og ligedes gives der visse Feil, som man altid bør stræbe at undgaae. At Stilen er pralende, mat, raa eller dunkel, er altid en Feil; Tydelighed, Styrke, Netted og Simpelhed ere derimod Fuldkommeligheder, som vi altid maae besitte os paa. Men hvad Blandingen af disse gode Egenstabber angaaer, eller den Grad, hvori den ene eller anden af dem bør være den herskende, da kan i denne Henseende ingen be-

bestemt Regel forestrives: og hvo vilde her paa, tage sig at udtegne nogen Model, som absolut fuldi kommen.

Mere passende vil det være at slutte dette Kapitel med nogle faa Regler angaende Maaden, hvorpaa en god Stiil i Almindelighed bedst kan opnaaes; da vi maae overlaade saadan en Stiils besynderlige Charakteer til enten at dannes af den Materie, hvorover vi skrive, eller befordres ved Skribentens individuelle Natur-Anlæg.

Den første af disse Regler bestaaer deri, at vi maae søge at forskaffe os tydelige Begreber om den Materie, hvorover vi skulle skrive eller tale. En Forsfatters Stiil og Tanker staae i saa nsie en Forbindelse med hinanden, at det ofte er meget vanskeligt at adskille dem. Hvor Gjenstandenes Indtryk paa vort Sind er svagt og utydeligt, eller indviklet og forvirret, vil vor Stiil i at afhandle saadanne Gjenstande ufeilbarlig ogsaa blive det; derimod hvad vi satte klart og føle stærkt, det vil vi naturligvis ogsaa udtrykke med Klarhed og Styrke. I Almindelighed at tale ere ogsaa de bedste og meest passende Udtryk de, som et Klart Syn af Gjenstanden indgiver, uden at arbeide eller søge meget for at finde dem.

Før det andet er, for at danne en god Stiil, en flittig Øvelse i at forfatte uomgængeligen for noden. Uden Øvelse og Færdighed vil alle Regler kun lidet hjælpe. Alligevel er det saa langt fra, at enhver Art af Udarbeidelse forbedrer Stilen, at vi meget mere ved en ofte gjentagen fæjdeslos og uufærdig Udarbeidelse forderve den, saa at vi siden ville

ville faae større Moie for at vænne os af med og rette Feilene, end om vi aldeles ikke havde vænnet os til at udarheide. Vi maae derfor i Begyndelsen skrive langsomt og med megen Omhyggelighed; Lethed og Hurtighed i at skrive være en Frugt af længere Øvelse. Dog maae vi herhos mærke, at vi ogsaa paa den anden Side kunne gaae for vidt, ved en altfor angstelig Omhyggelighed for Udtryksket. Vi maae ikke standse Tankens Lab, eller kose Indbildungskraftens Hede, ved at opholde os for længe ved hvert Ord, vi bruge. Udarbeidningen har ved visse Lejligheder en Glod, som vi maae holde vedlige, om vi end derover skalde lade nogle Wagtsomheds Feil indsløbe. Den strengere Undersøgelse af disse maa overlades til det siden, bedst efter nogen Tids Fortid, foretagne ligesaa nødvendige og nyttige, som misommelige Filens Arbeide.

Før det tredie maae vi, for ogsaa at have Hjælp af Andres Arbeide, gjøre os vel bekjendte med de bedste Forsfatteres Skrivemaade. Dette er fornødent haade for at danne vor Smag i Henscende til Stilen, og for at forsyne os med en tilstrækkelig Forraad af Udtryk over enhver Art af Gjenstande. Naar vi læse i den første Hensigt, ere Egenhederne i de forskellige Manerer det, hvorpaa vi især bør rette vor Opmærksomhed. Den bedste Maade at betjene sig af Andres Arbeider til at danne sit Udtryk paa, bliver i ovrigt uden Tvivl denne, at man tager Steber af de fortrinligste Skribenter, gjør sig Tankerne i samme vel bekjendte, udtrykker derpaa de samme Tanker, efter at have lagt Bogen tilside, saa godt man kan, i sin egen Stiil,

Stiil, og siden sammenligner denne med Forfatterens; saa vil man bedst kunne opdage Feilene i sit eget Udtryk, see, hvorledes disse Feil kunne rettes, og tillige erfare, hvilken af flere Maader at udtrykke den samme Tanke paa der er den fortrinligste. Men vi maae

For det fjerde da ogsaa vogte os for en visst Esterabelse af nogen Forfatter, ihvor god og beromit han end er. Dette er altid farligt; det lægger Lænker paa Geniet; det frembringer rimelighiis en stiv Maneer; og de, som holde sig altfor noie til et visst Monster, efterabe i Allmindelighed dets Feil, ligesaavel som dets Guldkommenheder. Ingen vil kunne blive en god enten Skribent eller Taler, som ikke har en vis Grad af Dristighed til at folge sit eget Genie. Især maae vi vogte os for at antage nogen Forfatters besynderlige Talemaade, eller afskrive hele Steder af ham. Saadan Fremgangsmaade vil tilsintetgjøre al ægte Stiil. Uendelig bedre er det, at have noget, der er vort eget, om det end ikke er saa fljsnt, end at glimre med laante Prydelsr, som til Slutning ville forraade vor yderlige Fattigdom.

For det femte er det i Henseende til Stilen en ligesaal indlysende, som væsentlig Regel, at vi altid søger at indrette den efter Materien, og, om vi skulle tale offentlig, tillige efter vore Tilhsrereres Fatte-Evne. Intet fortjener Navn af Bestalen-de eller Skjont, som ikke er passende paa Leiligheden, og paa de Personer, til hvilke man henvender sig dermed. Det er i den høieste Grad bagvendt og urimeligt, at give sig af med en poetisk blomsterrig

Stiil,

Stiil, hvor det allene skulde være vort Sag at bevise og slutte, eller at tale i høie pragtfulde Udtryk for Folk, som ikke begribe noget deraf, men kunne allene staae henrykte og forgabte over vor utidige Hoihed. Saadant Uvæsen løber ei allene an mod det gode Udtryk, men, hvad endnu værre er, mod den sunde Fornuft selv.

Den sjette og sidste Regel bestaaer deri, at Opmærksomhed paa Stilen ikke i noget tilfælde og ved nogen Leilighed saaledes maa bemægtige sig os, at den afdrager os fra en høiere Grad af Opmærksomhed paa Tankerne. Curam verborum, siger den store romerske Kunstdommer (Quintilian) rerum volo esse solicitudinem. Denne Regel er saa meget vigtigere, som der gives altfor mange, der mene, at de opfylde alle Weltalenbens Fordringer, naar de kun besitte sig paa et efter deres Tanker Skjont Udtryk; da' det dog er langt lettere, at slutse almindelige og hverdags Tanker op ved Udtrykkets Prydelse; end at berige Kæserens Land med en Mangfoldighed af kraftige, aanderige og smukke Ideer: det Sidste udfordrer sandt Genie; det Første lader sig opnaae ved Flid, endog med meget middelmaadige Anslag. Den læsfende Verden er visstnoe nu blevet saa vant til en correct og ziirlig Stiil, at ingen Skribent kan med Sikkerhed forsonne at lægge Mind derpaa; men altid bliver den en foragtelig Svadser, som ikke seer paa noget andet end det samme; som det ikke er meest om Gjenstanden at gjøre, og som betjener sig, ikke af mandige, men barnagtige Prydelsr for at anbefale den.

Fjer-

Gjerde Kapitel.

Om Veltalenhed eller offentlige Foredrag, sammes forstjellige Arter og Gjenstande, og den paa enhver passende Behandling.

Efterat vi nu ere komne til Ende med hvad der angaaer Sproget og Stilen, saa stige vi her et Trin høiere, og begive os til at undersøge de Gjenstande, paa hvilke Stiil anvendes. Vi begynde med det, som man egentlig kalder Veltalenhed eller offentlige Foredrag, og ville, af hvad herunder kan komme i Betragtning; i dette Kapitel indskrænke os til at handle om de offentlige Foredrags forstjellige Arter og Gjenstande, og den Behandling, som enhver af disse udfordrer.

Førend vi gaae videre, vil det ikke være upassende at anstille nogle Betragtninger over Veltalenhedens Natur i Almindelighed. Ikke, som man gen god Mand turde mene, er Veltalenhed den Kunst at give svage Bevisegrunde et blændende Anstryg, eller at tale saaledes, som det bedst kan behage Tilhørernes Øren. Den var da i Gjerninget en meget foragtelig, vise og gode Mennesteds Opmærksomhed aldeles uverdig Kunst. Men ingen Indbildung kan være urigtigere. Den kan misbruges, som enhver anden nyttig Kunst; ja endog Fornuftens selv; men ophører derfor ikke, ligesaa lidet som disse, i sig selv at være god og gavnlig. At være i Sandhed veltalende er intet andet, end at tale hensigtsgivende; og den bedste Forklaring

over

over Veltalenhed er, at den er den Kunst at tale saaledes, at den Hensigt, i hvilken vi tale, Deraf ved kan opnaaes. Enhver, som taler eller skriver, maa; som fornuftigt Væsen, altid have en Hensigt; han vil enten helcre, underholde, eller overtale; eller paa en eller anden Maade virke paa sine Medmennesker. Den, som nu taler eller skriver saaledes, at alle hans Ord paa det kraftigste beforderer denne hans Hensigt, han er i høieste Grad veltalende. Gjenstanden være altsaa, hvilken den vil, saa er der Plads for Veltalenhed, i Historie, eller endog i Philosophie, ligesaavel som i egentlig saa kaldede Taler. Den her givne Forklaring over Veltalenhed indbefatter alle Arter deraf, hvad enten de nærmest gaae ud paa Belærelse, Underholdning, eller Overtalelse. Da imidlertid den vigtigste Gjenstand for Taler er Handling eller Forhold, saa viser Veltalenhedens Kraft sig fornemmeligen der, hvor det kommer an paa at lede Mogens Forhold, og overtale til at handle. Ogsaa er det fornemmelig i Hensyn til dette Dniemærke, at den vorder en Gjenstand for Kunst. Den kan altsaa under denne Synspunkt forklares ved den Kunst at overtale.

Dette forudsat som afgjort, vil adskillige Folger heraf kunne udledes, som afgive Hovedgrundsatninger for denne Kunst. Det er nemlig klart, at det Væsentligste, som udfordres til at overtale, er grundige Beviser, lys Methode, umiskjendelig Retskaffenhed paa Talerens Side, forenet med saadanne Stilens og det udvortes Foredrags Behageligheder, som ere bedst tilfikede til at

at forskaffe det, han siger, Tilhørernes Opmærksomhed. En god, sund Forstand, gode og rigtige Begreber ere Grundvorden til Alt; Daarer kunne ikke overtale uden Daarer. For at overtale en fornuftig Mand, maa man først overbevise ham; thi lad være, vi, ved vor Naturs nærværende Beskaffenhed, ikke strax ere overtalte, fordi vi ere overbeviste: saa maa der dog ved Overbevisning banes Vei til Overtalelse; man maa, for at frembringe en varig Overtalelse, altid henbende sig til Forstanden, førend man henbender sig til Indbildningskraften og Hjertet. Men at overbevise en fornuftig Mand, lader sig allene gjøre derved, at vi tilfredsstille hans Forstand ved at vise den Sags Overensstemmelse med en sund Fornuft, som vi fremstætte for ham.

Man kan adskille tre Arter eller Grader af Weltalenhed. Den første og laveste er den, som allene gaaer ud paa at behage Tilhørerne. Saadan er i Almindelighed den Weltalenhed, som har Sted ved Lovtaler, høitidelige Indvielfestaler, Tiltaler til store Mænd o. s. v. Disse saa kaldede Wertaler, hvori der allene lægges an paa et ziirligt Foredrag, ere ikke uden Undtagelse at forkaste; de kunne paa en uskyldig Maade fornse og underholde Sindet, og med det samme ogsaa være gjenemvirkede med mange nyttige Tanker. Imidlertid er det ikke at negte, at, naar Taleren intet andet Niemærke har, saa kan Kunsten meget let udarte til Pralerie, og Talen blive mat og kedsommelig:

En anden og højere Grad af Weltalenhed er den, naar Taleren ikke blot vil behage, men ogsaa

saa undervise, belære, overbevise. Her viser hans Kunst sig især i at rodde af Veien Fordomme mod ham selv og hans Sag, i at vælge de mest passende Beviser, fremstætte dem med den største Styrke, ordne dem paa den bekvemmeste Maade, udtrykke og overlevere dem med Rigtighed og Skønhed, og saaledes gjøre os skikkede til at fælde den Dom, eller tage fat om den Side af Sagten, til hvilken hatt søger at føre os. Og dette er da nu især Formalet for den retlige Weltalenhed.

Men der gives en tredie og endnu højere Grad af Weltalenhed, ved hvilken der udsves en storre Magt over det menneskelige Gemt. Vi her ikke allene overbevises, men bringes ogsaa til Deelstagelse; sættes i Bevægelse, og henrives med Taleren; vores Sindsbevægelser opvækkes med hans; vi sætte os ind i alle hans Taler; vi elses; vi høde; vi vredes, efter som han indskyder os; og ere paa hans Vink færdige til at beslutte eller handle med Kraft og Varme. Denne højere Weltalenhed er altid en Virkning af Affect; d. e. den Tilland; i hvilken vor Sjel befinder sig; når den af en eller anden vigtig Gegenstand er blevet sat i Bevægelse og opstammer; den er en Virkning af denne Varmte i Sjelen, der er såd stillet til at forhøje de menneskelige Kræfter; der giver Sjelen et højere Maal af Indsigts, Skarpsindighed, Lævenhed og Duvelighed; end den i de koligere Dialektiske besiddet; og gjor derved; at Taleren, ligesom han nu er sig selv en højere Kraft bevidst, ogsaa viser sig langt større, end sædbanligt; og virker med et ualmindeligt Held paa Tilhørerne. De levende G Taler.

Følleser, af hvilke han er gjennemtrængt, meddele sig Andre ved en Art af anstikkende Sympathie: hans Blik og Gebærder selv ere overtalende. Folkeforsamlingerne, hvor Statsforfatningen tillader disse at finde Sted,aabne den herligste Mark for denne Art af Weltalenhed; og Prædikestolene ude-lukke den ei heller.

Efter disse Betragtninger over Weltalenheds Natur i Almindelighed ville vi nu see, hvor-mange Hovedarter der gives af offentlige Foredrag, ved hvilke Egenkaber disse adskille sig fra hveran-dre, og hvad for Regler vi, i Henseende til disse Egenkaber, i enhver især have at iagttage.

Weltalenheden har 3 store Skuepladse: Folke-forsamlinger, Skranken og Prædikestolen. Dette giver os 3 Hovedarter af Weltalenhed, nemlig: Folkeforsamlingernes, eller Stats-Weltalenhes-den, den retlige, og Prædikestolens eller Den geistlige Weltalenhed*). Den højtideligste af disse

er

* Ogsaa de Gamle indbealte Weltalenheden i 3 Hovedar-
ter: den bevisende (*oratio demonstrativa*), den
raadslaaende (*deliberativa*), og den retlige
(*Judicialis*). Den førstes Hensigt var at rose eller dæb-
le; den andens, at tilraade eller fraraade, hvad offent-
lige Anliggender angik, i Senatet eller Folkeforsamlin-
gerne; den tredies, at anklage eller forsvarer for Retten.
Den bevisende, Grækernes genus *επιδεικτικον*,
havde vel rimeligt saact sit Navn deraf, at man i Al-
mindelighed holdt Taler af denne Art, blot for at vise
eller give Bevis paa sin Weltalenhed. Quintilian vok-
ler selv at forklare Oprindelsen til dette Navn. Vist
er det mindertid, at den indbefatter Lovtalen, eller
Rektalen i Almindelighed, og kaldtes dersor a parti-
me-

er Folkeforsamlingernes. Vel har denne kun sit
egentlige Sted i demokratiske Forsatninger*); men
da

meliore, som Quintilian siger, ogsaa genus lauda-tivum, af Grækernes *εγκωμιαστικον*. See Quint. de Institut. orat. L. III. C. IV. VII. VIII. IX. Jeg kan ellers ved Forfatterens Inddeling af den mere Weltalenhed ikke aholde mig fra at anmærke, at, lige-som det ikke er at andre over, om han, som en Britte, i Inddelingen af den nyere Weltalenhed, hvilken det i Hensyn til Weltalenhedens almindelige Tilstand i vores Kider maaske var rigtigst med Adelung at inddale i den geist-lige og verdslige (See Adelung ueber den deutschen Styl B. 2 S. 338.) har beholdt den raadslaaende eller Folkeforsamlingernes, og den retlige Weltalenhed; og ligesom han med den fuldkommenste Ret har givet Prædikestolens Weltalenhed Plads blandt Weltalenhedens Hovedarter: saa finder jeg derimod ingen tilstrækkelig Grund, hvorför han har udelukk den demonstrative Art eller Lovtalen deraf, ja gaet den saa reent forbi, at han næsten ikke engang, eller dog kun saa losligt har nævnt den. Han tilstaar selv, at de Gamles Inddeling ikke var upassende, da den indbefatter alle de Gjenstande, Weltalenheden forдум kunde bestætte sig med; men hvorför da nu i Inddelingen af den nyere Weltalenhed udstode det ene Led deraf, naar sammes Gjenstand dog endnu bestandig er forhaanden? Altid maatte den vel blive at anse som en mindre vigtig Hovedart end de øvrige; men hvorför dog ikke lade den beholde et Sted, som den lige fra Aristoteles' Lid har haft blandt Weltalen-hedens Hovedarter; allerhelst da det ikke synes at have kunnet undgaae hans Opmærksomhed, hvormeget denne Art af Weltalenhed dog virkeligen kan bidrage til at op-flamme og befrie Patriotisme og hver Borgerdyd? (See Sulzers Theorie der schönen Künste, 3te Th. Kobrde). Hoorom altting er, saa synes nogen Underrættning om bestne Weltalenhedsgreen i et Verk over Rhetoriken ikke at burde savnes. Men jeg skriver kun et Udtog af en Andens Arbeide, og vil derfor lade mig noje med at hen-vise til hvad Quintilian har sagt derom, og Battoux udgiven af Ramler,

*) Forfatteren siger her: Den højtideligste Skueplads, som
denne

da Veltalenheden her viser sig i sin høieste Glands og Styrke; og da denne Art af Veltalenhed tillige udbreder saa meget Lys over alle andre: saa kan ingen, som lægger sig efter at lære Talekunsten, undvære Kundskab derom. Ogsaa er det ikke ållene i de største og anseeligste Førsamlinger, den kan vise sig; allevegne, hvor en Deel af Nationen, eller i Almindelighed et Antal af Mennester er församlet for at raadslæg over; og tage en Beslutning i et eller andet vigtigt Anliggende; kan denne Art af Veltalenhed under forskellige Skikkelsér finde Sted. Det fornemste, som der ved er at erindre, bestaaer i Folgende.

1. Da Hensigten med de Taler, som holdes i Folkeförsamlinger, er Overtalelse; og denne maa grunde sig paa Overbevisning: saa maa disse Taler være byggede paa Beviser og sammes grundige Udførelse. Man bilde sig ikke ind, at fordi Taler i Folkeförsamlinger tillade en mere declamatorisk Tone, end nogle andre Arter af Taler; saa trænge de mindre til at understøttes af Grunde. Denne Indbildung er saa vildfarende, som nogen kan være. Tilhørerne maa være af hvilken Stand de vil; saa maa man ikke tanke, at man ved et komt og prælende Foredrag; uden Tanker og grundige Beviser; kan gjøre noget dybt Indtrykt
paa

denne Art af Veltalenhed hos nogen Nation i Europa kan gjøre sig til af; er uden Tvivl det Engelske Parlament. Alligevel tilstader hait paa et andet Sted, at hen ikke engang i England endog kun nogenledes har høvet sig til Graden af sin forrige Glands; og at Demosthenes og Ciceros Navne indtil denne Dag ere blevne uden Medbæltere til deres Nos;

paa dem, eller indlægge sig selv Berimelse. Sels almindelig Mand er en bedre Dommer over hvad der er grundigt og godt, end vi undertiden formode.

2. Vi maae selv være indtagne for den Sag, vi erklaere os for, og saa meget, som muligt, udtrykke vores egne, ikke esterabede Følelser. Sjeldent, eller maaske aldrig, bliver noget veltalende, som det ikke er alvorligt om Sagen selv at gjøre, og som ikke taler af egen Følelse og Overbevisning. Det er, efter Horazes Udtryk, *fun veras voces ab imo, peccore, Hjertets uforfilte Sprog, som henriver med sig Andres Overbevisning.* Bed at give sig Anseelse af en Sindsbægelse, som man ikke virkelig føler, utsætter man sig kun for at falde til et unaturligt Wæsen, hvorved man gør sig latterlig. Og aldrig er dette Bedrag saa fuldkommen, at det jo vil kunne opdagtes; det er dog kun Hjertet, som kan tale til Hjertet.

3. Forberedelsen maa gaae mere ud paa Tingene end paa Ordene. I Folkeförsamlingerne, hvor stridige Spørgsmåale skulle udvikles og afgjres, tillade Omstændighederne vel sjeldent, at Taleren kan anstille den noagtige og omstændelige Forberedelse, som Prædikestolen uden Undtagelse, og Domstolene i de fleste tilfælde give Leilighed til. Imidlertid gjør dog disse Omstændigheder ikke al Forberedelse enten unyttig eller unødvendig. For den unge Taler, som endnu ikke har forhvervet sig den Fæsthed, den Landsnærhærelse og den Magt over Uttrykket, som intet uden Øvelse kan forstasse, vil det vel endog være bedst at betroe alt, hvad han vil

vil sige, til Hukommelsen. Og i Almindelighed vil man ved at forsømme Forberedelse aldrig kunne undgaae at faae en Vane i at tænke usammenhængende og uordentligt. Men den fordelagtigste Maade at forberede sig paa for Tilhørerne, som kunne mode i Folkeforsamlinger, er, heller at tænke over paa Gjenstanden eller Indholdet i Almindelighed, end med megen Flid at udarbeide nogen besynderlig Deel deraf. Taleren kan aldrig være omhyggelig nok i Henseende til Materien; men, hvad Ordene og Udrykket angaaer, kan han let gjøre for meget deraf, saa at hans Foredrag bliver stift og tvungent, og derved usikkert til at gjøre det Indtryk, han vilde, paa Tilhørerne.

4. Lys Orden og Methode maa være een af de Ting, som vi især beslitté os paa. Ved Methode fortæaes her ikke den formelige Methode, som bestaaer i at opstille Dele og underordnede Dele, og gemeensligen bruges paa Prædikestolen. Denne vil i Folkeforsamlinger, der som Taleren ikke er en Mand af udmarket Anseelse, Gjenstanden af besynderlig Vigtighed, og Forberedelsen tillige meget usigagtig, let kunne opvække Modbydelighed hos Tilhørerne, da saadan en Indledning altid giver dem en ubehagelig Udsigt til en lang Tale. Men omendkjont der ikke behoves nogen saadan formelig Methode, saa kan dog ingen Tale af nogen Længde være uden Methode, d. e. hver Ting maa findes paa sit rette Sted deri. At have ordnet sin Tale forud, og hos sig selv henbragt, hvad man vil sige, under visse Afdelinger, vil være af den største Nutte baade for Taleren selv og for

Til-

Tilhørerne. Det vil understøtte Talerens Hukommelse, og bevare ham hans hele Tale igjennem fra den Forvirring, som den Taler hvert Døblif er utsat for, der intet bestemt Udkast har gjort til hvad han vil sige. Og, hvad Tilhørerne angaaer, da er Orden i Talen uomgængeligen fornseden. Den giver det, som siges, baade Lys og Styrke; den gjør, at de let og villigen følge Taleren, ligesom han gaaer frem igjennem Talen, og føle den fulde Virkning af hvert Beviis, han anvender. Intet fortjener dersor mere vor Opmærksomhed, end tydelig Ordning; uden denne vil endog den største Vel-talenhed ikke være i Stand til at frembringe nogen fuldkommen Overbevisning.

5. Maneren maa være varm og besejlet; dog saaledes, at vi midt i den Hestighed, som under visse Omstændigheder kan være passende, aldrig gaae udenfor de Grændser, som Materiens Beskaffenhed, Tilhørernes Stemning, hvad der passer sig paa Tid, Sted og Personer bør sætte for enhver offentlig Taler. Dette lidenskabelige Sprog, denne heftige og varme Følelse, som en stor og offentlig Gjenstand, en anseelig Forsamling, bestæftiget med saadan Gjenstands Afgjørelse, og opmærksom paa Taleren, ikke kan andet end fremsbringe, udgjør vistnok denne Vel-talenheds besynderlige Charakteer i dens høieste Grad af Fuldkomnenhed. Men altid maa den Varme, som besejler vort Foredrag, være overensstemmende med Anledningen og med den Gjenstand, hvorover vi tale; eftersom intet kan være mere bagvendt, end at ville anbringe en hoi Grad af lidenskabelig Varme,

me, hvor Materien enten er af lidens Vigtighed, eller efter sin Natur bør afhandles med Kolighed. Altid maae vi see til, at vi under den største Hestighed, som Materien gjør tilladelig, dog stedse kunne beholde Herredommets over os selv, da vi el-sers snart ville tage det over Tilhørerne; at Tilhørernes Anselse, saa at sige, kan holde Tone med vor Anselse; og at den Agtelse for Førsamlingen, som man venter af os, og som vi skyldte den, kan holde vor Hestighed inden sine tilbørlige Grændser. Altid maa vi endelig ogsaa, som i alle, saa især i denne Art af offentlige Foredrag, tage Hensyn til hvad der passer sig paa Personer, Tid og Sted. Den Hestighed, som klæder Manden af Charakteer, og Anselse, kan ofte ikke bestaae med den Bestedenhed, man venter af en ung Taler; og den lunefulde og vittige Maade, som passer sig paa visse Tilhørere og visse Gjenstande, er urigtigt anbragt, naar et vigtigt Anliggende skal afgjores, og i højstideligere Førsamlinger.

6. Stilen maa være fri og let, heller sterk og malende, end vidtloftig. Sogte og kunstige Udttryk ere her ikke paa deres Sted, og gjøre altid Overtalelsen Afbræk. Det er en sterk og mandig Stil, en saadan Taler især maa besitte sig paa; og det metaphoriske Sprog vil han ofte med meget god Virkning kunne anvende. Hvorvidt han i øvrigt bør gaae i Korthed eller Udførlighed, er ikke let at bestemme. Saameget er vist, at han maa see til, at han ikke ved at overslade sig altfor meget til den udførlige Stil skal tage mere i Eftertryk, end han vinder ved Oplysningens Huldstændighed.

Et

Et vidtloftigt og ordrigt Foredrag opvækker altid Kjedssommelighed, og man maa i de fleste Tilfælde heller ville staae Fare for at sige for lidet end for meget.

Endelig 7. hvad det udvortes Foredrag an-gaaer, da maa dette være tillidsfuldt og fast. Thi sag vist, som det paa den ene Side er, at intet gjør et ufordelagtigere Indtryk, end naar Taleren viser en altsor for Selvtillid, saa vist er det paa den anden Side ogsaa, at en svag og hakkende Udtale forraader en Mistroæ til vor egen Mening, som gjør Andre utilbørlige til at antage den. Der gives en vis afgjærende Tone, som kan antages endog af den bestedentligste Mand, der er inderlig overbevist om hvad han siger, og er af den Bestaf-fenhet, at den ikke vil mangle at gjøre et gliminde-ligt Indtryk paa Tilhørerne.

Den anden Art af Vestalenhed, som især til-drager sig vor Opmærksomhed, er Den retlige Vestalenhed. Denne nærmede sig forдум, saa vel i Grækenland som i Rom, langt mere til Folke-førsamlingernes Vestalenhed, end i vores Dage. Vandt gældte det i de Gamles Retstaler ikke nær saa meget, som nu, om Lovene, hvilke bare var simple og almindelige, saa at Sagernes Afgjørelse for en stor Deel blev overladt til Dommernes Bil-lighed og Indsigter; og tillige besidde Nettene baade i Grækenland og Rom af langt flere Dommerne end hos os, og udgjorde saaledes en Art af Folke-førsamlinger. Hvad der kan siges om Folkeførsamlingernes Vestalenhed maatte da ogsaa for en stor Deel kunne anvendes paa den retlige. Noget af

af dette er vel endnu i vores Tider antændeligt der-
paa, men langtfra ikke saa meget, som hos de Gam-
le. Thi først saa ere Hovedsiemærkerne af disse
tvende Weltalenhedsarter nu mere forskellige fra
hinanden. Istedetfor det i Folkeforsamlingerne er
Hovedsiemarket at overtale, saa er det for Retten
at overbevise; naar Taleren der, for at opnaae sin
Hensigt, maa vende sig til Sindsbevægelerne og
Hjertet ligesaa meget, som til Forstanden, saa har
han her fornemmelig med Forstanden, eller rettere,
med Forstanden allene at gjøre. Dernæst saa er
det kun een eller dog faa Dommere, som Retstale-
ren nuomstunder har at tale for, og disse gemeen-
lig Mænd af moden Alder, sat Tænkemaade og ex-
kendt Charakteer. Han har altsaa ingen af de
Fordelse, som en talrig og blandet Forsamling til-
byder Taleren. Heller ikke er det saa let for ham
her at opvække kundskabelig Deeltagelse; han hø-
res med mere Kulde; man er mere paa sin Post
intid ham; og han vilde kun gjøre sig latterlig, om
han antog den høje og heftige Tone, som allene er
passende, naar man har en Mængde at tale for.
Endelig saa udfordrer ogsaa de Gjenstandes Natur
og Bestaffenhed, som høre til Skranken, en fra
Folkeforsamlingernes meget forskellig Art af Welt-
alenhed. Taleren har i disse en langt friere Mark
at udvandre paa; han kan øve af langt flere Kilder,
og anvende enhver Oplysning, som Indbildnings-
kraften tilbyder ham. For Retten desimod er den
Mark, hvorpaa han kan øve sit Talent som Taler,
indstrækket til Lov og Forordninger; hans Indbild-
ningskraft maa her ikke tage sig nogen Frihed; han
har

har altid Snoren, Retholten og Passeren liggende
for sig, og sammes Unvendelse paa den omtvistede
Sag er og bliver hans fornemste Forretning.

Forskellig altsaa fra Folkeforsamlingernes
udfordrer den retlige Weltalenhed en forskellig
Behandling, og folger forskellige Regler. Men,
førend vi lære disse Regler at kjende, vil et par
vigtige Grindringer ei kunne forbrigaas. Den ene
bestaaer deri, at den, der skal vorde en agtet og
heldig Sagfører, maa lægge Grund dertil ved
en dyb Indsigt i den Videnskab, der hører til
hans Fag. Hans Duelighed, som Taler, maa
være saa stor, som den vil, dersom han ikke ansees
for at have en grundig Kundskab om Lov og Ret;
saa ville dog fun Gaa Kunne beslutte sig til at betroe
ham deres Sager; og i sig selv, hvorledes skulde
ogsaa den kunne med Held overbevise om hvad der
efter Lovene er Ret eller Uret, som selv ingen grun-
dig Kundskab har om Lovene? En anden ligesaa
væsentlig Fordring hos en god Sagfører er denne,
at han anvender al mulig Omhyggelighed for
at kjende den Sag, der er ham betroet, saa han
kan være fuldkommen Mester af alle de Begiven-
heder og Omstændigheder, som henhøre dertil.
Dette dreve de gamle Kunstdommere med megen Al-
vorlighed paa, og forestille det medrette som en nød-
vendig Grundbold for al retlig Weltalenhed. Quintilian *) giver i denne Henseende mange fortræf-
lige Regler, og Cicero **) fortæller os, at han gjer-
ne,

*) Inst. Orat. L. ult. C. VIII.

**) Under Antoniusses Person i hans æden Vog de ora-
tore.

naar naar nogen af hans Clienter vilde overdrage ham en Sag, tog ham i Genrum, for at han desto friere kunde forklare sig, og indlod sig i en omstændelig Samtale med ham om Sagen; at han under denne Samtale opkastede alle muelige Indvendinger, og paatog sig Modpartens Rosse, for at komme desto bedre efter Sandheden, og være tilstrækkeligen forberedet paa enhver Punct, som kunde blive en Gjenstand for Undersøgelse; og at han saa, naar Clienten var aagen bort, veiede for sig selv alle Omstændighederne under tre forskellige Charakterer, sin egen, Dommerens, og den Advocats, som forte Sagen for Modparten.

Fra disse Regler, der ere at ansee som Grundvolden for den retlige Velsalenhed, og som noget, den forudsætter, komme vi nu til dem, som nærmere angaae den retlige Velsalenhed selv, hvilke ere følgende.

1. Det maa ansees som en Hoved-Grundsætning, at den Velsalenhed, der passer sig for Retten, hvad enten Foredraget er mundligt eller skriftligt, er af det rotige og jevne Slags, og staer i noie Sammenhæng med grundig Bevisforelæsse. Vel kan det undertiden, for at give en tor Materie Liv, og komme den trættede Opmærksomhed til Hjælp, være Indbildningskraften tilladt at udstrukke nogle Blomster; men denne Frihed maa tages med sparsom Hånd. Thi en blomsterrig Stil, og en glimrende Maneer vil aldrig mangle at gjøre Dommerens Dre mistroisk; Talestenen vil derved opvække den Mistanke imod sig, at han har Mangel paa grundige Beviser; og de Beviser,

biser, han virkelig betjener sig af, ville tage i deres Vægt. Udrykkets Reehed og Rigtighed ere de Egenskaber, hvorpaa han fornemmelig maan besitte sig; hans Stil maa være tydelig og passende, hverken altfor beladt med juridiske Kunstdord, et heller saadan, at man tydeligt kan se, han har gjort sig Umåg for at undgaae dem; hvor de ere passende og nødvendige.

2. Den ordrige Vidloftighed, hvortil en Sagfører, der saa ofte maan tale og skrive uden at have nogen synderlig Tid til Forberedelse, næsten uundgaaeligen maan forfalde; er en Fejl, som enhver, der opoffrer sig til Skranken, med megen Omhyggelighed maan søger at undgaae. Han stræbe derfor strax i Begyndelsen, saalænge der endnu gives ham Leilighed til Forberedelse, at erhverve sig en Færdighed i at føre en stærk og correct Stil; især i skriftlige Udarbeidelser. Han vil derved i saa Ord kunne udtrykke den samme Ting langt bedre, end ved at opdynge på hverandre en Hob lange og inddiklede Perioder. Og har han éetigang forhvervet sig denne Færdighed, vil den siden blive ham naturlig; naar Forretningernes Mengde udder ham til at arbeide med stærke Hurighed.

3. Det er en Hovedfordring hos en Retstæller, at han ikke bestemmer enhver Tid, og adskiller det éne fra det andet. Dette steer, først ved at fremsætte Sagen med alle dens Omstændigheder; ved at vise tydeligen, hvori Stridspunktet bestaaer; hvad han antager, og hvad han betegter, og hvor den Linie gaaer, som deler mellem ham og Mod-

Modparten; for det andet ved rigtigt at ordne alle Talens Dele, og sætte enhver paa sit rette Sted. Lys Methode er i alle Slags Taler af den yderste Vigtighed, men ingensteds mere end i Retstaler; i disse at tilsidesætte Plan og Methode, er at lade de indviklede og vankelige Sager, som høre til Skranken, blive i et Mørke, der gjør al Overbevisning umuelig.

4. Hvad Fortællingens og Bevisførelsens Behandling angaaer, da er det i Henseende til den første vel at mærke, at den altid bør være saa fort, som de til Sagen hørende Begivenheders Natur tillader. Der ligger altid stor Magt paa, at funne under Talens hele Lsb erindre disse Begivenheder; men er Sagforeren omstændeligere i at fortælle dem, end han er nødt til, saa lægger han derved for stor Byrde paa Hukommelsen, istedetfor at han, ved at frastjære alle overfladige Omstændigheder, giver de væsentlige mere Styrke, stiller der, som han fortæller, i et klarere Lys, og gjør Indtrykket deraf varigere. I Bevisførelsen vers mod vil maastee en vidloftigere Maade være mere passende, end ved andre Lejligheder. Den Dunkelhed, som Rettergangssager ere indhyllede i, udfordrer ofte, at man vidloftigere udvikler Beviserne, og sætter dem i et forståeligt Lys, at deres Styrke tilfulde maa funne indsees.

5. I at gjendrive Modpartens Beviser maa en Sagforer tage sig i Agt, at han ikke gjør dem Uret ved at forvende, eller sætte dem i et falskt Lys. Dette Bedragerie vil let vorde opdaget; og Folgen vil blive, at haade Dommere og

Til-

Tilhørere fatte Mistillid til Taleren, som den, om hvem de maae troe, at han enten mangler Forstand til at indsee Modgrundenes Styrke, eller Erlighed til at lade dem gjælde for hvad de ere. Ved at fremsette dem med Rsiagtighed og Oprigtighed, vil han derimod opvække en gunstig Menning om sig; man bliver tilbøelig til at troe, at han med en tydelig og tilstrækkelig Kundskab om alt, hvad der kan siges baade for og imod hans Sag, forener en fuldkommen Tillid til dens Godhed, og tænker ikke paa at understøtte den ved noget Kunstreghed eller Fordølgelse. Selv Dommeren vil langt villigere modtage de Indtryk, som en Mand søger at opvække, der gaaer tilbergs med ligesaa megen Erlighed som Skarpsindighed.

6. En Sagforer sætte ikke altfor meget i vittige Indfald. Disse funne vel undertiden anvendes af ham med Held, fornemmelig i Svar, hvorved han vil gjøre noget latterligt, som er sagt af Modparten; men, ihvor meget Tilskokende de end funne have, især for den unge Retstaler, saa bør han dog aldrig deri søge sin egentlige Styrke. Det er ikke hans Sag at opvække Latter hos Tilhørerne, men at overbevise Dommeren; og selden, eller aldrig har Nogen, ved at være en vittig Sagforer, funnet bringe det til at blive ret stor i sit Fag.

7. En vis Grad af Varme i at tale om Sag vil altid medføre Nutte. Et allene er den Varme, som reiser sig af inderlig Overbevisning og Deeltagelse, et af de kraftigste Overtalelsesemidler; men Sagforeren foreskiller desuden ogsaa sin Clients

Clients Person; han har taget hans ganste Interesse paa sig, og staer i hans Sted. Det vilde derfor være upassende, og have skadelige Folger for Sagen selv, om han visste sig ligegyldig og usolsom; og kun faa vilde fristes til at betroe deres Anliggender i saa kold en Sagførers Hænder.

Men 8. måd en Sagfører paa den anden Side ogsaa vogte sig, at han ikke gibr sin Folsomhed Vancere ved at antage sig med lige Barsme enhver Sag, der er hant betroet, hvad enten den kan formodes virkelig at opvække nogen Ær hos hant, eller ikke. Han vilde derved kun svække eller tilintetgjøre den gode Mening om hans retskafne Tænkmaade; en Mening, som det maa være ham af yderste Vigtighed at vedligeholde; thi ved at børste sig denne, børster han sig det kræftigste Middel til at overtale, østersom det næstent ikke er muligt for nogen Tilsører, ganske at adskille det Indtryk, den Tålendes Chardkleet gibr pad hant, fra det, som han siger. Aldrig vil derfor noget retskaffen, eller blot klog og forståndig Sagfører befatte sig med slette og aabenbart uretfærdige Sager. Paatager han sig en twiblom Sag, vil han stedse lægge den største Vægt på de Grunde, som forekomme hans egne Dommekräfte mest bindende. Men sin Ær og værmeste Deeltagelse vil han forbeholde saadanne Sager, hvori Modpartens Uretfærdighed og Ondstab klærligen lade sig tilsynse. Den tredie Hovedart af Vestalenhed staer nu allene tilbage, nemlig den geistlige, eller Prædikestolens Vestalenhed.

Deinde

Denne Vestalenhed har baade sine Fordele og sine Mangler. Den har sine besynderlige Fordele. De Gjenstande, den behandler, oversaae unegteligen alle andre i Værdighed og Vigtighed. De ere af saadan Bestaffenhed, at de maae være Enhver magtpaalliggende, og kunne lægges Enhver paa Hjerte; at de derhos baade funne beskrives med den høieste Grad af Skønhed, og indskærpes med den største Hestighed og Varme. Ogsaa har Prædikanten store Fordele i at behandle sin Materie. Han taler ikke for een eller faa Dommere, men for en talrig Forsamling; han er, sikker paa ikke at vorde afbrudt; han er ikke forbunden til at besvare Indvendinger, eller vise nogen Extemporalgave; han vælger sin Hovedmaterie efter eget Godtbefindende *), og træder op med al den Hjælp, som en nsiagtig Forberedelse kan forstaffe ham.

Men med disse Fordele har den og sine besynderlige Mangler. Prædikanten er maastee i altfor rolig en Besiddelse af sin Mark. Han har ingen Modstander at stride med; men han savner da ogsaa et vigtigt Middel til at belive Geniet og befordre Opmærksomheden. Gjenstandene for hans Foredrag ere i sig selv store og vigtige; men de ere ogsaa Øret bevante og ofte behandlede Gjenstande. Og hvilke Gaver udfordres da ikke for at vedligeholde Opmærksomheden paa dem, hvad Kunst og Dueelighed for at give saadanne Gjenstande

Hæri indstænkes han dog meget, hvor han maa prædike over anordnede Texter.

be Ryheden Behagelighed, og indflæde dem saaledes, at baade Indbildningskraft og Hjerte ret kan røres deraf! Hertil kommer endnu, at Prædikants Materie i Almindelighed indskräcker ham til abstracte Egenstaber, til Øyder og Laster, da andre Folketalere derimod have Anledning til at handle om Personer; en Gjenstand, som gennemlig interesserer Tilhørerne mere, og virker stærkere paa deres Indbildningskraft. Alle disse Aarsager er det at tilskrive, at der blandt den store Mængde af gode Prædikanter gives overmaade saa, som i en hoi Grad ere fortrinlige.

Mange ville maaßke være af den Menig, at det til Prædikestolen hørende Foredrag ikke er noget egentlig Gjenstand for Talekunsten. Religions-sandheder, sige de, ere altid desto kraftigere, jo simpelere og mere ukunstigt de fremsettes. Denne Indbending skulde have Vægt, dersom Weltalenhed, som disse i Almindelighed troe, var en prælende og forførisk Kunst, der ikke gaaer ud paa andet end at behage og fildre Øret. Men den sande Weltalenhed er den Kunst, at sætte Sandheden i det, for at overbevise og overtale, fordelagtigste Lys. Og dette er det just, som bør ligge enhver retskaffen Evangeliums Lærer paa Hjerte; denne Hensigt er paa det næste forenet med hans Embeds heldige Forelse. Man kunde desuden, om forudtent gjordes, heri beraabe sig paa Propheternes og Apostlernes Taler, som Monstere paa den høje Weltalenhed, stikket for Menneskenes Indbildningskraft, saavel som for deres Føleller.

Da ingen med Held kan udsve en Kunst, om hvis Hjemærke og Gjenstand han ikke har et rigtigt Begreb: saa bliver det en væsentlig Fordring, for at prædike godt, at man har en rigtig, bestemt og altid rede Forestilling om hvad Hensigten er med at prædike. For at prædike godt, maa man altsaa aldrig glemme, at Hensigten med at prædike er, at overtale Menneskene til Retskaffenhed og Øyd; og at dersor enhver Prædiken billigen burde være et overtalende Foredrag. Ikke, som at Prædikanten jo ogsaa maa undervise og lære, forklare og besøse. Al Overtalelse grunder sig, som tilforn er sagt, paa Overbevisning: man maa altid først henbende sig til Forstanden, naar man vil gjøre et varigt Indtryk paa Hjertet. Men han maa derhos ogsaa betænke, at en Prædikants hele Undervisning maa være practisk, og at Over-talelse altid maa være og blive hans sidste Hjemærke. Han bestiger ikke Prædikestolen for at oplyse sine Tilhørere om en metaphysiske Sandhed, eller sige dem noget, som de ikke før have hørt; men for at gjøre dem til bedre Mennesker; for at gjøre Religionens Sandheder paa eengang både tydelige for deres Forstand og Kraftige paa deres Hjarter. Prædikestolens Weltalenhed maa dersor tillige være en populair Weltalenhed. Popularitet eller den Gave, at kunne gjøre Indtryk paa Folket, røre og bemægtige sig Hjerterne, er een af den gode Prædikants fornemste Egenstaber. Ved et abstract og philosophisk Foredrag afgiver han aldeles fra denne Weltalenheds Hensigt. Grundig maa han visstnok altid være, han maa give sine Til-

hørere et rigtigt Begreb om enhver Sag; men det vil kun være lidet Ros for ham, at han viser sig som en skarp Tænker, naar han ikke tillige er en Taler, som kan gjøre Indtryk paa sine Tilhørere.

Er da nu en Prædiken intet andet, end en Tale, der er stillet til at overtale: saa folger hers af nødvendigt, at Prædikanten maa, for at være heldig, selv være en retskaffen Mand. Gjælder det for andre Arter af Veltalenhed, at ingen kan være i Sandhed veltalende, som ikke taler af egen Overbevisning, og af egen Følelse: saa gjælder det upåtvivlesigen i høieste Grad for Prædikestolens. Her er det af yderste Vigtighed, at Taleren selv fast troer de Lærdommes baade Sandhed og Vigtighed, som han indfjærper Andre; og ikke blot speculativist troer dem, men har en levende og stærk Følelse deraf. Dette vil altid give hans Formaninger en Alvorlighed og Styrke, en religios Varme, som virker langt mere, end alle en studeret Veltalenheds Kunster; og uden hvilken Kunstens Hjælp sjeldent vil være i Stand til at skjule den blotte Ordfræmmer.

De fornemste Egenskaber, hvorved Prædikestolens Veltalenhed adskiller sig fra andre Arter af offentligt Foredrag, synes at bestaae i Verdighed og Varme. Gjenstandenes alvorlige Natur udfordrer Verdighed; og deres Vigtighed for Menneskesslægten, Varme. Verdighed uden Varme giver Foredraget en død og eensformig Høitidelighed; og Varme uden Verdighed giver des et Anstrøg af det Theatraliske og Letfindige. Begge Egenskaber maae desfor i et rigtigt Forhold være for-

forened med hinanden. Forenede give de en Prædiken, hvad man kalder Salvesse, d. e. hin rørende, gjennemtrængende, interesserende Egenskab, der har sit Udspring fra en stærk Følelse hos Prædikanten af de Sandheders Vigtighed, som han foredragter, og af hans alvorlige Ønske, at de maae gjøre et dybt Indtryk paa hans Tilhøreres Hjerter.

Næst efter at have et rigtigt Begreb om den geistlige Veltalenheds Natur og Hensigt, er det ogsaa af største Vigtighed for en Prædikant, at gjøre et passende Valg af de Materier, hvorover han prædiker. At give Regler for dette Valg, henhører mere til den theologiske end rhetoriske lærestol. Nok, at Materierne maae være saaledes bestafne, at Prædikanten holder dem for de nyttigste og bedst passende paa hans Tilhøreres Omstændigheder. Ingen kan kaldes veltalende, der taler til en Forsamling over en Materie, eller i et Sprog, som Ingen eller kun faa af den kunne fatte. Nyttighed og sand Veltalenhed hyde hinanden bestandigen Haanden; og ingen kan længe vedligeholde Berømmelse for at være en god Prædikant, som man ikke tillige erkjender for en nyttig Prædikant.

Men til en god Prædiken hører fremdeles, at den har en rigtig og hensigtpassende Indretning. Dersor ogsaa i denne Henseende nogle Regler og Grindringer.

Det første, vi ved en Prædikens Udarbeidelse maa lægge vind paa, er, at den kan have Enhed. Denne Egenskab er vistnok af megen Vigtighed i enhver Art af Udarbeidelse; men i Taler,

hvor

hvor Materiens Valg og Ordning ikke er oversadt til Taleren, staer det mindre i hans Magt at behare den. Den Prædiken derimod er det altid Prædikantens egen Skyld, om han afviger derfra. Ved denne Enhed forstaes, at der er en vis Hovedgjenstand, som alt hvad Prækenen indeholder staer i en noie Forbindelse med. En Prædiken maa ikke være et Bundt af forskjellige om hverandre fastede Materier; men een Gjenstand maa fra Begyndelsen til Enden være den herstende deri. Denne Regel grunder sig paa den almindelige Erfaring, at vor Sjel i een og den samme Tid ikke kan være fuldkommen opmærksom paa mere end een Hos vedgjenstand. Ved at dele Opmærksomheden vil Indtrykket altid svækkes. Uden denne Enhed kan en Prædiken hverken have Skjænhed eller Styrke. Den tillader vel en vis Mangfoldighed; den kan bestaae med Dels og underordnede Dels, med flere særskilte Stykker og Betragtninger; men altid maa saa megen Enstemmighed og Forbindelse vedligeholdes, at det Hele kan støde sammen i det Indtryk, man ønsker at giore paa Sjelen.

Før det andet: En Prædiken gjor altid dessto bedre Virkning, og er i Almindelighed desto nyttigere, jo bestemmere og mere enkelt den Materie er, hvorom den handler. Dette følger for en stor Deel af hvad der nyligen er sagt. Nu lader vel en almindelig Materie sig ogsaa udføre med en temmelig Grad af Enhed; men aldrig kan denne Enhed være saa fuldkommen, som ved en besynderlig. Det Indtryk, den gjor, bliver altid mere ubestemt, og selv den meddelelte Undervisning i

Almindelighed mindre træffende og overbevisende. Saadanne Materier, for Ex. om Religionens Fortræffelighed og Glæder, kunne vel i mange Tilfælde være overmaade hensigtspassende; men med alt dette ere de dog ikke, for at frembringe en Prædikens høiere Virknings, de fordelagtigste. Man forfalder derved næsten uundgaaeligen til forslidte Almeensteder. Langt sterkere vælles Opmærksomheden, ved at tage fat om nogen besynderlig Syntypunct *), nogen enkelt interessant Side af en stor Gjenstand, og styre Bevisets og Vætalenhedens hele Styrke hen paa samme. Udførelsen er da vistnok vanskeligere, men Fortjenesten ogsaa større, og Indtrykket sterkere.

Man søger, for det tredie, ikke at sige alt hvad der over en Materie kan siges. Ingen Wildfarelse er større, end denne. Man vælge de nyttigste, de meest træffende og overtalende Grunde, som Texten tilbyder; og paa disse bygge man sin Tale. Vare de Lærdomme, som Evangeliums Lænere foredrage, ganske nye for deres Tihbrere; saa kunde en saadan Fuldstændighed være fornødnen. Men Prædikener holdes ikke saa meget for at undervise, som for at overtale; og intet er Overtalelsen mere imod, end en unsydvendig og kedsmælig Fuldstændighed. Der gives altid Ting, som Prædikanten maa forudsætte som bekjendte, og andre, som han allene forteligen kan børre. Søger han intet at forbrigaae af hvad hans Materie tilbyder ham,

*. E. Ex. ved at betragte en Dyb eller Balk i visse Charakterer, i visse Livets Stillinger.

Ham, saa maa han nødvendig overlade sit Foredrag, og svække dets Styrke. Den udspindende og i det Lange udtrækende Maade, som ikke er usædvanlig i Prædikener, hersver de edelste Sandheder deres Kraft.

For det fjerde stræbe man for alle Ting at gjøre den Underviisning, man giver, interessant for Tilhørerne. En tor Prædiken kan aldrig være en god Prædiken. For at prædike interessant kommer det meget an paa det mundtlige Foredrag; thi Maaden, hvorpaa En taler, bidrager meget til at gjøre hans Tale mere eller mindre rørende. Meget kommer ogsaa herved an paa Talens Udarbejdelse. Men rigtigt Sprog og skjøn Fremstillelse ere dog endnu kun Midler af anden Rang til at prædike interessant. Hovedsagen er at kunne lægge sine Tilhørere Alting saaledes paa Hjerte, at Enhver kan troe, at Prædikantens Tale er rettet paa ham i Besynderlighed. Han maa dersor skyde alt abstract og blot speculativt Foredrag. Han maa, saa meget muligt, rette sin Tale lige paa Tilhørerne, ikke tale i ett Tone, som En, der skriver en Afhandling, men som En, der taler til en stor Forsamling, og stræbe at blande hvad man falder Unvendelse, eller hvad der gaaer umiddelbart paa det Practiske, med de lærende og undervisende Dele af Talen. Han maa i sine Undviisninger og Formaninger tage Hensyn til sine Tilhøreres forskellige Aldere, Charakterer og Stænder. Kan han sige noget, som Tilhøreren holder at angaae sin egen Charakter, eller passe sig paa sine egne Omstændigheder: saa kan han ogsaa være vis paa at interessere ham. Er

han

han i Stand til at udfolde Hjertet, og opdage Mens nestet for sig selv i et Lys, hvori han ikke tilform saae sin Charakteer: saa vil dette gjsre den fortræfeligste Virkning *). Saalænge Prædikanten svæver i en Skye af almindelige Unmærkninger, troe Tilhørerne ikke, at det, han siger, angaaer dem. Ved træffende moralste Skildringer, ved velvalgte Exempler af det virkelige Liv, som den Hellige Skrift tilbyder mange af, vil han derimod funne opvække en hoi Grad af Opmærksomhed, og give sin Tale en fortrinlig Kraft og Estertryk.

For det femte og sidste maa endnu tilfsies, at man ikke i sine Prædikener maa vælge sig til Monster nogen herkende Mode i Foredraget. Alle saadanne Moder ere baade ubestandige, og tilslige, ved at drives for vidt, meget feilagtige. Kun Menneskenes almindelige Smag, der ikke er saadanne Forandringer underkastet, kan gjøre Forbringning paa nogen Anseelse: og denne vil aldrig stadsfæste nogen anden Prædiketone, end den, der er grundet i Naturen, og forenet med den Nutte, som en Prædiken, efter et rigtigt Begreb derom, skal frembringe. Efter dette Monster danne Prædikan ten sig, dette have han bestandig for Hine. Sandhed og sund Fornuft staae fast, og blive uforandrede; Mode og Lune ere flygtige og ustadige. Af forskellige Exempler kan han vel uddrage meget til sin Forbedring, han kan foretrække eet eller flere deraf for de øvrige; men en slavist Esterabelse quæler

*) Intet er dersor nødvendigere for en Prædikant, end at budere det menneskelige Liv og det menneskelige Hjerte,

ler alt Genie, eller er meget mere et Bevis paa fuldkommen Mangel af Genie.

Det øvrige, som kan være at erindre ved Prædikestolens Weltalenhed, bestaaer i følgende Anmærkninger.

Hvad den Stil angaaer, som Prædikestolen udfordrer, da maa den for alle Ting være meget tydelig. Da de Taler, som der holdes, ere bestemte til Undervisning for alle Klasser af Tilhørere, saa maas Tydelighed og Simpelhed herstede deri. Der at betjene sig af usædvanlige, svulstige eller hoitrapende Ord og Talemaader, røber altid Mangel paa rigtig Smag. Værdighed i Udtynket udfordrer vistnok Prædikestolen i en høj Grad; men denne Værdighed kan fuldkommen vel bestaae med Simpelhed.. Det er Fattelighed, den fordrer, men ikke Plathed. De Ord, man betjener sig af, funne alle være tydelige, forståelige og almindelig brugelige, og dog kan Sproget have den tilstrækkelige Værdighed, og tilsige den Ild og det Liv, som saa vel det Alvor, der bør besejle Prædikanten, som Gjenstandens Storhed og Wigtighed retfærdiggjør og udfordrer. Man kan betjene sig af de lidenskabeligste og stærkeste Sprogfigurer, kun at det skeer i saadanne Tilfælde, hvor Indholdet selv fører Taleren derpaa, og hvor han ved en naturlig og uafsechteret Varme drives til at gjøre Brug deraf.

Den Hellige Skrifts Sprog, passende anvendt, er for Prædikener en stor Prydelse. Man kan betjene sig deraf enten ved Anforelse, eller ved Henspil. Anførte Steder af Skriften, til Undersøttelse for hvad Prædikanten vil indskærpe,

gi-

give baade hans Foredrag Vægt, og gjøre hans Lærdomme høitideligere og ærværdigere. Og Henspil paa mærkværdige Steder og Udtryk i Skriften have gemeenligen, vel anbragte, en behagelig Virkning. De forstrække Prædikanten med en Rigdom af metaphoriske Udtynke, som ingen anden Art af Udarbeidelse kan rose sig af, og ved hvilke han kan give sin Stil Afvexling og Liv. Men lette og naturlige maae saadanne Henspil være; thi aldrig saasnart blive de tvungne, forend de nærme sig til blotte Ordsprils Natur.

I en Prædiken finde ingen vittige eller stiklende Indfald Sted, ingen affecteret Spidsfindighed eller Peenhed i Udtynket. Prædiketen taber derved meget af sin Værdighed, og Prædikanten faaer en Anseelse af Forsængelighed, som han for alle Ting maa søge at undgaae. Han maa snarere beslite sig paa et stærkt og udtryksfuldt, end paa et glimrende Foredrag. Kun maa han ikke hilde sig ind, at han gjør sit Foredrag stærkt og udtryksfuldt ved en bestandig og hyppig Brug af Epitheter. Dette er en stor Wildfarelse. Epitheter have ofte megen Skjønhed og Styrke; men naar man indfører dem i enhver Tanke, og anvender flere paa een Gjenstand: saa, istedetfor at forstærke, besværer og svækker man Stilen; istedetfor at oplyse Billedet, gjør man det forvirret og ulydeligt. Hertil kan lægges, at han aldrig maa have noget saa faldet Yndlingsudtryk; thi det forrader Affectation og bliver modbydeligt. Intet ved sin Glans eller Skjønhed mærkværdigt Udtynke maa forekomme to Gange i samme Tale. Dets Igjen-

Igjentagelse viser Lyft til at glimre, og giver tillige Anseelse af en ufrugtbar Opfindelsesevne.

Hvad det Spørgsmaal angaaer, hvilket er bedst, enten ganske at skrive sine Prædikener, og noie betroe Hukommelsen dem, eller blot at studere Materien og Tankerne, og overlade Udtrykket, i det mindste for en Deel, til det mundtlige Foredrag: da vil maaskee dette ikke ved noegen almindelig Regel kunne bestemmes. Valget imellem disse to Methoder maa overlades Prædikanterne, efter deres forskellige Talenter. Udtryk, som under det mundtlige Foredrags Hede komme varme og gloende fra Sjelen, ville ofte vistnok have en langt større Behagelighed og Eftertryk, end de, man i Studerefammerets Ensomhed har betænkt sig paa. Men denne Udtrykkets Glod og Rigdom kan man ei altid forlade sig paa, end ikke med det lykkeligste Genie; og Mange ere aldrig Herrer der-over, naar en heel Menigheds Mærværelse indjager dem Erefrygt. Det er derfor bedst, i det mindste for Begyndere i at prædike, at bringe Alting saa noie som muligt paa Papiret: ja dette er i Begyndelsen absolut nødvendigt for at erhverve sig en Færdighed i at tale, og selv i at tænke rigtigt over religiøse Gjenstande. Maaskee er det endog raadeligst, stedse, eller saalænge man kan taale den Anstrengelse, som udfordres til at skrive sin Prædiken og lære den udenad, at blive ved dermed. Mod en overdreven Riagtighed behøver man i denne Henseende neppe at advare.

Om Maaden at holde en Prædiken paa, og det mundtlige Foredrag, er det her blot nødvendigt

at

at anmærke, at den Vane, at læse sin Prædiken af Papiret, er een af de største Hindringer for Prædikestolens Beltalenhed. Ingen Tale, som har til Hensigt at overtale, kan have samme Styrke, naar den læses, som naar den holdes af Hukommelsen. Almindelig Mand foler dette: og hans Fordom mod denne Vane er ikke ugrundet i Naturen. Hvad man herved vinder i Henseende til Rigtighed, veier ikke op mod hvad man taber i Overtalelse og Styrke. Er Prædikantens Hukommelse ikke i Stand til at beholde en heel Tale, vil han kunne hjælpe sig meget ved forte Optegnelser, som han har liggende for sig. Disse vil dog endnu kunne tillade ham i en betydelig Grad at bevare den Frihed og Lethed, som allene kan finde Sted hos En, der taler.

Til Slutning endnu en Grindring i Henseende til den Hjælp, som Prædikanten kan søge hos Andre i at udarbeide den Materie, hvorover han vil prædike. Denne bestaaer deri, at han aldrig, førend han begynder at skrive, raadfører sig med dem, som have skrevet over samme Tapt, eller samme Materie. Raadfører han sig nemlig med Mange, vil det bringe Forvirring og Uorden i hans Begres her; og holder han sig til En allene, vil han ofte uformært trækkes ind i hans Methode, hvad enten den er rigtig eller ikke. Meget mere maa han gjøre Begyndelse med selv at gjennemtænke sin Materie; han maa søge at tage Materialier hos sig selv, samle og ordne sine Tanker, og for sig selv gjøre en Art af Udfast, som det altid vil være nyttigt at bringe paa Papiret. Derefter, men ikke før, maa han see sig

om

om efter, hvorledes Andre have behandlet samme Materie. Paa denne Maade vil Methoden, og de tanker, som tjene til Ledetraad i hans Prædiken, rimeligtvis blive hans egne. Disse tanker kan han forbedre ved at sammenligne dem med den Tankegang, Andre have fulgt: nogle af deres tanker kan han endog, uden at kunne dadles deraf, indlemme i sit eget Arbeide; men altid maa han beholde sine egne Ord og sin egen Skrivemaade. Dette er tilladelig Hjælp; alt andet er Plagiat.

Overhoved saa være den store Hensigt, hvori en Prædikant bestiger Prædikestolen, som er at indgyde sine Tilhørere gode Tanker og Beslutninger, over tale dem til at frygte Gud og blive bedre Mennesker, under hans Prædikens Udarbeidelse stedse nærværende for hans Sjel: og han vil da udbrede igjennem sit hele Arbeide en Aand, som gjør det baade agtet og nyttigt tillige. Den nyttigste Prædikant er altid den bedste, og vil upaatvivleligen ogsaa blive agtet for den bedste. Man forstjonne Sandheden blot i den Hensigt, at forskaffe den en friere og fuldkommere Indgang i sine Tilhøreres Hjerter: saa vil den Prydelse, man giver den, vorde simpel, mandig, naturlig. Det allerbedste Bisald, en Prædikant kan erhverve sig, er det, der har sit Udspring af det alvorlige og dybe Indtryk, som hans Tale efterlader sig i deres Hjerter, som høre ham.

Gemte Kapitel.

Om en Tales Indretning i Henseende til de Dele, hvoraf den bestaaer.

I det foregaaende Kapitel er viist, hvad enhver af de tre store Skuepladse for Weltalenheden har for sig selv som eiendommeligt. Nu folger ogsaa at handle om hvad de alle have tilfælles, om en Tales Indretning i Almindelighed.

Det maa være hvad for en Gjenstand det vil, som Nogen taler over, saa vil han næsten altid gjøre Begyndelse med en Art af Indledning, for at forberede sine Tilhøreres Gemtter; han vil derpaa bestemme sin Materie, og forklare de Begivenheder, som staae i Forbindelse dermed; han vil anvende Beviser for at stødfæste sin egen Menning og fuldkaste sin Modstanders; han vil maaстee, om Leilighed gives, stræbe at opvække Følelse hos sine Tilhørere; og, efter at have sagt alt hvad han finder påsænde, vil han ende med en Slutningstale. Da dette er den naturlige Gang i en Tale, saa bestaaer en regelmæssig og formelig Tale af disse 6 Dele: 1. Epordium eller Indgangen, 2. Materiens Bestemmelse og Inddeling, 3. Fortællingen eller Forklaringen, 4. Bevisforelsen, 5. den pathetiske Deel, og 6. Slutningstalen. Vel er der ingen Grund, hvorfor man ved enhver Leilighed skulde gaae saa formelig tilverks; meget mere vilde saadan en Fremgangsmaade ofte være en Fejl, og kun tjene til at gjøre Talen pedantisk og stiv. Men da de anførte Dele ere de naturlige

Bestanddele af en regelmæssig Tale, og nogle af dem maae findes i enhver Tale, af hvad Art den end er: saa vil det være nødvendigt at handle om en hver af disse Dele i Besynderlighed.

Den første er Exordium eller Indgangen. Denne er ingen rhetorisk Opsindelse; den grunder sig paa Naturen, og gives af den sunde Menneske-forstand. Naar Nogen vil meddele Andre Raad; naar han tager sig paa at undervise eller irettesætte dem: saa vil Klogstab i Almindelighed raade ham, ikke at gjøre dette paa en afbrudt Maade, men begynde med noget, som kan gjøre dem tilbzielige til at domme gunstigt om hvad han vil sige, og give deres Tænkemaade saadan en Stemning, som kan befordre og understøtte den Hensigt, han søger at opnaae. Dette er altsaa, eller skulde være Hovedsiemærket med Indledningen; og i Overensstemmelse hermed kan man med Cicero og Quintilian antage tre besynderlige Siemærker, som dermed kunne haves, nemlig: at gjøre Tilhørerne gunstige, opmærksomme, lærvillige.

Det første af disse Siemærker lader sig derved opnaae, at man i Retstaler undertiden tager Stof til Indgangen af sin egen eller sin Klients besynderlige Stilling, eller af Modpartens Charakteer og Opførel i Sammenligning med sin egen; ved andre Lejligheder af Gjenstandens Bestaffenhed, som staande i en noie Forbindelse med Tilhørernes Interesser; og i Almindelighed af den Bestedenhed, hvormed man foretager sig sin Gjenstand, og den gode Hensigt, man har dermed. Det andet, at gjøre Tilhørerne opmærksomme, kan skee ved at

gi-

give dem nogle Vink om Gjenstandens Vigtighed, Værdighed eller Nyhed; eller ved at opvække hos dem en gunstig Forventning i Henseende til den Tysdelighed, Bestemthed og Korthed, med hvilken man vil afhandle den. Og for at opnaae det tredie Siemærke maa man søge at udrødde hos dem enhver forudsattet Mening mod Sagen og den Synspunct, hvorfra man vil have den betragtet.

Een af disse Hensigter skulde finde Sted ved enhver Indgang. Naar der ingen Anledning er til nogen af dem, kan en formelig Indgang uden Slade til sidesættes. Og virkelig, naar den blot skal tjene til Pomp, er det for det meste bedre at lade den fare, undtagen for saavidt som Agtelse for Tilhørerne gjør det sommeligt, at Taleren ikke bryder lige ind paa dem; men forbereder dem ved en kort Indledning til hvad han vil sige *).

Da Indgangen er den Deel af Talen, som, fordi det altid er af Vigtighed at begynde vel, og gjøre et fordelagtigt Indtryk paa Tilhørerne med det Første, man siger, udfordrer en ikke ringe Omhyggelighed; og den tillige er een af de Talens

*) De gamle Rhetorikere fjelnde mellem to Arter af Indgange, hvilke de kalde principium og insinuatio. Principium er, naar Taleren ligefrem og uden Omstob tilkendegiver Hensigten af sit Foredrag. Insinuatio derimod finder da Sted, naar Taleren maa gjøre en Omvej; naar han i den Forudsætning, at Tilhørerne ere indtagne imod ham eller hans Sag, maa lidt efter lidt først gjøre dem tilbzielige til at høre ham, førend han tydelig for angive, hvorpaa hans Hensigt egentlig gaaer ud. Paas den sidste af disse Arter giver Cicero et fortræffeligt Exempel i hans anden Tale mod Rullus.

B.

Dele, som koste en Forfatter meest Moie: saa vil
folgende Regler for sammes Udarbeidelse være desto
nødvendigere.

Den første Regel er, at Indgangen maa
være let og naturlig. Gjenstanden maa altid ind-
give den; den maa, som Cicero smukt udtrykker
det, ganske være udsprungen af den Sag, hvorom
der skal handles *). For at give den disse Egen-
skaber, synes det at være en god Regel, at man
ikke gjør Udkast dertil, forend man hos sig selv
har bestemt, hvad Talen skal handle om. I
modsat Fald vil man enten bringes til at tage fat
paa et Almoeisted, eller nodes til at indrette Talen
efter Indgangen, istedetfor at Indgangen skulde
indrettes efter Talen. Maar Tankraften engang
er blevet opvarmet og sat i Gang ved at tænke over
Gjenstanden, saa vil Stof til Indgangen meget
lettere tilbyde sig.

For det Andet. Man maa i Indgangen bes-
slitte sig med megen Omhyggethed paa Rigtige-
hed i Udtrykket. Grunden til denne Regel ligger
deri, at Tilhørerne, endnu ubekæftigede med Gjen-
standen selv, eller med Beviisgrundene, ere ved
Indgangen mere tilkede til en streng Bedommelse
af Stil og Maneer, end ved de øvrige Dele af Ta-
len. Noget maa altsaa gjøres for at vinde dem.
Dog maa man af samme Grund vogte sig, at man
ikke lader spore for megen Kunst, hvilken da lettere
vil kunne opdages, end siden, til Skade for den
Overbeviisning, man ønsker at frembringe. Rigs-
tighed

*) Effloruisse penitus ex ea re, de qua tum agetur.

tighed og ukunstlet Behagelighed er en god Ind-
gangs egentlige Charakteer. Derved erholde vi,
hvad Quintilianfordrer: Anseelse af et noagtigt,
ikke spidsindigt Foredrag *).

Den tredie Egenskab, som en god Indgang
maa have, er Beskedenhed. Denne Beskedenhed
maa vise sig i Talerens hele Afdærd. Som et Tegn
paa Algtelse vil den altid være anbefalende, naar
man derimod, ved at begynde med en Selvtillsids
og Stoltheds Tone, kun oprører imod sig Tilhører-
nes Egenhærslighed. Dog maa denne Beskedenhed
aldrig drives saa vidt, at Taleren nedværdiger sig
selv. Det vil altid være af stor Nutte for ham, at
forene dermed en vis Følelse af Værdighed, der har
sit Udspring af den Gjenstands Retfærdighed, eller
Rigtighed, hvorover han agter at tale.

Til en Indgangs Beskedenhed hører ogsaa,
at den ikke lover for meget. Man maa, som Ho-
rats siger, ville

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare
lucem **).

I det mindste kan man antage som en almin-
delig Regel, at Taleren ikke strax i Begyndelsen
maa opbyde sin hele Styrke, men blive efter-
haanden, som han gaaer frem i Talen, større
og sterkere. Tilfælde gives der dog, hvori Tale-
ren ved sin Indgangs Driftighed og Styrke maa
søge at standse den Strom, der er imod ham, og

*) Ut videamur accurate, non callide dicere.

**) De arte poetica v. 143.

radde Fordomme af Veien ved at gaae dem imøde uden Frygt. Ogsaa ved Materier af en declaimatorisk Natur, og i aandelige Taler af et sørdeles paafaldende Indhold, vil en prættig Indgang under tiden have god Wirkning; fun at man ikke begynder i en hsiere Tone, end man siden er i Stand til at vedligeholde.

Før det Fjerde. Foredraget i en Indgang maa sædvanligens være af det rolige Slags. Hestighed og Affect finde her kult sjeldent Sted. Tilhørernes Gemütter maae være gradvist forberedede, førend Taleren kan vove paa nogen stærk og lidenskabelig Følelse. Undtagelser fra denne Regel finde da Sted, naar Gjenstanden er saadan, at man blot behøver at nævne den, for at opvække nogen Sindssæbægelse; eller naar en Persons eller Gjenstands uventede Nær værelse, i Folkeforsamlinger, opflammer Taleren, og driver ham til at udbryde med usædvanlig Varme *). I øvrigt maa ikke forglemmes, at, omendskjent Indgangen i Almindelighed ikke er et passende Sted for varme Følelser, saa bør den dog være saaledes bestaffen, at den kan stemme Tilhørernes Gemütter til de Følelser, som Taleren i de følgende Dele af Talen har i Sinde at opvække hos dem. Hans Tale bør strax i Begyndelsen bære noget Præg af den Aand, hvormed han

siden

*). Saaledes gjor f. Ex. det, at Catilina viste sig i Senatet, den heftige Begyndelse af Ciceros første Tale imod ham: Qvousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra? meget naturlig og passende. De gamle Rhetorikere kaldte saadanne Indgange Exordia ex abrupto.

B.

Åben agter at besselse dem; han maa strax i Begyndelsen angive den Hovedtone, hvori den øvrige Deel af hans Tale er sat, og sege at frembringe den til samme svarende Stemning hos Tilhørerne.

Før det Femte er det en vigtig Regel, at Indgangen ikke maa optage nogen væsentlig Deel af Talens Indhold. Det Indtryk, en Hovedtanke skulde gjøre, vil blive svagere, naar den ikke anbringes fuldstændig og paa sit behørige Sted; og har man allerede i Indgangen berort nogen væsentlig Deel af Indholdet, over hvilken man siden udbreder sig vidtloftigere, saa har samme, naar den anden Gang viser sig, tabt Nyheden Behagelighed.

Endelig saa maa ogsaa Indgangen, saavel i Længde som Bestaffenhed, staae i et passende Forhold til den Tale, hvortil den hører: i Længde, fordi intet kan være urimeligere, end at opføre en meget stor Forstue for en lidet Bygning; og i Bestaffenhed, fordi det ikke er mindre urimeligt, at anbringe altsfor mange og prættige Zirater paa Forstuen til et simpelt Vaaningshuus, eller gjøre Indgangen til et Grayminde i ligesaa munter Smag, som til et Lyshuus. Det er den sunde Forstands Fordring selv, som denne Regel indeholder.

Disse ere de fornemste Regler i Henseende til Indgange. De ere mestendeels lige anvendelige paa alle Arter af Taler. I Retstaler, eller Taler, som holdes i Folkeforsamlinger, har man endnu i Besynderlighed at see til, at man ikke bruger nogen Indgang, som Modparten kan opfange, og vende til

til sin Fordeel. Prædikener ere de Indgange de simpleste, og meget ofte ogsaa de bedste, som forklare Textens Sammenhæng; men ikke maae disse være for lange, da de ellers let staae Fare for at blive torre. Historiske Indgange have i Almindelighed en meget heldig Virkning til at vække Opmærksomhed, naar det kan lykkes Prædikanten at finde en bekjendt, med Texten, eller Talens Indhold i Forbindelse staaende Begivenhed, og ved en passende Udførelse af samme ataabne Veien til den Materie, han vil afhandle.

Det, som i den sædbanlige Orden folger næst efter Indgangen, er Hovedsætningen, eller Fremstillingen af den Materie, hvorom Talen skal handle. Alt hvad der om denne lader sig sige, er, at den maa være saa tydelig, som muligt, og udtrykkes i saa og fattelige Ord, uden i mindste Maade at kunsle derpaa. Derpaa folger i Almindelighed Inddelingen, eller Avgivelsen af den Methode, man vil følge i Talen. Ikke at der i enhver Tale udfordres nogen formelig Inddeling. Denne er ved mange Leiligheder hverken nødvendig eller passende, f. Ex. naar Talen er fort, eller afhandler kun een Punct, eller naar Taleren af andre Grunde ikke forud vil underrette Tilhørerne om den Methode, han agter at folge, eller den Slutning, til hvilken han søger at bringe dem. Orden af en anden Art er vistnok en væsentlig Egenskab ved enhver god Tale; det er at sige: Altting maa være saaledes ordnet deri, at det Foregaaende kan give Lys og Styrke til det Eftersølgende. Men dette lader sig ogsaa opnaae ved en forbergen Methode.

Den

Den egentlig saa kaldede Inddeling bestaaer deri, at Methoden formelig fremstilles for Tilhørerne.

De Taler, hvori denne Art af Inddeling almindeligst har Sted, ere Prædikener; og den synes i disse at have megen Grund for sig. Give formelle Inddelinger maaesse en Prædiken mindre oratorisk Anseelse, saa gjøre de den derimod tydeligere, lettere at fatte, og folgelig mere undervisende for Hoben af Tilhørere; hvilket er en Hovedsag, en Sag, man stedse maa have for sine. Hoveddelene af en Prædiken ere en stor Hjælp for Tilhørerne til at kunne bevare og gjenkalde i Hukommelsen hvad de have hørt; de give dem noget at faste deres Opmærksomhed ved; de sætte dem i Stand til lettere at holde Skridt med Talens Fremgang; de give dem Pauser og Hvilesæder, hvor de kunne eftertanke hvad der er sagt, og se fremad til hvad der skal folge; de føre ogsaa den Fordeel med sig, at de give Tilhørerne Leilighed til at forudsee, naar de skulle vorde befriede fra Opmærksomhedens Arbeid, og gjøre derved, at de følge Taleren med mere Taalmodighed.

Jen Prædiken eller anden Tale, hvori det er passende at bruge Inddeling, turde følgende være de væsentligste Regler for samme.

Først. De forskjellige Dele, hvori Materien inddeltes, maae være virkelig forskjellige fra hverandre; d. e. den ene maa ikke indbefatte den anden. Ved at forsee sig herimod, vil man indhylle Materien i Utlydelighed og Ordenen *).

Før

*). F. Ex. Om Nogen angav, først at ville handle om Dydens

For det Andet maa man i at inddede see til, at man folger Naturens Orden. Man maa begynde med de simpleste Punkter, som lettest kunne flettes, og nødvendigen først maae undersøges; og fra disse gaae frem til dem, der ere byggede paa samme, og forudsætte Kundskab derom. Man maa inddede sin Materie i de Dele, hvori den lettest og naturligst lader sig oplöse, saa at den kan synes at stille sig selv ad, og ikke paa en voldsom Maade at adsplettes *).

For det Tredie. De forskjellige Ledemode af en Inddeling maae udtomme Materien. Inddelingen bliver ellers ufuldstændig; man viser Gjenstanden i nogle af dens Stykker og fra enkelte Sider, uden at meddele nogen Plan, som sætter Tilhøreren i Stand til at overse det Hele.

For det Fjerde maae de Udtryk, hvori Delene fremsættes, være saa kort fattede, som muligt. Bestemthed maa man her fremfor alle Ting bestrebe sig for. Blive Delene fremsatte i saa tydelige, udtryksfulde og tillige faa Ord, som muligt, saa vil dette aldrig manglende at gjøre et behageligt Indtryk paa Tilhørerne, og tillige bidrage meget til, at Inddelingen desto lettere kan beholdes i Hukommelsen.

For det Femte vogte man sig for at gjøre Delenes Antal større, end uundgaaelig forsondent

deus Fordele, og bernest vise, hvad der skal bevæge os til at lægge vind paa Øyden.

* Et henspil paa de gamle Rhetorikeres dividere, non frangere.

dent. Ved en altfor stor Mængde af Dele og underordnede Dele faaer Taleen Unseelse af Haardhed og Torhed, og Hukommelsen trættes uden Nødvendighed.

Disse Reglers Jagttagelse, og overhoved al mulig Omhyggelighed og Noagtighed i Valget af Inddelingen er i en Prædiken eller Retstale saa meget desto nødvendigere, som den hele Tale ellers vil blive sorvirret eller kraftlos. Ere Tilhørerne end ikke i Stand til at sige, hvori Feilen stikker, de ville dog føle, at der er nogen Mangel paa Orden, og finde sig lidet rørte af hvad Taleren siger.

Næst efter Inddelingen følger den Bestanddeel af en Tale, som Fortællingen eller Forklaringen udgjør. Begge stilles medrette ved Siden af hinanden, saasom de næsten have samme Regler, og gemeensigen ogsaa samme Niemærke; hvilket er intet andet, end at sætte den Sag, om hvilken der handles, i et tydeligt Lys, forinden man gaaer over til Grundene for nogen besynderlig Paastand, eller søger at opvække deeltagende Følesser.

Hvad Fortællingen angaaer, da er den i Retstaler et meget vigtig Deel af Talen, og fordrer en fortrinlig Omhyggelighed. De Omstændigheder, en Sagfører fortæller, ere Grundvolden for alle hans tilkommende Slutninger. Det gjalder alt, saa her for ham om at forene Fordeel for hans Sag med Sandhed, uden at vise for megen Kunst, hvorpaa han kun vil arbeide sig selv imod, og opvække Mistroe til sin Oprigtighed. Lydelighed, Sandhedsynlighed og Korthed ere i øvrigt de Egenskaber, hvorved denne Deel af Talen især maa udmaake sig.

En

En eneste uoplyst og af Dommeren missforstaet Begivenhed eller Omstandighed kan tilintetgjøre Virkningen af alle de Beviser, som Taleren betjener sig af. Er hans Fortælling blottet for Sandhedsynlighed, en Egenskab, han især maa søge at forstaffe den ved at skildre de omhandlede Personers Charakterer, saa vil den ikke komme i nogen Betragtning hos Dommeren; og er den vidtloftig og langvarig, saa bliver Dommeren fed af den, og glemmer den *).

I Prædikener, hvor der sjeldent gives Lejlighed til Fortælling, træder Forklaring over den Materie, som skal afhandles, i Fortællingens Sted, og maa foredrages omtrent i samme Tone, det er: den maa være fortattet, tydelig og bestemt; udført i en correct og net, ikke med mange Prydeler udsmykket Stil. At udvikle paa en passende Maade den Lærdom, som Texten indeholder; at give et fuldstændigt og tydeligt Begreb om den Dyds eller Lastes Natur, som Talen skal håndle om, er egentlig, hvad den didactiske Deel af en Prædiken udfører: og paa en rigtig Udførelse af denne beroer det meget i Henseende til alt hvad der siden kommer, naar Overtalelsen skal frembringes. Den store Kunst, naar man herved vil opnæae sin Hensigt, bestaaer deri, at man ved at tænke dybt over sin Gjenstand, ved at betragte den under forskellige Synspunkter og i dens forskellige Forhold, sætter sig i Stand til, paa den tydeligste og stærkeste Maade at fremsætte den.

Den

* Erembel paa en mestersig indrettet Fortælling vil man finde hos Cicero i hans beromte Forsvarstale for Milo.

Den fjerde Bestanddeel af en Tale var Bevisførelsen. Denne er, paa hvad for et Sted, og over hvad for en Materie Nogen taler, af største Vigtighed. Thi den store Hensigt, i hvilken man ved alvorlige Lejligheder taler, er, at overbevise Tilhørerne om, at Noget er sandt, eller ret, eller godt; og ved Middel af denne Overbevisning, at virke paa deres Beslutninger. Grundige Beviser ere, som ofte er blevet erindret, Grundvolden til al mandig og overtalende Weltalenhed.

Hvad nu Beviserne angaaer, da udfordres i Henseende til samme tre Ting: 1. Opfindelse, 2. passende Stilling og Ordning, og 3. Indskædning i saadant et Foredrag, som kan give dem den største Eftertryk.

Den første af disse, Opfindelsen, er vistnok den vigtigste, og Grundvolden til det Øvrige. Men at gjøre nogen væsentlig Hjælp i denne Henseende, staar uden Twivl ikke i Kunstens Magt. Den kan lære Taleren, hvorledes han paa den fordelagtigste Maade skal behandle sine Bevisgrundene; men Bevisgrundene selv kan den ikke levere ham: disse maa hans Kundskab om Gjenstanden og dybe Tænken over samme allene lade ham opfinde *).

Vi

* De maae, efter en Ciceros og Quintilians Udtryk, være hentede e visceribus causæ. De gavile Rhetorikere gikellers heri videre. De lovede ikke allene at lære Taleren, hvorledes han paa den fordelagtigste Maade skulle benytte sig af sine Bevisgrundene; men ogsaa at erstatte ham hans Mangel paa Opfindelse selv, og lære ham, for enhver Sag og enhver Gjenstand at finde de fornødne Bevisgrundene. Dertil sigtede deres saa kaldede loci communes (eller egentlig loci topici, Bevisfilder), som hos Aristoteles, Cicero og Quintilian spille saa vigtig en Rolle.

B.

Vi opholde os altsaa ikke ved at vise, paa hvad Maade de fornødne Beviser kunne opfindes, men begive os til det Andet, som Beviisførelsen udfordrer, nemlig Bevisernes rigtige Ordning og Udførelse.

Der gives to Måader, som en Taler kan besjene sig af i at føre Beviser. Disse kalder man med Kunstnavne: den analytiske og synthetiske Methode. Den analytiske er, naar Taleren sjuler sin Hensigt i Henseende til hvad han vil bevise, indtil han lidt efter lidt har fort Tilhørerne hen til Slutningssatsen. Han leder dem Skridt for Skridt, fra een bekjendt Sandhed til en anden, indtil Slutningssatsen paatrænger sig dem, som en naturlig Folge af den opstillede Slutningskjede^{*)}). Denne Methode forudsætter ikke liden Kunst, kan udføres med megen Behagelighed, og er skikket til at bruges, naar Tilhørerne ere sterkt indtagne mod en Sandhed, og maae ved umærkelige Skridt ledes til Overbeviisning.

Men der gives kun saa Gjenstande, som tillade denne Methode, kun saa Leiligheder, ved hvilke den
be-

^{*)} S. Ex. Maar man i at bevise Guds Tilvoxelse gaaer ud fra den Anmærkning, at alt hvad vi see i Verden har havt en Begyndelse; at alt hvad der har Begyndelse har nødvendig havt en foregaaende Aarsag; at, naar der i menneskelige Verker viser sig Kunst i Virkningen, saa kan man derfra slutte til Hensigt hos Verkets; og man saaledes leder Tilhøreren fra en Aarsag til en anden, indtil man kommer med ham til en høieste første Aarsag, der er Kilden til al den Orden og Hensigt, man bliver vær i Skabningsverket.

bequemt kan anvendes. Den almindeligste Art af Beviisførelse, og tillige mest overeensstemmende med Gangen i offentlige Foredrag, er den saa kaledede synthetiske, naar det, som skal bevises, aabenhjertigen fremsettes, og understottes med det ene Beviis efter det andet, indtil man troer den fornødne Overbeviisning frembragt hos Tilhørerne.

En af de første Ting, man herved har at iagttagte, er at gjøre et rigtigt Valg iblandt de forskellige Grunde, som ved Gjenstandens Betragtning frembyde sig for os. Af disse maae vi velge dem, som forekomme os selv at være de vigtigste, og som, efter det Indtryk, de gjøre paa os selv, ogsaa kunne formødes at ville have den bedste Virkning til at overtale Andre.

Ere Beviisgrundene vel valgte, saa vil deres Virkning for en stor Deel beroe paa den Stilling, man giver dem, og den Orden, hvori de sættes, saa at de ikke forvirre og ere hverandre i Veien, men understøtte hverandre indbyrdes, og i den skjonneste og bedste Retning virke hen paa Synspuncten. Folgende ere omrent de Regler, som i denne Henseende blive at iagttagte.

Den første Regel er, at vi maae vogte os for at blande Beviisgrunde af forskjellig Art og Beskaffenhed sammen med hverandre. Sandhed, Pligt og Interesse ere de tre store Gjenstande, som alle menneskelige Undersøgelser gaae ud paa. Men Grundene for disse Gjenstande ere af forskjellig Art; og hvem der vil sammenfatte dem alle under een Syns-

Synspunct, vil derved gjøre sit Foredrag forvirret, og beroe det sin Skjønhed *).

Hvad dernæst angaaer de forskellige Grader af Styrke i Beviisgrundene, da er den sædvanlige Regel denne, at man lader dem følge paa hverandre i stigende Forhold, paa samme Maade, som i en Klimax. Dette gælder især da, naar Taleren har en klar Sag, og er vis paa tilfulde at kunne bevise den. Under saadan Omstændighed kan han vove at begynde med svagere Grunde, stige gradvis op, og ikke vise sin fulde Styrke, forend til sidst, naar han kan være forsikret om at gjøre et heldigt Indtryk paa Tilhørernes ved det Foregaaende forberedede Gemütter. Men altid bør denne Regel ikke følges. Thi har Taleren Mistroe til sin Sag; har han kun et eneste Hovedbeviis, hvorpaa han kan lægge den største Vægt: saa gjør han øste bedst i at stille dette Hovedbeviis i Spidsen, for at indtage Tilhørerne forud, og gjøre det sterkeste Indtryk paa dem strax i Begyndelsen. Og hænder det sig, at der blandt en Mængde af Beviser er eet eller to, som ere kjendesigen svagere end de øvrige, men dog brugbare: saa raader allerede Cicero at sætte samme i Midten, som et Sted, der mindre falder i

Di-

*) F. Cr. Om Nogen, som vilde anbefale sine Tilhørere Velvillighed, eller Kjærlighed til Næsten, tog sin første Grund af den indvortes Tilsfredshed, som et velvilligt Sindelag. Fjender; den anden af den Forbindelighed, som Christi. Exempel i denne Henseende præsætter os; og den tredie deraf, at vi ved saadan Tænkemaade forhverve os vores Medmenneskers Tilsvoelighed. Thi den første og tredie ere tagne af Nutte — indvortes Fred og udvortes Fordelse — og imellem disse er der sat en anden ind, som ene og allene er tagen af Pligt.

B.

Ginene, end Begyndelsen eller Enden af Beviise forelsen.

Før det Tredie. Naar vore Grunde ere stærke og fyldestgjorende, da jo mere de adskilles og behandles hver for sig, jo bedre. Enhver kan da taale at fremstilles for sig selv, at sættes i sit fulde Lys, at udvides og lægges Vægt paa *). Ere de derimod blot af det Slags, som tages af Formodning, da er det sikkere at samle dem sammen, og stikke dem ind imellem hverandre, at de, som Quintilian udtrykker sig, i sig selv svage, kunne understøttes ved indbyrdes Hjælp **).

Før det Fjerde. Omendkjont en omstændelig Udvikling af en Beviisgrund ofte er ualmindelig skøn, saa maa man dog tage sig i Agt, at man ikke altfor meget udvider og mangfoldiggjør sine Beviisgrunde. Dette tjener mere til at gjøre en Sag mistænkt, end til at give den Vægt. Man besværer kun derved Hukommelsen, og svækker den Overbeviisning, som faa, men vel valgte, og ikke altfor vidtloftigt udforte Beviser vilde frembringe. Der gives i Beviisforelsen, som i andre Dele af Talen, en hvis Grænse, hvilken man ikke bør overskride.

Hvad

*) Et fortræffeligt Exempel paa en omstændelig Udvikling af en Beviisgrund giver atter Cicero i hans Tale for Milo. Beviisgrundens er tagen af en Tidsomstændighed. Milo sogte om Consulatet, og Clodius blev myrdet nogle faa Dage, forend Consulvalget skulde gaae for sig.

B.

**) Ut hæc imbecilla natura mutuo auxilio sustineantur.

Hvad det Tredie angaaer, som udfordres til en Beviisforelses heldige Virkning, nemlig at Beviserne indskædes i saadant et Udttryk, og foredrages paa saadan en Maade, som kan give dem mest Eftertryk, da henvises her Læseren til hvad der i det Foregaaende allerede er anmeldt om det gode Udtryks Egenstaer, og hvad der herefter endnu skal anmeldes i Henseende til Udtalen og det mundtlige Foredrag.

Vi gaae altsaa nu over til en anden væsentlig Deel af Talen, der er anført som den feunte i Ordenen, nemlig den pathetiske. Dette er uden Tvivl den, hvori Vestalenheden fornemmeligen herstår, og meer end nogensteds kan vise sin Kraft. Tilhørernes Golelse og Sindsbevægelser skulle her drages ind i Spillet med. Allevegne, hvor det er om Underviisning og Oberbeviisning at gjøre, er det Forstanden allene, man har at henbende sig til. Men her gjælder det om at overtale; og i dette Tilfælde maa man henbende sig til Hjertet og Sindsbevægelserne, af den meget fattelige Grund, at Sindsbevægelserne ere den store Drivefjeder til de menneskelige Handlinger.

For nu med Held at kunne virke paa de menneskelige Sindsbevægelser, eller for at være pathetisk, er det langtfra ikke nok, at have en philosophisk Kundskab om Sindsbevægelserne. Nei, derselb sit hører et Talent, som ingen Kundskab kan give; et Talent, som vi maae have Naturen, eller en vis stærk og lykkelig Sjels Følsomhed at takke for. Rhetoriken overlader derfor til Philosophien at undersøge Sindsbevægelsernes Natur, og lader sig

i denne, som i enhver anden Art af Vestalenhed, nære med at lede Geniet, med at være det behjælpeligt til at ytre sig paa den fordelagtigste Maade, og, om muligt, at forebygge dets Wildfarelser og Udsbævelser *). Og hertil henhøre følgende Erindringer.

Den første er, at man omhyggeligen overvejer, om Gjenstanden er stikket til Sindsbevægelsers Opvækelse, og, om den er det, hvad for en Deel af Talen der da for denne Hensigt er den bekvemmeste. At bestemme dette er et Werk af en god Dommekraft. Alt hvad herover i Almindelighed lader sig sige, er, at dersom vi ønske, at nogen ved vort Foredrag opvakt Golelse skal have en varig Virkning, så maae vi først og fremst bringe Forstanden og Dommekraften paa vor Side. Tilhørerne maae være overbeviste om, at der er gode og tilstrækkelige Grunde forhaanden til at indlade sig med Varme i Sagen; de maae være i Stand til at retfærdiggjøre for sig selv den Sindsbevægelse, de føle. Er deres Sind ikke sat i denne Forfatning, saa vil den Golelse, Taleren kan have opvakt hos dem, forsvinde igjen ligesaa hastigt, som den opkom. De næste Vestalenhedslætere ansie

der

*) Ogsaa i denne Henseende gik de gamle Rhetorikere videre. De anførte metaphysiske Undersøgelser over enhver Sindsbevægelses Natur; de gavé en Forklaring og Beskrivelse derover; de handlede om deres Aarsager, deres Virkninger, ledsgaende Omstændigheder, og udledede deraf Regler for hvorledes man skal virke paa dem. I Særlighed har Aristoteles i sin Afhandling over Rhetoriken udviklet Sindsbevægelsernes Natur med megen Grundighed og Skarpsindighed.

B.

derfor Sindsbevægelsernes Opvækelse den sidste Deel af Talen; hvilken ogsaa virkelig, efterat Grunde og Slutninger allerede have gjort deres fulde Virkning, synes at være det naturlige Sted for den. Hvorom Alting er, saa mærke man

Før det Andet, at man aldrig formeligen bestemmer nogen vis Deel af Talen til Sindsbevægelsers Opvækelse, aldrig varsler Tilhørerne om, at man nu vil søge at røre dem, eller vel endog opfordrer dem til villigen at lade sig røre. Det slaaer næsten aldrig fejl, at jo dette bliver en Art af kolende Middel for Sindsbevægelsen. Man giver dem derved et Vink om at være paa deres Post, og gjør dem langt tilbørligere til at kritisere Foredraget, end lade sig røre derved. Heldigere vil man uden Tvivl være i at gjøre Indtryk, naar man ikke udtrykkelig lægger an derpaa, men bemægtiger sig det kritiske Øieblik, der er dette Formaal gunstigt, og da, efter tilbørlig Forberedelse, sammentrænger saadanne Omstændigheder, saadanne levende Billeder og Forestillinger, hvore ved Tilhørernes Følelse kan opslammes, forend de selv mærke det.

Før det Tredie maa man ikke forglemme, at der er stor Forskjel paa at vise Tilhørerne, at de bør røres, og virkeligen at røre dem. Man frem sætte saa mange Grunde, som man vil, for at vise dem, hvorfor det er deres Skyldighed, hvorfor det er fornuftigt og anstændigt, at de ved en vis Lejlighed lade sig røre: disse Grunde kunne dog intet videre udrette, end at gjøre dem stikkede, eller forberede dem til at antage saadan en Følelse; men

Fø.

Følelsen selv kunne de ikke opvække hos dem. Maturen har alviist enhver Følelse eller Sindsbevægelse sin bestiente Art af Gjenstande; og, uden at fremstille disse for Ejelen, staar det ikke i nogen Talers Magt at opvække den til samme svarende Fornemmelse. Det altsaa, hvorpaa Hensigten Opsnaaelse ved et pathetisk Foredrag ene og allene beroer, er at skildre Gjenstanden for den Sindsbevægelse, man ønsker at opvække med de naturligste og stærkeste Træk, og beskrive den med saadanne Omstændigheder, som synes bedst stikkede til at fremkalde Forestillingen derom hos Andre. Taleren maa slaae sine Tilhøreres Indbildningskraft med saadanne Omstændigheder, som i Klarhed og Styrke ligner dem, hvormed Sandserne eller Huskommelsen ledsager Gjenstandene. Til at iværksætte dette gives der

Før det Fjerde fun et eneste kraftigt Middel, dette nemlig: at Taleren selv er rørt. Der bringes ved virkelig Sindsbevægelse tusinde interesserende Omstændigheder, som ingen Kunst kan efterabe, ingen Favnhed i at beskrive erstatte. Sindsbevægerne virke ved en Art af Smitsomhed. Er Taleren selv indvortes rørt, saa giver dette hans Ord, hans Blik, hans Gebærder og hans hele Maneer en rørende Egenstab, som udsører en næsten uimodstaelig Magt over dem, der høre ham.

Før det Femte er det nødvendigt at være opmærksom paa det Sprog, der er Sindsbevægelerne eget. Dette vil man altid finde at være utvungent og simpelt. Det kan være besjelet med

dristige og stærke Billeder; men det forkaster al
søgt Prydelse. Det er et Mennestes Sprog, som,
allene bestætiget med den Gjenstand, der har beme-
stret sig hans Sjel, og sat den i Bevægelse, ikke har
andet Diemærke, end at fremstille denne Gjenstand
med alle dens Omstændigheder ligesaa stærkt, som
han selv sører den. Saadant maa Talerens Sprog
være, naar han vil virke paa Hølelsen; og saadant
vil det blive, naar han taler af virkelig Hølelse;
dristigt, varmt, simpelt. Vil han bie, til han
faaer sit Udtryk i Stand, faaer det glattet og pyn-
tet: saa taber han sin egen Varme; og da vil han
ikke mere kunne røre Hjertet: hans Foredrag vil
blive koldt; det vil blive en Skribents Sprog, som
beskriver, ikke Mandens, som sører.

For det Sjette vogte man sig for at inds-
blande i den pathetiske Deel af en Tale nogen
ting af en fremmed Natur. Man afbryde, eller
forandre ikke Sindsbevægelsernes naturlige Løb ved
Udsævelser; man opoffre alle, endog de mest glim-
rende Skønheder, hvorved Opmærksomheden af-
drages fra Hovedgjenstanden, og som tjene mere til
at fornse Indbildningskraften, end til at røre
Hjertet. Lignelser ere derfor i denne Deel af Ta-
len sjeldent af nogen god Virkning, og mestendeels i
hos Grad upassende. Endog Grunde kunne her
anbringes i Ulide; i det mindste er en lang og skarp-
sindig Række af Slutninger noget, som man aldeles
maa afholde sig fra.

Tilsidst mærke man endnu, at man ikke maa
gjøre denne Deel af Talen altfor lang. Varme
Høleller ere for heftige til at kunne være længe.

Ta-

Taleren maa vide i rette Tid at trække sig tilbage,
og gaae over fra den lidenskabelige til en rolig To-
ne; men han maa nedstige uden at falde. For al-
ting maa han ikke ville overspænde Sindsbevægels-
sen. Altid tage han Hensyn til hvad Tilhørerne
kunne bære, og aldrig glemme han, at Bestræbelse
for at gjøre deres Følelse altfor varm, er den sikker-
ste Vej til at frembringe hos dem en fuldkommen
Kulde. *)

Den sidste Deel af en Tale, som endnu staar
tilbage at handle om, er Perorationen eller Slut-
ningstalen. Om denne er der ikke meget at sige,
da den efter den foregaaende Tales forskellige Ind-
hold kan være af en meget forskellig Beskaffenhed.
Undertiden kommer den hele pathetiske Deel meest
passende i Perorationen; undertiden, naar hele
Talen har været af den beviisforende Art, passer
det sig bedst at slutte med en summarisk Gjentagelse
af Beviisgrundene, paa det at disse kunne efterlade
sig et fuldt og stærkt Indtryk i Tilhørernes Gemyt-
ter. Chi den store Regel i Henseende til Slutnin-
gen, en Regel, som Naturen selv synes at tilsi-
ge.

*) Hvorledes den pathetiske Deel af en Tale bor være ind-
rettet, finde vi ogsaa et skønt Exempel paa hos Cicero
i hans sidste Tale mod Verres, hvori han beskriver den
Grusomhed, som udøvedes af Verres, medens han var
Stattholder i Sicilien, mod en vis Gavius, en romersk
Borger. Cædebatur virgis in medio foro Mes-
lanæ civis Romanus, siger han, o. s. v. som hos
ham selv fortjener at efterlæses; men hans Genie fore
ham for vidt, naar han tilsidst vil indtage, ikke allene
Tilhørerne, men ogsaa de vilde Dyr, Bjergene og Ste-
nene mod Verres.

er, at give det den sidste Plads, hvorpaa vi ville, vor Sags Styrke skal beroe.

I Prædikener gør man gemeenlig Slutning med nogle Folger af hvad der er blevet fremsat. Man har herved at see paa, ei allene at disse Folger virkelig og uden Evang lade sig udlede af det Foregaaende, men ogsaa, hvad man i Allmindelighed er mindre opmærksom paa, at de stemme saa nsie overeens med Talerens Indhold, at det Heles Enhed ikke skal brydes derved. Thi hvor rigtigt end visse Folger lade sig udlede af Textens Lærdom, saa have de dog en slet Virkning, naar de ved Enden af Prædikenen indføre en ganske ny Gjenstand, og afdrage Tilhørernes Opmærksomhed fra den Hovedsag, til hvilken Prædikanten har styrret deres tanker hen.

Endelig er det ved alle Taler en ikke ubetydelig Sag, at træffe den egentlige Punct, hvor man bør holde op, saa at man hverken ender afbrudt og ubrentet, ei heller slusser Tilhørernes Forventning, at Talen snart skal være tilende, og svæver saalænge omkring Slutningen, til de blive kede deraf. Man maa sege at ende paa en god Maade, ikke med en mat og slæbende Tanke, men med Værdighed og Aand, at man kan efterlade sig Tilhørernes Gemytter varme og med et fordelagtigt Indtryk baade af Gjenstanden og Taleren.

Sjette Kapitel.

Om det mundtlige Foredrag og den saa faldede udvortes Veltalenhed.

De forskjellige til Veltalenhed, eller offentlige Foredrag, henhørende Hovedstykker have i det Foregaaende været Gjenstanden for vor Opmærksomhed. Derfra gage vi nu over til en anden ikke mindre vigtig Deel af Veltalenheden, nemlig Det mundtlige Foredrag og Den saa faldede udvortes Veltalenhed.

For at overbevises om, hvor vigtig denne Veltalenhed er, behøve vi kun at overveie, hvad vor Hensigt er, naar vi henvende os til Andre med Ord. Nabenhære er denne ingen anden, end al gjøre et vist Indtryk paa dem, at meddele dem vores Forestillinger og vores Følelser. Men nu er vor Stemmes Tone, vores Blik, vores Gebærder ligesaa vel Tolke for vores Forestillinger og Følelser, som Ord. Det Indtryk, de gjøre paa Andre, er ofte endog langt stærkere, end det, som Ord funns frembringe. Vores Følelers Betegnelse ved Toner og Gebærder har den Fordeel for den, som stear ved Ord, at den er Naturens Sprog, det Sprog, som Naturen lærer alle Mennesker; og som forstaaes af alle Mennesker; naar derimod Ord ere blot vilkaarlige, indførte Tegn paa vores Ideer, og ville derfor kun gjøre et svagt og ubestemt Indtryk paa dem, vi henvende os til dermed, dersom de ikke understøttes af Udtalen og Overleverelsen. Ja der er saa nsie en Forbindelse mellem visse Følelser og den eien dom-

dommelige Magde at udtale dem paa, at den, som ikke udtaler dem paa denne Maade, aldrig kan overhøise os om, at han selv samtykker i, eller er gjenemtrængt af dem; hans udvortes Foredrag kan da endog være saadant, at alt hvad han siger har et Anstreng af Usandhed *). Den udvortes Veltæshed staer altsaa i den næste Forbindelse med det, som er, eller har vært den høieste Hensigt med at tale offentligt, nemlig at overtale; og fortjener derfor at studeres af den, der træder op i det vigtigste og alvorligste Viemed, ligesaa meget, som af den Taler, hvis eneste Hensigt er at behage.

De store Formgale, som enhver offentlig Taler naturligvis maa have, ere: først at tale saaledes, at han tilfulde og let kan forstaes af Alle, som høre ham, og dernæst, at tale med Unde og Eftertryk, saa at han kan behage og røre Tilshørerne.

Først at kunne tilfulde og let forstaes, kommer det an paa følgende fire Ting: en behorig Grad af Stemmens Lydelyghed, Udtalens Lydelyghed, dens behorige Grad af Langsomhed, dens Rigelighed.

Det Første, en offentlig Taler maa være opmærksom paa, er, at han kan høres af alle Dem, han taler til. Han maa stræbe at opfylde med sin Stemme det Rum, som Førsamlingen intager.

Der-

*) Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? sagde Cicero mod M. Calidius, da denne i en slæbende Tone, uden Varme og legemligt Udtryk anklagede en vis Q. Gallius for at have villet forgive ham. vid. Cic. de clar. orat. c. 8a.

Hertil maa vel Naturen have gjort Sit; men Menget kommer ogsaa i denne Henseende an paa Maaden, hvorpaa man omgaaes sin Stemme, saavel som paa enhver Stemmes eiendommelige Omfang og Boielighed. Ethvert Menneske har i sin Stemmetre Grader eller Trin: den høje, Middelstemmen, og den lave Stemme. Den høje er den, som man bruger, naar man raaber til Nogen i en Grastand; den lave nærmer sig til en Kvinden; og Middelstemmen er den, som vi i Dagligtale betjene os af. Af disse har Middelstemmen det største Omfang og den meste Boielighed. En Taler kan gjøre sin Stemme lydeligere, uden at forandre Tone, eller forlade Middelstemmen, og gaae op i den høje Stemme; og Erfaring lever, at den høje af Stemme, som vi ere vante til i Omgang med Andre, er den, vi kunne give meest Legeme, og den meest vedvarende Styrke af Lyd; naar vi derimod, ved at begynde i den højest Tone, baade indstrænke os i Henseende til Omfanget, og tillige, forend vi komme til Enden, maae tage vor Tilslugt til en Anstrengelse, der er prættig baade for os selv og for Tilhørerne. Middelstemmen er altsaa den, som vi i Almindelighed bør betjene os af i offentlige Foredrag; og Regelen bliver denne, at vi maae give vor Stemme en fuldkommen Styrke og Yerde af Lyd, men altid inden Middelstemmens Grændser. Ogsaa maae vi gjøre os til Lov, at vi aldrig udtale flere Ord tilsammen, end vi uden Besvær for os selv, og uden nogen overordentlig Anstrengelse ere i Stand til. Saalænge vi holde os inden disse Grændser, ville samtlige Stemmens Organer med Lete

Lethed funne ubove deres forskjellige Forretninger, og vi skulle altid beholde Stemmen i vor Magt. Som en nyttig Anmærkning i Hensyn til at kunne høres godt, kan ogsaa ansøres, at vi sætte vort Die paa nogle af de længst fraværende Personer i Forsamlingen, og betragte os selv som talende til dem. Thi vi udtales naturligvis og ligesom meest chanist vores Ord med den Grad af Styrke, at vi kunne høres af den, til hvilken vi henvende os dermed, forudsat, at denne ikke er længere borte, end vor Stemme kan naae. Som dette er Tilsædet i almindelig Omgang, saa vil det ogsaa finde Sted ved offentlige Foredrag. Kun at vi derved erindre os, at vi saavel offentlig, som ellers i Omgang med Andre, kunne støde Dret, og blive ubehagelige ved at tale for høit.

Det andet Middel til at høres og forståes godt er Udtalens Tydelighed. Denne bidrager maastee mere dertil, end den blotte Lydens Styrke. Den, der besitter sig paa en tydelig Udtale, vil med en i sig selv svag Stemme naae videre, end den stærkeste Stemme, uden hin, er i Stand til. Noie maa desfor enhver offentlig Taler agte paa denne Omstændighed. Han maa give enhver Lyd, han fremfører, sit rette Forhold, og lade bestemt høre hver Stavelse, ja endog hvert Bogstav i det Ord, som han udtaler.

Før det Tredie udfordres der til fuldkommenhed at funne forståes et vist Maadehold i Henseende til Udtalens Hastighed. Ligesom paa den ene Side en dobbel og slæbende Udtale, der stedse løber Tilsørernes Tanker løbe fra Taleren, maa gisre etc.

ethvert Foredrag ledsmælt og trækkende: saa forvirrer man paa den anden Side ogsaa ved at tale for hastigt al Artikulation og al Menning. En behørig Grad af Langsomhed giver desuden det, der siges, Vægt og Værdighed; den er en stor Hjælp for Stemmen ved de Pauser og Hvilepunkter, som den tillader denne lettere at forstasse sig; den sætter Taleren i Stand til at give alle sine Toner mere Kylde og Velklang; og tjener ham endeligen ogsaa til at bevare det tilbørlige Herredomme over sig selv.

En offentlig Taler maa, for det Gjerde, ogsaa besitte sig paa en rigtig Udtale, det er: han maa give hvert Ord, han fremfører, den samme Lyd, som den finere Maade at udtales Ordene paa, i Modsetning af den brede, gemene eller provinszielle, giver dem. Dette udfordres saavel for at tale forståeligt, som for at tale med Behagelighed og Skjønhed. Hertil kan endnu følgende Anmærkning føjes, at da der i ethvert Fleerstavelses-Ord altid er een Stavelse, som udmarker sig ved Accenten eller Toneholdet, og derfor maa betegnes med et stærkere Tryk, end de øvrige: saa bliver det i denne Henseende en viktig Regel, at man i offentlige Taler giver hvert Ord samme Tonestemning (Accentuation), som Enhver, der ejender Accentens egentlige Sæde, giver det i daglig Tale. Man forfalder ellers til en falsk, eller theatralst Maneer, og giver Sproget en kunstlet unaturlig Anseelse, hvorved det taber meget både i Behagelighed og Eftertryk.

Vi komme nu til det mundtlige Foredrags højere Egenstæber, ved hvis Jagtagelse det ikke blot

Blot er Talerens Sag at gjøre sig forstaaelig, men ogsaa at give hvad han siger Behagelighed og Eftertryk. Disse lade sig bringe under 4 Stykker; Emphase, Pauser, Toner og Gebærder.

Først altsaa om Emphasen. Ved Emphass forstaaer man en stærkere og fuldere Stemmens Lyd, ved hvilken vi udmaerkede den accentueredes Stavelse i et eller andet Ord, som vi ville lægge en besynderlig Vægt paa, og hvis Virkning paa den øvrige Deel af Tanken vi have i Sinde at tilkjendegive. Undertiden maa det emphatiske Ord adskilles fra de øvrige ligesaavel ved at udtale det med en besynderlig Tone, som ved et stærkere Tonehold. Paa en rigtig Behandling af Emphasen bevoer enhver Tales hele Løb og Aaland. Lægger man ikke Eftertryk paa noget Ord, saa bliver Talen ei allene tung og død, men ogsaa Meningen ofte stvedydig; lægger man den urigtigt, saa forvender og forvirrer man Meningen aldeles. Udtrykkets hels Kraft og Skønhed beroer ofte paa det ved Tonen udmaerkede Ord, og, ved at anbringe Emphasen paa forskellige Maader, kunne vi fremstille een og den samme Tanke under ganske forskellige Synspuncter *).

Den store og virkeligen eneste Regle, som lader sig give i Henseende til den rigtige Brug af Emphasen, er denne, at Taleren søger at erhverve sig en rigtig Forestilling om de Tankers Aaland og

Kraft,

* Saaledes f. Ex. sættes disse Jesu Ord til Judas: *Iudas, forvader du Menneskens Son med et Kys?* i et forskelligt Lys, efter som Emphasen lægges enten paa forraadet, du, Menneskens Son, eller Kys.

Kraft, som han skal udtrykke. At fordele Eftertrykken paa den rigtigste og mest passende Maade er en bestandig Øvelse for Opmærksomheden og den sunde Forstand; og at have en Gærdighed heri er langtfra ingen ubetydelig Sag; det er et af de største Beviser paa en ægte og rigtig Smag; og har sin Oprindelse af en fin Følelse hos os selv, og rigtig Bedømmelse af hvad der er bedst stillet til at gjøre Indtryk paa Andres Følelse. Kun vogte man sig, at man ikke sammendynger altfor mange emphatiske Ord; det er blot ved et fornuftigt Maadehold i Brugen af dem, at vi kunne give dem nogen Vægt. At fuldproppe enhver Mening med emphatiske Ord, er ligesom at fylde enhver Side i en Bog med udmaerket Skrift, hvilket i Henseende til Virkningen er netop det samme, som aldeles ingen saadan Forskjel at anbringe.

Næst efter Emphasen kommer det i at tale meget an paa Pauserne. Disse ere af en dobbelt Art: emphatiske Pauser, og saadanne, som tjene til at adskille Meningen. En emphatisk Pause gjøres, efterat man har sagt noget af besynderlig Vigtighed; og som man ønsker at holde Tilhørernes Opmærksomhed fast ved. Undertiden betjener man sig ogsaa deraf, stænd man har sagt noget af denne Art. Saadanne Pauser have samme Virkning, som stærke Emphaser, og ere samme Regler underfastede.

Men Pausernes sædvanligste og fornemste Nutte er at betegne Inddelingerne af Meningen, og med det samme give Taleren Tid til at drage Aalanden. Disse Pausers rigtige og behagelige An-

bendelse er noget af det allerfineste og vanskeligste i det mundtlige Foredrag. Vi lemleste kun Tankerne, og berøve dem deres Eftertryk, naar vi stille Ord fra hverandre, som staar i saa noie en Forbindelse, at de maae udtales i eet Træk, uden mindste Adskillelse. Ville vi derfor undgaae dette, saa maae vi omhyggeligen være betænkte paa, altid at have en tilstrækkelig Forraad af Nante i Beredstab for hvad vi ville sige. Man tager fejl, om man troer, at man ikke kan drage Nanten uden ved Enden af en Periode, hvor man kan lade Stemmen falde. Dette kan ligesaavel skee i Periodens Mellemrum, hvor man for et Diblik holder inde med Stemmen, og giver da Taleren den Fordeel, at han altid kan have et tilstrækligt Forraad af Nante til at udføre endog de længste Meninger uden upassende Afbrydelse. I øvrigt er det Meningen, som maa regjere Stemmens Ufsatser og Hvilepunkter; thi hvor man paa en mærkelig Maade holder inde med Stemmen, der ledes Til hørerne altid til at vente noget lignende i Meningen. Tillige maa mærkes, at, dersom Pauserne skulle være behagelige og udtryksfulde, saa maae de ikke allene anbringes paa det rette Sted, men ogsaa ledsages med en passende Stemmens Tone; derved tilfjendegives deres besynderlige Beskaffenhed meget bedre, end ved deres Længde, der aldrig ganske noie lader sig afmaale. Opmærksomhed paa den Maade, som Naturen lærer os at tale paa, naar vi ere i en virkelig, alvorlig Samtale med Andre, er overalt det Eueste, som kan anbefales for at lære den rigtige Omgang med Pauserne.

I at læse, eller op læse Vers har Pausernes rigtige Jagttægelse endnu en besynderlig Vanskellighed. Det kommer her an paa at forene de Pauser, som Versets Melodie tilsiger Øret, med dem, som hænge af Meningen, saaledes at man hverken støder Øret, eller fornærmer Forstanden: hvilket ikke er saa let en Sag. Versets Musik har to Arter af Pauser: den ene i Enden af Linien; den anden, eller Cæsurpausen, ved Midten af samme. Hvad den første angaaer, sont giver tilkjende, at Verset er tilende, da bliver den i rimede Vers alle rede gjort kjendelig ved Rimet, hvilket paa en vis Maade noder os til at iagttagte den i vor Udtale. Underledes har det sig med riimfrie Vers, hvori Linierne med mere Frihed løbe i hverandre, uden at der skeer noget Ophold i Meningen. Imidlertid har denne Pause, undtagen maaskee i den theatraliske Declamation, hvor man altid maa skye Unseelse af at tale paa Vers, dog ogsaa iagttaages i disse; det vilde ellers være paa en vis Maade at forvandle Vers til Prosa. Men omhyggeligen maa man tilslige vogte sig, at man ikke henfalder til nogen synende Tone, og at man ikke betegner Endet af Linien, hvor ingen Pause i Meningen finder Steed, med saadan en Tone, som den, man bruger ved Enden af en Tanke.

Den anden Art af musikaliske Pauser er den saa Faldede Cæsurpause, som falder ved Midten af Linien, og deler den i to Dele. Denne Pause er vel ikke saa paafaldende, som den i Enden, men dog stedse mærkelig, endog for et almindeligt Øre. Hvor Verset er saaledes bygget, at den falder sammen

men med en aldrig saa liden Pause eller Afsleling i Meningen, lader Linien sig let læse. Træffer det derimod, at Ord, som staae i saa noie en Forbindelse med hverandre, at de ikke taale endog kun en siebliklig Adskillelse, blive ved Cæsurpausen revne fra hverandre: saa føle vi en Art af Strid mellem Meningen og Lyden, hvilken gjør det vanskeligt at læse saadanne Linier paa en behagelig Maade. I saadanne Tilfælde sordrer Regelen, at man allene seer paa den Pause, som Meningen danner, og læser Linien overensstemmende med denne. Verset kan derved komme til at klinge noget uharmonisk; men langt stemmere vilde Virkningen blive, naar man opoffrede Meningen for Lyden.

Foruden Emphasen og Pauserne kommer det ved Foredraget ogsaa meget an paa de Toner, hvor med vi uttale Ordene. Naturen har givet enhver Stadsstimming, enhver Foleslse, især af de stærkeste, sin besynderlige Tone at yttre sig med. Denne erkendes af Enhver; og antages for et umiskjendeligt Legn paa FolesSENS Sandhed. Da det nu fornemmelig er Sympathie, hvorved overtalende Foredrag gjøre deres Virkning: saa maae vi iagttagte denne Tone, naar vi ville meddelse Andre vores Folesser; vi ville ellers ikke kunne overbevise dem om, at vi selv ere gjennemtrængte deraf. Det passende Tonespørg og Tonudtryk fortjener derfor med Opmærksomhed at studeres af Enhver, som ønsker at være en heldig Taler.

Den vigtigste Regel, som i denne Henseende kan gives, er, at vi i offentlige Foredrag danne vores Toner efter dem, som finde Sted, naar vi med

Deeltagelse og Varme tale om noget med hvert andres indbyrdes. Ingen Indbildung kan være urimeligere, end at i det Øieblit Nogen gaaer paa Prædikestolen, eller ved andre Leiligheder træder op for en offentlig Forsamling, saa maa han aflagge sin sædvanlige, og antage en ny og studeret Stemme eller Tone. Dette er en Wildfarelse, som en offentlig Taler maa tage sig i Agt for. Hvad enten han taler i et Kammer, eller i en stor Forsamling, saa maa han erindre sig, at han stedse kun taler. Han folge Naturen, og være opmærksom paa, hvorledes den lærer os at udtrykke vores Mening og vort Hjertes Foleslse. Han forestille sig, at han i et Selstab af alvorlige og lærde Mænd tog Deel i en Strid, som disse over en eller anden Materie forte med hverandre, og tænke efter, i hvilken Tone, og med hvilke Stemmens Brininger han ved saadan Leilighed vilde tale, naar det var ham ret alvorligt om Sagen at gjøre, og han ønskede, at Andre skulde være opmærksomme paa hvad han sagde. Denne Tone føre han med sig paa Prædike- eller Talerstolen; denne være Grundlaget for hans Udtale: og han kan være forvisset om, at han herved paa den sikreste Maade vil gjøre sit Sprog behageligt og udtryksfuldt. Men Grundlaget skal den være for hans Udtale; thi ved visse Leiligheder maa Tonen i offentlige Taler hæves over en almindelig Samtales Tone. Jen formelig studeret Tale befordrer Stilens Høihed og Periodernes Harmonie næsten nødvendigt en Stemmens Modulation, der er rundere, og grændser nærmere til Musik, end selstabelig Omgang tillader. Herpaa

grunder sig den saa kædende declamerende Maneer. Men omendskjont denne Art af Udtale gaaer i en betydelig Grad hen over den almindelige Samtales, saa maa den dog stedse have en alvorlig og med Værdighed forenet Samtales naturlige Toner til Basis; ja de to forskellige Manerer, at tale med Liv og Lethed, og at declamere med Høitidelighed og Værdighed, bør endog altid være forenede, og anvendes af Taleren, efter som de forskellige Dele af Talen fordre det.

Endelig saa fordrer ogsaa Gebærdesproget, eller hvad man i offentlige Taler kælder Actionen, endnu nogle Anmærkninger. Der gives Nationer, som i almindelig Omgang ledsgage deres Ord med flere Legemsbevægelser, end andre; men ikke gives der noget Folk, neppe noget enkelt Menneske saa dorst og uwirksomt, at det jo altid, naar det taler med nærmere Deeltagelse, ledsgager sine Ord med nogle Gebærder, eller Bevægelser paa Legemet. Det er altsaa og unaturligt hos en offentlig Taler, og kan ikke bestaae med den Æver og Alvorlighed, som han bør vise ved alle Sager af Vigtighed, at blive uden al udvortes Bevægelse, og lade Ord falde af sin Mund, uden at ledsgage dem med noget Udtryk af Mening og Varme i sine Gebærder.

Spørges nu om Grundregelen for den passende Action, da er den uden Tvivl den samme, som for den passende Tone, nemlig, at man maa være opmærksom paa de Blik og Gebærder, hvorved Æver, Harme, Medlidenhed, eller nogen anden Sindsbevægelse fordelagtigst ytrer sig i Menneskers almindelige Omgang, og lade

Disse

disse være sit Monster. Nogle af disse Blik og Gebærder ere tilfælles for alle Mennesker; men der gives ogsaa heri visse Egenheder, ved hvilke det ene Menneske adskiller sig fra det andet. Den offentlige Taler maa vælge den Art deraf, der er ham naturligst; han vil ellers med den omhyggeligste Bestræbelse ei kunne forhindre, at man jo finder hans Gebærder stive og tvungne.

Alligevel kan ikke negtes, at omendskjont Naturen maa være Grundlaget, saa bliver der i denne Henseende dog stedse noget tilbage for Kunst og Studering. Mange have af Naturen i deres Bevægelser noget Ubehageligt; og denne Mangel kan, i det mindste for en Deel, afhjælpes ved Flid og Opmærksomhed. Actionens Studium ved offentlige Foredrag bestaaer fornemmeligen deri, at man tager sig i Agt for ubehagelige og selsomme Bevægelser, og lærer sig til at betjene sig paa den anstændigste Maade af saadanne, som ere en Taler naturlige. En Mens Dom, om hvis gode Smag man er overbevist, vil hertil gjøre Begyndere den bedste Tjeneste. For disse kunne imidlertid ogsaa følgende Regler her finde et passende Sted.

Ephver, som træder offentlig op, maa søge at give sin ganske Maade at bære sig paa saa megen Værdighed, som muligt. En ret Stilling er den, man sædvanligst har at antage; især maa Taleren staae fast, for at have alle sine Bevægelser paa den sikreste og letteste Maade i sin Magt. De Legemets Bevægelser, som han kan tillade sig, maae alle være rettede fremad imod Tilhørerne, da dette er

det naturlige Udttryk af alvorlig Deelstagelse. Henseende til Ansigtets Udttryk er det en Hovedregel, altid at lade samme svare til Talens Charakter; der, hvor ingen besynderlig Sindsbevægelse skal udtrykkes, maa en vis naturlig Alvorlighed være den herskende Minde. Hinen maae aldrig vedholdende være hestede paa en enkelt Gjenstand; men man lade dem med Lethed glide hen over den hele Kreds af Tilhørere. Den fornemste Deel af Geberdesproget ligger i Hændernes Bevægelser. Det er naturligt, at man oftere betjener sig af den høire Haand, end af den venstre; Udtrykket af levende Følelser fordrer begge Hænders sammenstemmende Bevægelse. Men enten man lader den ene, eller begge Hænderne spille, saa bliver det altid en Hovedregel, at der i alle vore Bevægelser maa herstee Frihed og Lethed. Snevre og retlinede Bevægelser falde gemeenlig ubehageligt ud; og allerede dette er en Grund, hvorfor de Bevægelser, som Taleren gjor med Hænderne, mere maae gaae ud fra Skuldrene, end fra Albuerne. Perpendiculaire Bevægelser, det er saadanne, som i en lige Linie stige op og ned, ere sjeldent gode; stræae derimod overhovede anstændigste. Ogsaa maa man vogte sig for pludselige og altfor hastige Bevægelser; man kan uden saadanne give sit Udttryk tilstrækkelig Eftertryk.

Det eneste, som endnu maa tilføies, er, at man, for at være heldig i det udvortes Foredrag, maa soge at undgaae den frygtsomme Urolighed, som pleier at indfinde sig hos Begyndere i at tale offentlig. Man maa for Altting stræbe at beholde sin

sin Fatning, og være Herre over sig selv. Det bedste Middel hertil er, at man henbender sin ganze Opmærksomhed paa sin Materie; at man søger at opvække hos sig en dyb Følelse af dens Vigtighed og Alvorlighed, og lader det være sig langt mere magtpaalgiggende at funne overtale, end behage. Man vil i Almindelighed behage mest, naar man hverken gjør det til sin eneste eller fornemste Hensigt, at behage.

Slutningen af dette Kapitel skal indeholde den gjentagne Grindring til Begyndere, at de vogte sig for alt Slags funstlet Væsen, som det, der aldeles tilintetgjør al Virkning af et godt Foredrag. Berigetiget maa vor Maneer være for paafaldende Fejl; forresten være den, hvordan den vil; men vor egen maa den være, ikke Efterabelse af Andres, eller en kunstig Efterligning af noget i vore Tanker smukt Monster. Hvad der er naturligt, vil, om det endog er forbundet med nogle Mangler, dog endnu stedse kunne behage, fordi det vidner om en vis mandig Selvstændighed, og har Anseelse af at komme fra Hjertet; naar derimod et Foredrag, som vel er udsmykket med adskillige forhvervede Skjønheder, men mangler naturlig Lethed og Frihed, og forraader Kunst og Begjerlighed efter at behage, altid vil gjøre et usordelagtigt Indtryk.

Syvende Kapitel.

Om de øvrige Arter af prosaiske Arbeider,
som foruden offentlige Taler kunne falde
under Kritikens Bedømmelse.

Vi forlade nu den egentlige Veltalenhed, eller Veltalenheden, for saavidt den har Sted i offentlige og høitidelige Taler, og begive os til de øvrige Arter af prosaiske Udarbeidelser, der have saa regelmæssig en Gestalt, at de kunne vorde Gjenstande for Kritikens Bedømmelse. Disse synes fornemmeligen at være følgende: historiske Udarbeidelser, philosophiske, Brevve, digtet Fortælling.

I. Om de historiske Udarbeidelser. Ligesom det er Talerens Sag, at overtale, saa er det Historiestriverens, at optrægne Sandhed til Undervisning for det menneskelige Kjøn. Men er Sandheden Optegnelse Historiens fornemste Hensigt, saa folger deraf, at Upartiskhed, Troskab og Noagtighed ere en Historiestrivers Hovedegenkaber. Denne maa hverken være Lovtaler eller Satyriker; han maa hverken indlade sig i Opdigtselser, eller tillade sig nogen Partiskhed, men besejue Tildragelser og Charakterer med et betenkligt og upartisk Øje, og give sine Læsere en tro Afbildning af den menneskelige Natur.

Men ikke enhver Beretning om hvad der er Steet, hvor sand den end er, kan gjøre Fordring paa Navn af Historie. Dette tilkommer allene en saadan Fortælling, som sætter os i Stand til at an-

anvende de forbiligangne Tidsalderes Begivenheder til vor egen Undervisning. Viisdom er Historiens store Diemærke; det er dens Bestemmelse at erstatte Mangæl paa Erfaring; den skal udvide vor Udsigt over de menneskelige Charakterer, og give os en Færdighed i at bedømme de menneskelige Anliggender. Derfor maae de Begivenheder, som den fortæller, være betydningsfulde og vigtige, fremstillede i Forbindelse med deres Marsager, fulgte til deres Virkninger, og udviklede i en lys og bestemt Orden; derfor maa den ikke være en Fortælling, som allene gaaer ud paa at behage, og sætte Indbildningskraften i Bevægelse. Alvorlighed og Værdighed ere Historiens væsentlige Egenskaber. Den maa mere tale til vor Dommekraft end til vor Indbildningskraft; og de Skjønheder, som det historiske Foredrag endog i hoi Grad kan modtage, maae altid være saaledes bestafne, at de kunne bestaae med Historiens Værdighed.

I Henseende til Maaden, hvorpaa en Historiestriver bor ordne og behandle sin Materie, er det Förste, han maa være opmærksom paa, dette, at han kan give den saa megen Enhed, som muligt, det er: hans Historie maa ikke bestaae af slutter førstilte usammenhængende Dele, men være sammenbunden ved en indvortes Forbindelsesgrund, som kan gjøre et Indtryk paa Sindet af Noget, der er eet, heelt og fuldkommen. Det er utroligt hvad Virkning dette gjør, naar det bliver godt udført. Det Maal, man ved at studere Historien foresætter sig, maa nu være Hornselsc eller Undervisning: saa vil dette til langt større Fordeel kunne

ne opnaaes, naar Sindet stedse har Fremgangen af en stor Plan, eller et stort System af Handlinger for sig, og finder en fast Middelpunct, hvortil de forskjellige af Historiestriveren fortalte Begivenheder kunne hensores.

Denne Enhed vil visnok bedst kunne bevares af dem, som enten skrive nogen saerdeles stor Begivenheds Historie, eller indskrænke sig til et enkelt bestemt Tidsrum, eller enkelt Deel af en Nations Historie*). Disse have i denne Henseende saa betragtelige Fordele, at intet kan undskynde dem, om de til sidesætte den historiske Enhed. Alligevel vil den dog ogsaa i en vis Grad kunne opnaaes i almindelige Historier, som udføre en heel Nations eller et heelt Riges Upliggender igennem flere Tidsalder. Thi omendskjont det Hele af en saadan Historie, tilsammenlagt, er meget sammenfattet: saa danne dog de store Dele, af hvilke den bestaaer, hver for sig tagne, ligesaa mange underordnede Heler, hvoraf ethvert kan ausees som fuldstændigt i sig selv, og igjen forbundet med det foregaaende og efterfølgende. Saaledes skulde f. Ex., i Historien af et Monarchie, hver Regjering have sin egen Enhed: det System af Begivenheder, som den udgjør, skulde have en Begyndelse, en Midte og en Ende; men Læseren skulde tillige anvises til at indsee, hvorledes dette System opstod af det fore-

*). Exemplar paa specielle Historier, hvori Gjenstandens Enhed fuldkommen vel er blevet bevaret, give Sallustius' Fortellinger om den Catilinariske og den Jugurthinske Krig, Xenophons Cyropædie og Anabasis.

foregaaende, og igjen griber ind i det efterfølgende. Historiestriveren maa, saameget som muligt, sætte os i Stand til at finde de forborgne Led af den Række, der forbinder fjerne, og efter Auseelse ikke forbundne Begivenheder med hyerandre*).

Men skal nu Historien have Enhed, saa folger heraf, at en Historiestriver ikke maa afbryde sin Fortælling midt i Begivenhedernes Løb, for at sige Læseren, hvad der paa samme Tid har tildraget sig andensteds. Han maa visnok ikke forsamme Tidsordenen, han maa give tilstrækkelig Efterretning om enhver bestemt Tidspunct og Begivenhedernes Samtidighed; men han viser kun lidet Kunst, om han ikke er i Stand til at bringe de Ting, han fortæller, i en vis Sammenhæng; og snart vil han trætte Læseren ved at berette i streng chronologisk Orden en Mængde Begivenheder, som ikke ere forbundne ved noget andet, end at de paa een og den samme Tid have tildraget sig.

Det andet, som en Historiestriver maa besitte sig paa, er at bringe de Handlinger og Begivenheder, han fortæller, tilbage til deres første Udspring. For at gjøre dette med Held, udfordres to Ting: et noie Bekjendtskab med den menneskelige

*). Saaledes f. Ex. gav den stedse og gradvis tiltagende Ubudelse af Romernes Magt, som saa oiensonlig var Drivbrydren til deres Foretagender, livius'en lykkelig Traad i Hænder af den historiske Enhed. Forresten er blande de gamle Historiestrivere Polybius, der ellers ikke hører til de elegante Skribenter, den eneste, som har haft et ganske fuldkomment Begreb om den historiske Enhed. See Indledningen til hans Historie. Hos Thucydid, en Skribent af megen Styrke og Verdighed, savnes den verimod aldeles.

lige Natur, og politiske Kundskab, eller Bekjendtskab med Staternes Regjering og politiske Forhold. Det Forste er nødvendigt før at kunne udbrede Lys over enkelte Personers Opførel, og give rigtige Skildringer af deres Charakterer; det Sidste, for at kunne forklare Statsomstændigheder og politiske Aarsagers Indflydelse paa de offentlige Anliggender *). Begge Dele maae være forenede for at danne en fuldkommen lærerig Historiestriver. Thi for at være dette, maa han meddele al den Underretning, der er fornødne til at faae et fuldstændigt Begreb om de Begivenheder, han fortæller; han maa gjøre os bekjendte med det Lands politiske Forfatning, Styrke, Indkomster og indvortes Tilstand, hvis Historie han skriver, og tillige med dets Interesse i Hensyn til Nabolandene, og de Forbindelser, det staar i med disse; han maa ligesom føre Læseren op paa et bestemt Sted, hvorfra han kan overskue de Aarsager, hvis Samvirkning har frembragt de af ham fortalte Begivenheder. Han maa altsaa anstille dybe og lærerige Betragtninger over sine Gjenstande. Men ikke følger dog heraf, at han ei ofte nok kan afbryde sin Histories Lab ved saadanne Betragtninger. Naar han har givet os den til Bes.

* De gamle Historieskrivere havde ikke den Auledning, som de nære, til at forhverve sig den tilbørlige Grad af politiske Kundskab. Der var ikke saa megen Meddelelse mellem Nabostater, endnu gav der intet Postvæsen, ingen Sandter, som op holdt sig ved fremmude Hoffer; de skrev næsten stedse allene for deres Landsmænd. Derso savnes ogsaa denne Kundskab for en stor Deel hos dem alle, undtagen hos Thucydides, Polybius og Tacitus, hvilken sidste ogsaa udmark sig ved en ualmindelig Kundskab om det menneskelige Hjerte. B.

Gedommelose fornødne Stof i Hænder, saa maa han ikke være altfor ødsel med sine egne Meninger og Domme. Historien skal mere undervise os ved oprigtig og indsigtfuld Fortælling, end ved udtrykkslige i Form af Undervisning indklaedte Bemærkninger. Kun ved visse Lejligheder, hvor et tvilsomt Tilfælde udfordrer nsiere Undersøgelse, eller hvor nogen stor Tildragelse forekommer, over hvis Aarsager eller Omstændigheder Menneskenes Domme have været meget deelte; kun ved saadanne Lejligheder kan det være Fortællingen tilladt for et Dieblik at staae stille, og Historieskriveren at vise sig selv, ved at indlade sig med Indsigt og Quæslighed i en vigtig Undersøgelse. Hvad moraliske Anmærkninger over den menneskelige Natur i Ualmindelighed, eller det Besynderlige ved visse Charakterer angaaer, da vil det altid gjøre en bedre Virkning, naar Historieskriveren paa en god Maade kan indlejne disse i sin Fortælling, end naar de fremsættes som formelige affondrede Betragtninger *).

Næst

*) F. Ex. naar Tacitus, i Agricolas Levnet, ved Lejlighed af den Behandling, som Agricola maatte erfare af Domitian, gjor den Anmærkning, at det er den menneskelige Natur eget, at både den, man har fornærmet; proprium, siger han, humani ingenii est, odisse, quem læseris: saa er denne Anmærkning rigtig og vel anvendt; men Maaden, hvorpaa den er fremsat, er altfor abstrakt og philosophisk. Derimod, naar samme Skribent, hvis eiendommelige Fortrin ellers den Kunst er, at indlette træffende og lærerige Anmærkninger i Fortællingens Lab, paa et andet Sted siger om Germanicus, i Auledning af det Had, som denne havde at befrygte af Livia og Tiberius, at han var bekymret formedest det Had, som hans Farbroder og Bedstemoder bare til ham, et Had saa meget desto bittere;

om

Næst efter Materiens Behandling er den historiske Fortællings besynderlige Egenkaber det, som endnu fortjener her at tages i Beragtning.

Den historiske Fortællings forste Guldkommenhed er Klarhed, Orden og rigtig Sammenhæng. For at opnæe denne maa Historieskriveren være fuldkommen Mester af sin Materie; han maa oversæe det Hele ligesom med eet Blik, og have en anstuende Forestilling af alle de Deles Forbindelse og Afhængighed, hvoraf det bestaaer. Meget vil det i denne Henseende komme an paa at iagttagte den allerede anbefalede Enhed i almindelig Plan og Behandling, men ogsaa meget paa Overgangenes Indretning, hvilke maae være saaledes bestaafne, at de paa den naturligste og behageligste Maade fore Læseren over fra den ene Deel af Materien til den anden. Saadanne Overgange ere for Skrifter af denne Art en af de største Prydelsser, men ogsaa i Udførelsen meget vanskelige.

Da fremdeles Historien hører til det Slags Skrifter, som udmærke sig ved Værdighed: saa maa og stedse en vis Alvorlighed bevares i Fortællingen. Dette vil ikke sige, at Historieskriveren aldrig maa nedlade sig; han kan undertiden gjøre dette paa en meget passende Maade, for ikke at blive kjedsmæssig ved Gensformighed. Men der maa intet Nedrigt eller Gemeent være i hans Skrives-

som han selv ingen Varsag havde givet dem dertil, "anxius occultis in se patrui aviæque odiis, quorum causæ acriores, quia iniquæ": saa gjør denne Tanke her, sjælt ogsaa en moralst Anmærkning, langt bedre Virkning, fordi den ingen Anseelse har af at være det.

vemaade; ingen enten kunstlede eller hverdags Talemaader, ingen affecteret Frished eller Wittighed i hans Maade at fortælle paa; thi dette er altsammen noget, som ikke kan bestaae med den historiske Charakter.

Men en Historieskriver kan besidde disse Egenkaber, hans Foredrag kan være tydeligt, ordentligt og alvorligt, og med alt dette kan han dog være en meget flodset Skribent. I dette Tilfælde vil man endda kun høste lidet Frugt af hans Arbeide; man vil læse ham uden Fornsielse, eller rimeligvis snart høre op at læse ham. Historieskriveren maa derfor stræbe at give sin Fortælling Interesse; hvilket just er det, hvorved en Skribent af Genie og Vætalenhed især skal udmerke sig.

To ting kunne hertil i Besynderlighed være tjenlige. Den første er, at iagttagte i Fortællingers Gang en rigtig Middelvei mellem en altfor hastig og sammentrængt Opregnelse af Begivenheder, og en altfor vidtløftig Omstændelighed. Den første forbirrer, den sidste trætter. En Historieskriver, som vil interessere, maa vide, naar han har at være fort, og hvor han bør være udførlig; smaae og ubetydelige Tildragelser maa han fortæligen ile hen over, og derimod dvæle ved saadanne, som i deres Natur ere paafaldende og vigtige, eller svangre med Folger; disse maa han forud forberede vor Opmærksomhed paa, da fremsætte dem i det fuldeste og tydeligste Lys. Det Andet, som udfordres; er et rigtigt Balg af de Omstændigheder, som de Begivenheder, Historieskrivernes vælger at fortælle udførligen, ere forbundne med.

med. Ved at give et almindeligt Begreb om Tingene, gjor Fortællingen kun et svagt Indtryk paa Sindet. Det er ved velvalgte Omstændigheder og besynderlige Træk, at en Fortælling bliver underholdende og varende for Læseren; disse give den Liv, Legem og Colorit, og sætte os i Stand til at see Begivenhederne, som om de varer nærværende og gik forbi for vores Hine. Denne Unvendelse af Omstændigheder i en Fortælling er det, som man medrette giver Navn af den historiske Skildring").

Dg-

* I alle disse Egenskaber, og fornemmelig i den sidst omtalte malende Fortællingsmaade udmerke adskillige gamle Historieffrivere sia i en hoi Grad. Deraf den Thorojelse, vi finde, i at læse en Herodotus, Thucydides, Xenophon, Livius, Gallusius og Tacitus. Den første indtager ved den Mine af ukunstlet og ødel Simpelhed, hvormed han fortæller. Thucydids Maneer er hel noget tørre og haardere; men med alt dette viser han dog ved vigtige Anledninger, f. Ex. i Fortællingen om den atheniensiske Pest, om Seieren ved Platæa, om Oproret paa Coreyra, og Atheniensernes Nederlag paa Sicilien, et meer end almindeligt Talent til stærke og levende Skildringer. Xenophons Fortælling er, især i Cyropaedien og Anabasis, let og underholdende; og hvo ejender ikke Gallusius' Kunst i historiske Skildringer af hans Catilinariske og fornemmelig hans Jugurthinske Krig; ihvorvel man medrette har dadset det Gøgte og Evnue i hans Udtryk.

Men neppe har nogen viist sig en storre Meester i denne Kunst, end Livius. Dennes Fortælling om det berømte Nederlag, som den Romerske Armee led af Samnitene ved de saa kaldede Furculæ Caudinæ, er blandt flere mærkværdige Exempler, som af ham funde anføres, et af de forneste Monstrene paa en historisk Skildring. vid. Liv. L. IX c. 5. Tacitus er ligesledes en Skribent, som udmarker sig ved Talent til den historiske Skildring. Men hans Maneer er ganz se forskellig fra Livius'. Den Sidste Beskrivelser ere omstændeligere og naturligere. Tacitus' bestaae i nogle saa dristigt henfæstede Træk;

Ogsaa ved Charakteerskildring kan det historiske Foredrag faae megen Behagelighed; den er en af dets prægtigste Prydelsler. Men saa prægtig den er, saa vanskelig er den ogsaa at udføre. En Historieffrivere, som paa denne Maade vil glimre, staarer ofte Fare for at gjøre sine Anmærkninger altfor fine; han sammenstiller som oftest saa mange og

saa

Træk; han høver een eller to mærkværdige Omstændigheder frem, og stiller dem i et stærkt, mestendeels ogsaa nyt og usædvanligt lys. Af saadan Beskaffenhed er følgende Skildring af den Tilsstand, hvori Rom og Keiser Galba befandt sig, da Otto var i Unmarsch mod dem. Agebatur huo illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu; completis undique basilicis et templis, lugubri prospectu. Neque populi, nec plebis, ulla vox; sed attoniti vultus, et conversæ ad omnia aures. Non tumultus, non quies; sed quale magni metus, et magna iræ, silentium est. Tacit. Histor. I. 40. Et stærkere og udtryksfuldere Træk end det, hvormed han slutter denne Skildring, vil neppe nogen Digter have at opvise. Overhoved viser Tacitus i alle sine Arbeider en Mesters Kunst; Philosophen, Digteren og Historieffriven sees i ham forenede; de Farver, han maler med, ere levende og gloende, og han besidder fremfor nogen anden Skribent den Gave, at male ikke, blot for Indbildningskraften, men ogsaa for Hjertet. Med alt dette bliver han dog ikke noget fuldkomment Monster for Historien; hans Maneer er mere at beundre, end at efterligne. Han er undertiden altfor sin i sine Bemærkninger; hans Udtryk er altfor sammentrængt, undertiden kunstlet og tvungent, undertiden afbrudt og dunkelt; da derimod Historien synes at fordré et naturligere, mere flydende, og almindelig forståeligt Foredrag.

Ogsaa giver Julius Caesar hist og her Exempler paaligesaa simple, som levende og træffende historiske Skildringer, som f. Ex. hvor han beskriver den Nedslagenhed, som ved Efterretningerne om de Cæsars Vildhed, overordentlige Legems-Størrelse og Mod opkom i hans Leir. Cæs. de bello gall. L. 1.

B.

saa spidsfindige Contraster af Egenstaer, at Læseren mere blændes ved glimrende Udttryk, end underholdes ved nogen anstuelig Fremstillelse af en menneskelig Charakter. Den Skribent, som paa en lærerig og mesterlig Maade vil skildre Charakterer, maa være simpel i sin Stil, han maa skyde alt Sogt og Evngent; men han maa derhos ikke lade sig usie med, blot at give almindelige Omridse; han maa gaae ind i de Synderligheder, som udmaerkede Charakteren i dens sterkeste og meest adskillende Træk *). Tillsige maa herved mærkes, at da der i Historien, som bestemt til det menneskelige Kjøns Undervisning, altid bør herstee en sund Moral; saa bør en Historiestriber ogsaa altid, saavel i at

stil-

* De, som iblandt de gamle Historiestribere meest have udmaerket sig ved Charakteerskildring, ere Gallustius og Tacitus.

De Gamle brugte ellers ogsaa en anden Maade at forskonne deres Historier paa, nemlig at de ved vigtige Lejligheder lode en eller anden Hovedperson træde frem og holde Taler; en Maade, som Thucydid forst har indført. Men i hvor mange Fordeler denne Maade end forte med sig, og i hvor fjerne deblige Udarbeidelser end kunne være, og hos de græske og latinse Historiestribere virksomme ere: saa synes de dog stedse at indføre en for Historien unaturlig Blanding af Digt og Sandhed, og dersom ikke at kunne bestaae med Historiens Alvorlighed, som fordrer, at en Anseelse af den strengeste Sandhed altid maa bevares deri. Bedre og naturligere synes den Maade at være, som de nyere Historiestribere i dens Sted have valgt sig: at Skribenten ved visse vigtige Lejligheder foredragter i egen Person de modsatte Partiers Meninger og Grunde, eller Hovedindholdet af hvad der i nogen offentlig Forsamling, i Anledning af visse Planer eller Forslag rimeligtvis er blevet sagt; hvilket han meget vel kan gjøre, uden at tage sig den Frihed at digte noget, eller uden derved at afgive fra Historiens Sandhed.

G.

:skilde Charakterer, som i at fortælle Begivenheder viser sig paa Dydens Side. Som god Mand og god Skribent maa han legge for Dagen, at han har Hjelpe for Dyden, og afflyver Lasten. At vase sig neutral og ligegyldig i Henseende til gode og slette Charakterer, at affectere en forslagen og politisk mere end moralisk Tænkmaadens Stemning, vil, foruden andre, ogsaa have den ubehagelige Virkning, at Historien børres en stor Deel af sin Verdighed; og Læseren efterlades kold og uden Deelsagelse.

Det stader nu, hvad Historien angaaer, tilhøje at tale med et Par Ord om de ringere Arter af historiske Udarbeidelser: Årbøger, Memoarer og Levnetsbeskrivelser.

Bed Årbøger forstaaer man gemeehlig en Efter Tidsfolgen ordnet Samling af Begivenheder, mere tjenelnde til Materialier for Historien, end den kan giøre Fordring paa Navn af Historie selv. Alt hvad man altsaa fordrer af en Forfatter af Årbøger, er Trofastab, Bestemtheb og Fuldstændighed.

Memoarer bemærker en Art af historiske Udarbeidelser, hvori en Forfatter ikke har i Sindet at give nogen fuldstændig Beretning om alle de Begivenheder, som henhøre til den Periode, i hvilken han skriver, men kun at fortælle, hvad han selv havde Anledning til at kjende, eller hvad der oplyser en og anden Persons Opførsel, eller Omstændighederne ved en og anden Forhænding, som han vælger sig til Gjenstand. Man fordrer altsaa ikke af ham den dybe Gransking,

M

den

den udbredte Undretning, som af den egentlige Historie skriver; han er ikke underkastet de samme Love om usoranderlig Værdighed og Alvorlighed; han kan frit tale om sig selv; han kan nedlade sig til de fortroligste Anekdoter. Hvad man fornemmelig venter af ham, er, at han skal føre en munter og underholdende Stil, og især, at han skal underrette os om Ting, der ere nyttige og mærkværdige; at han skal meddele os Kundskaber, som det er Unåben værd at forhverve sig.

Et meget nyttigt Slags Skrifter ere også Biographier eller Levnetsbeskrivelser. Disse have vel mindre Værdighed og Høitidelighed end den egentlige Historie, men ere for den forre Deel af Læsere dorfør maastee ikke mindre lærerige. De give Lejlighed til at see store Mænds Charakterer og Gemytsbestaffenhed, Dyder og Feil tilfulde udviklede, og føre os i et nætere og fortroligere Bekjendtskab med saadanne Personer, end Historien i Almindelighed tillader. Forfatteren af en Levnetsbeskrivelse kan, uden at ssøde an imod det Passende, stige ned til smaa Omstændigheder og Familie-Begivenheder. Man venter af ham, at han ligesaavel skal gaae ind i de Personers huuslige som offentlige Liv, hvis Handlinger han beretter. Ja det er af det private Liv, af Familie-Begivenheder, huuslige, og efter Anseelse ubetydelige Tilfælde, vi ofte faae det meste Lys i en Charakteers virkelige Beskaffenhed*).

Slut

* Plutarck har i denne Art af historiske Udarbeidelses en ikke ringe Fortjeneste. Hans Maner kan vel ikke gjøre Forbring

Slutningen af denne Betragtning over Historien skal gjøres med at melde om den vigtige Forbedring, som man i den senere Tid har begyndt at give den historiske Composition, ved at vise en omhyggeligere Opmærksomhed paa Love, Skifte, Handel, Religion, Litteratur, og overhoved alt hvad der tjener til en nætere Kundskab om Nationernes Land og naturlige Tilboielighed. Man indseer nu, at det er en god Historiestriber's Pligt, ligesaavel at fremstille Sæderne som Tildragelserne; ligesom og virkelig det, der udvikler Menneskeslægtens Tilstand og Levnetsbestaffenhed i dens forskellige Perioder, og oplyser den menneskelige Forstands Fremstridt, er langt nyttigere og mere underholdende, end de omstændeliggste Beskrivelser over Beleiringer og Feldtslage*).

Blandt de øvrige Arter af Udarbeidelses, som endnu her skulle omhandles, møder os først 2. Det Philosophiske.

Da Philosophiens egentlige Heltsgigt er at undervise, og man forudsætter, at det er dem, som bestætige sig med denne Videnskab, mere om Undervisning at gjøre, end om underholdende Læsning; saa ere Stil, Form og Indklædning ved saadanne Skrifter mindre væsentlige Gjenstande. Alligevel ere de Gjenstande, som ikke ganske naae forsonmes.

Det,

driftig paa noget besynderlig Skønhed og Behagelighed; ogsaa ere hans Dommeraft og Modagtighed undertiden blevne kalbede i Livet; men med alt dette blive dog hans berømte Mænds Levnetsbeskrivelser altid en kostbar Skat af nyetig Underretning.

* Den, vi især have at tække for denne Forbedring, er Voltaire, hvis Siecle de Louis XIV var et af de første store Produkter i denne Smag.

D.

Den, der vil undervise sine Medmennester, uden tillige at bestræbe sig for at vinde deres Opmærksomhed, og intage dem for sin Gjenstand ved Maaden, hvorpaa han behandler den, vil rimeligiis ei blive heldig dermed. De samme Sandheder og Grunde gjore et meget forskjelligt Indtryk paa Gemyterne, efter som de foredrages paa en tor og kold Maade, eller med en passende Grad af Behagelighed og Skjønhed.

Det falder af sig selv, at enhver philosophiske Skribent maa beslitte sig paa den yderste Tydelighed. Han maa altsaa være i hoi Grad opmærksom paa Reglerne for Udtrykket og den gode Skrive-maade. Men ikke Tydelighed allene; ogsaa streng Nsiagtighed og Bestemthed fordres af Den philosophiske Skribent. Han maa ingen Ord, ingen Udtryk bruge, som have en uvis, usadig, eller ubestemt Betydning; Ord, der efter Linseelse ere ens-tydige, maa han aldrig betjene sig af, uden med en omhyggelig Opmærksomhed paa den Forandring i Begreberne, som deres Forstjellighed foraarsager.

Klarhed og Bestemthed ere altsaa Egenskaber, som man er berettiget til at fordre af enhver philosophiske Forfatter. Men han kan besidde disse Egen-skaber, og med alt det dog være en tor Skribent. Han maa derfor ogsaa, for at give sine Udarbejdelses Behagelighed, beslritte sig paa en vis Grad af Prydelse. En af de behageligste og tillige nyttigste Prydelses, en Philosoph kan anbringe, beskaer i Oplysninger, som tages af historiske Begivenheder og Menneskers Charakterer. Disse give Indholdet Mangfoldighed; de forfriske Læserens Sind,

Sind, naar det har anstrengt sig med at tanke, og frembringe tillige, ved at vise Speculationens Forbindelse med det virkelige Liv, en fuldkommere Overbevisning, end nogen Fornuftslutning er i Stand til. Ogsaa kan Philosophie meget vel bestaae med en net og sirlig Stil. Den udelukker ingenlunde Metaphorer, Lignelser, eller nogen af de roligere Figurer, ved hvilke en Forfatter kan overlevere Forstanden sine Tanker med Klarhed og Styrke, og tillige paa en behagelig Maade underholde Indbildningskraften. Men omhyggeligen maa en philosophiske Skribent se til, at alle hans Prydelses ere af det bestedense Slags. De maae hverken have noget af det Blomsterrige, eller af det Svulstige; begge Dele ere hos En, der træder frem som Philosoph saa meget utilgiveligere, som han i Henseende til Prydelse heller maa gjøre for lidet, end for meget deraf *).

Philosophiske Udarbejdelses antage ellers ogsaa undertiden en anden Form, ved hvilken de endnu mere nærme sig til Smaaens Verker, nemlig naar de indkledes i Form af Dialoger og selfskablige Samtaler. Disse kunne udføres paa to Maader, enten som egentlig Samtale, ved hvilken ingen træder op, uden de talende Personer; eller som Fortælling af en Samtale, hvorved Forfatteren selv optræder, og giver Efterretning

om

* Blandt de Gamle have især Plato og Cicero efterladt os philosophiske Afschandlinger, der ere udarbeidede i en sædeles behagelig og sirlig Stil. Seneca derimod udtrykker sig vel ofte med Liv og Styrke; men dadles dog medrette for hans affecterede Skrivemaade, og kan ikke anbefales til Efterlignelse.

B.

om Samtaleens Indhold^{*)}). Men endskønt begge Methoder ere forstjellige i Henseende til Formen, saa er dog deres indhørtes Bestaffenhed i Grunden den samme, og de samme Love underkastet; og en Dialog over en philosophisk, moralist, eller kritisk Gjenstand, ligemeget hvilken af disse to Indklædningsmaader Forfatteren har valgt, fortjener, vel udfort, et fortrinligt Sted iblandt Smagens Verker.

Men en Dialog er i Udførelsen forbundet med større Vanskelighed, end man i Almindelighed troer. Den udfordrer noget mere, end at indføre forstjellige efter hverandre optrædende og talende Personer. Den maa være en naturlig Eftersignelse af en sindrig Samtale; den maa fremstille de talende Persons Tænkemaade og Charakterer, og tildele enhver Charakter den Egenhed i Taakser og Udtryk, hvorved den adskiller sig fra de andre. En Dialog, der er indrettet paa denne Maade — ikke som de fleste af de nyere dialogiske Skribenters, hvilke lade sig noie med at give deres Foredrag den udhørtes Form af Dialog, saa at de lige den Enne tale og den Aanden svare, men paa saadan en Maade, at det forresten er ganske det samme, som om Forfatteren selv talede fra Begyndelsen til Enden — en saaledes indrettet Dialog forstår Læseren en meget behagelig Underholdning; den giver ham en upartisk og fuldstændig Oversigt af begge Sagens Sider, og morper ham tillige med

en

^{*)} Plato bruger den første af disse Maader, Cicero den anden.

en fin Omgangstone, og med Udvikling af sandhedslytige og vel vedligeholdte Charakterer^{*)}.

Efter den philosophiske Stil. folger. 3. Brevstilen, som den, over hvilken der ogsaa her bør gjøres nogle Anmærkninger.

Brevstyrning er en Art af Udarbeidelse, som paa en vis Maade ligger midt imellem den alvorlige og den forlystende. Dens Markt synes ved første Biekast at være af et meget vidt Omfang. Thi der gives neppe nogen Gjenstand, over hvilken man jo i Form af et Brev kan meddele Publicum sine Tanker. Endog naar man skriver et virkelig Brev over nogen ordentlig Hovedmaterie, f. Ex. et Brev, hvori man vilde meddele en lidende moralske eller religiøse Trostegrunde: saa har man ved saadan en Leilighed Frihed til at skrive ganske som Theolog

eller

^{*)} Plato er iblandt de Gamle den, som især har udmerket sig ved sine Dialogers Skønhed. De Omstændigheder, under hvilke han lader sine Personer optræde, ere sjont malede, og hans Charakterer ere vel tegnede; vi føres ind i en virkelig selvfabelig Omgang, som vedligeholdes med Liv og Aand, ester den Sokratiske Maade; men hans Indbildungstræts oversættes Frugtbarhed, forvirker undertiden hans Dommeraft, og Philosophen taber sig nu og da i Digteren. Ciceros Dialoger, eller rettere hans Fortællinger af Samtaler, ere iste saa fulde af Aand, eller saa charakteristiske, som Platos. Alligevel ere nogle, især den, de Oratore, behagelige og vel udforte. De vise os nogle af det gamle Roms fornemste Mand i en selvfabelig Omgang, foreset med Frihed, god Levemaade og Verdighed. En anden dialogisk Skribent af udmerket Fortjeneste er Lucian; sjont hans Materier sjeldent ere af den Bestaffenhed, at han kan regnes blandt philosophiske Forfattere. Han har givet Monstret paa en let og lunefuld Dialog, men forbinder i alle sine Skrifter en vis letindig Tone med Vid og Skarphed.

G.

eller Philosoph, og antage den Ettes eller den Kun-
dens Stil og Maneer, uden at kunne dædes der-
for. Forfatteren betragtes da ikke som En, der
skrifter et Brev, men som En, der leverer en Af-
handling; indrettet efter nogen enkelt Persons be-
synnerlige Omstændigheder.

En forskilt, og, som saadan, Kritikens
Bedommelse underkøster Art af Udarbeidelse
bliver. Brevskrivning allene eller fornemmelig
da, naar den er af det lette og fortrolige Slags;
og kan anses som en skriftlig Samtale, hvorved
tvende fraværende Venner underholde sig med
 hinanden. Saadan en Brevverling, vel fort, kan
for Læsere af Smag være meget behagesig. En
Brevenes Indhold vigtigt, vil deres Værd være
desty større; og skulde dette end ikke være tilfældet,
saa ville de dog, saafremt de kun ellers anbefale sig
ved Land og Vendinger, og ere skrevne i en sivelig
Stil med naturlig Lethed og Behagelighed, endnu
stedse kunne være underholdende. Meget vil det i
Henseende til deres Værd og Behagelighed komme
an paa, at de fare os ind i et Slags Bekjendtskab
med Forfatterne, ved at opdage os noget af deres
virkelige Charakterer. Dette venter man med saa
meget starre Ret i Breve fra en Ven til en anden,
som disse, der komme den mundtlige Samtale nærmere,
maas kunnen indeholde mere Charakter, end
andre Verker, der med Flid ere udarbeidede for at
lægges Publicum for Nine; og jo mere de svare til
denne Forventning; jo større Fornielse finde vi
deri; særliges dersom der i Forfatternes Charakte-
rer er noget, som interesserer os.

Som

Som en Folge af det Foregaaende bliver der
ved Brevskrivning den første og væsentligste For-
dring, at skrive naturligt og ukunstigt. En stil
og med Anstrengelse forbundne Maneer duer ligesaa
lidet i et Brev, som i en mundtlig Samtale. Mun-
terhed og Bid udelukkes herved ingenlunde derfra;
begge ere behagelige i Breve, som i Samtalær, naar
de anvendes for at fryde, ikke for at møtte. Den,
som enten i mundtlig Samtale eller i Breve altid
tragter efter at glimre, vil ikke længe behage.

Den anden Folge deraf er, at Brevstilen ikke
maa være altfor pyntet. Den bør være net og
correct, men intet videre. Al smaaalig Riagtighed
i Henseende til Ord forraader Studering; musikal-
iske Perioder, og hvad der har Anseelse af Tald og
Harmonie bør derfor omhyggeligen flyes i Breve.
De bedste Breve ere i Almindelighed de, som For-
fatterne have skrevet med meest Lethed, eller som fra
Hjertets og Indbildungskraftens Sprøg; thi hvad
disse tilsige, flyder altid let og naturligt.

Man vilde i øvrigt meget have misforstået
hvad der er sagt om den Lethed og Simpelhed, dor
bør herst i Brevstilen, om man tog det i den Me-
ning, at man i denne Stiilart kan være saa stjødes-
lös og ligegeyldig, som man vil. Endog i et Brev
til den fortroligste Ven er en vis Grad af Opmærk-
somhed baade paa Stil og Indhold forsindt og
passende. Dette er ikke mere, end hvad vi skylder
os selv og den Ven, med hvilken vi verke Breve.
En sludderagtig og stjødeslös Skrivemaade viser en
Mangel paa Ugtelse, som gjør et usordelagtigt Inde-
tryk. Der er en vis Sommelighed i Henseends til

på selv og Andre; hvilken vi i skriftlig saabelsom
mundtlig Samtale altid maae tagtage *).

Endnu er der 4. en Art af prosaiske Arbeider,
Ulbage, som indbefatter en meget talrig, sjælt,
overhoved taget, mindre vigtig Klasse af Skrifter,
bekjendt under Navn af Romaner og digtede Fortællinger. Maastke ansees saadanne Skrifter af
Mange for ubetydeligere, end at de skulde fortjene
nogen særlig Betragtning. Men Skrifter, der,
som disse, ere i almindeligt Omsob, som tidligere
indtage Ungdommens Indbildningskraft af begge
Kjøn, fortseue visnuof en besynderlig Opmerksom-
hed; da deres Indflydelse paa en Nations saavel
Gædelighed, som Smag, ikke kan andet end være
betydelig. I Gjerningen saa funne ogsaa disse
digte Historier anvendes til meget nyttige Hensig-
ter. De tilbyde et af de bedste Midler til at med-
dele Undervisning, til Skildringer af Menneskene.

Lid

Pliniusses Breve ere af de Samlinger, som de Gamle
have skænket os i dette Tag, de berømteste. De ere zir-
lige og smagsfulde, og vise os deres Forfatter fra en meget
elsværdig Side; men de lugte altfor meget af Lampen.
Ciceros Breve gjore vel ikke saa megen Parade, som Pliniusses; men de ere i flere Henseender vigtige, om ikke
den vigtigste Samling af Breve, som der gives i noget
Sprog. De ere skrevne over virkelige Gjenstande, til de
største Mand paa den Lid, under den vigtige Krisis, da
Republikken var paa Bredden af sin Undergang; med
Ærenhed og Zærlighed, men tillige med den største Sim-
pelhed og Alabenhjertighed. De have haft meget større
Verd, som de fra Begyndelsen ikke vare bestemte til at
Legges for Verdens Nine; thi Cicero beholdt, som det
synes, ingen Uffskrifter af sine Breve, og vi have hans
Frigivne Lires Omhu allene at takke for den store Sam-
ling, vi har, der blev gjort efter hans Død.

B.

Ib og Sæder, til at vise de Wildfareller, vil forse-
des til af vore Kjendskaber, til at gjøre Dyden elsk-
værdig og Lasten forhadt. Vel digtede Historier
virke til disse Hensigters Opnæelse langt mere, end
en simpel og for al Indskædning blotet Undervis-
ning. Det er altsaa ikke dette Slags Skrifters
Natur, i sig selv betragtet, der kan udsætte dem for
nogen Faragt, men en urigtig Maade at udføre dem
paa.

Oprindelsen til dette Slags Skrifter er i alle
de Lande, som have frembragt dem, meget gammel.
De østerlandske Nationers Theologie, Philosophie
og Politik blev indklædet i Fabler og Parabler.
Indianerne, Perserne og Araberne ere samtlige be-
rømte for deres Fortællinger *). I blandt de gamle
Grækere tales der om ioniske og milesiske Fortællin-
ger, hvoraf dog intet er kommet til vores Tider.
Endnu have vi nogle digtede Historier tilovers fra
det romerske Riges sidste Tider; men ingen af disse
ere af nogen synnerlig Betydenhed.

I de mørke Aarhundreder af Middelalderen
antog denne Art af Skrifter i Ridderromanerne en
ny og ganske besynderlig Stilkelse, og gjorde i en
rum Lid megen Opsigt i Verden. Disse Ridder-
romaner grundede sig paa det besynderlige da op-
komme Riddervæsens-System, og bragte Ridder-
væsenet i et Ideal af samme til en endnu mere ud-
spændende Høide, end det i Gjerningen var sieget til.

De

Til disse hører de under Titel af Tusinde og een
Nat bekjendte arabiske Fortællinger.

De fremstillede en ny og høist formunderlig Verden, som næppe endog har nogen Lighed med den, i hvilken vi leve. Man finder her ikke alleene Riddere, som drage ud for at raade God paa alle Arter af Uret, men og, næsten paa hver Side, Hexemestere, Drager og Kjæmper, Mennesker, som ei kunne saare; vingede Heste, forhexede Rustninger og fortryllede Slotte. Med alt dette have dog disse Skrifter den Fortjeneste, at de ere i høi Grad moralste, og bære Præg af en heroisk Tænkemåde.

Af saadan Beskaffenhed varer de første digtede Fortællinger, som fik Navn af Romaner. Dette Navn skal de have haft deraf, at de Historier, som forfattedes af de provenciske Troubadourer, en Art af Historiesfortællere og Barder i Provence, var skrevne i et der herstende Sprog, som var en Blanding af det latinske og galliske, og fik derfor Navn af det Romerske eller Romaniske.

Denne Beskaffenhed beholdt Romanen næsten fra det 11te til det 16de Aarhundrede. I Spanien, hvor Smagen for Ridderromanen mest havde udbredet sig, bidrog den vittige Cervantes i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede mest til at gjøre den lätterlig; og i Almindelighed, saa gav nu Riddervillenes Afslæffelse, Forbudet mod Tvekampen, Vantroen paa Magie og Fortryllester, og overhoved Sædernes almindelige Forandring i Europa den digtede Historie en anden Vending.

Endnu bevaredes dog Ridderromanens Heltehand og Galanterie, tilligemed dens moralste og dy-

dydige Vending. Derimod forvistes Drægerne, Sortekunstnerne, de fortryllede Slotte; og nogen, sjældt endnu fun lidet, Lighed med den mættelige Natur indførtes. Stedse havde Romanen dog endnu altfor meget Selbsomt i Fortællingen, overspændt i Charaktererne og Sovlsgigt i Skrivemåaden for at kunne behage en Tidsalder, som mere og mere sogte at arbeide sig frem til Cultur.

Den antog derfor snart en tredie Skikkelse, og faldt lidt efter lidt ned fra den pragtfulde heroiske Roman til den fortrolige Novelle. Disse Noveller eller Efterretninger varer i Begyndelsen af et meget ubetydeligt og usrigtbart Indhold. Forst senere hen har man forsøgt at leve noget bedre i dette Fag, og give disse Fortællinger de Egenskaber, ved hvilke en god Roman bør udmerke sig.

Hvilke disse Egenskaber ere, vil man ved at betragte hvad der er, eller skulde være, Romanens egentlige Hensigt bedst kunne udberette sig om. Denne skulde ikke være nogen anden, end ved en tro Eftersigtslse af Naturen og Fremstillelse af menneskelige Charakterer, at virke fordelagtigt paa Forstand, Indbildningskraft og Hjerte; det skulde være, at skildre os Mennesker, som befinde sig i særdeles interessante og efter det virkelige Liv dannede Stillinger, for at gjøre os det, som i deres Charakterer og Opsæsel fortjener Ros eller Dadel, anstueligt, og sætte det i et gavnligt Lys. Romaner, som svare til denne Hensigt, vil kunne forstås vor Gælelse, gjøre os bekjendte med Verden og den

den menneskelige Natur, og forstaffe vor Mand en
nyttig og behagelig Underholdning; hvorimod det
paa den anden Side ikke kan negtes, at naar man
betragter disse Skrifter saaledes, som de for den
største Deel have været, saa tjene de mere til at
befordre Adspredelse og Lediggang, end nogen god
Hensigt.

Tekkefeil.

- G.** 6 Litt. 2. i Ann. at, laſt: et.
 - 13 — 16. Odd, l. Ord.
 - 16 — 7. Tilsætninger, l. Tilsætninger.
 - — — 1. i Ann. frembrin-, l. frembringe.
 - 32 — 19. undetidet, l. undertiden.
 - 37 — 9. med, l. end.
 - 47 — 13. i anden Ann. eet, l. et
 - 48 — — — — berove, l. beroze.
 - 60 — 8. stærbere, l. sterkere.
 - 62 — 15. Hyperpolen, l. Hyperbolen.
 - 65 — — er, l. ere.
 - 66 — 6. hvidt, l. Hvidt.
 - 68 — 6. i Ann. Ven, l. Mar.
 - 82 — 7. enhver Forsatter, bor, l. enhver Forsatter bor.
 - 85 — 23. dem, l. den.
 - 88 — 12. for, l. hos.
 - 89 — 22. er, l. ere.
-